

Hölderlin: Negu sentibera

Amaia Iturbide

Hölderlin erromantizismo alemaniarraren gailur gorenetako bat da, dudarik gabe.

Artikulu honetan, mugimendu erromantikoari errebaso orokor ez-ohizko bat eman ondoren, poetaren bizitza, bere poemetarako garrantzitsua den neurrian soilik, eta idazlan poetikoak aztertuko dira. Helburua, hemengo irakurle ia gehieni ezagutzen ez duten poeta bat aurkeztea da, besterik gabe.

Erromantizismoa: arrazoi tragikoa

“Erromantizismoa” hitza aipatzerakoan, “iragana”z ausnartzea da akatsik arruntenetakoa, zeren mugimendu erromantikoa etorkizunaren diagnosia eta pentsamendu tragiko-modernoaren egiazko erroa bait da. Tragikotasuna, Unibertsoari dagokion elementu esentziala da, hots: denbora eta espaziotik at dagoena. Kontradikzio tragikoa, beraz, guda-zelai bat bezalakoa da, non gizakia

mitiko batez, biolentziaz sermoneatu gabe, biolentzia kontatuz, arketipo bat jarraituz, errugabeen istorioak moldatzen dituzten istorioen era tragikoari atxekiz.

Borges zaharrak, literaturaren metafora bihurturik dugun Borges itsuak, aspaldi esan zuen, otu omen zitzaiola behin, bakarrik istorio bi kontatzen ditugula: bere irla maitearen bila abiatzen den marinel mediterranearrarena, eta bere burua Golgotan gurutziltzatzten uzten duen Jainkoarena. Oraingo honetan, bigarrena kontatu digu B. Atxagak.

Bi anai nobelaren gakoa, pertsonaia honen taxueran dagoela uste dut. Ez bakarrik taxueran; bere itxurak gure gizartearekin lotzeko ematen dituen aukeretan ere bai, jakina.

Ohar luze hau laburtzeko. Nik nobela honetan ondorio hauek azpimarratu nahi ditut (zalantzarik ez, beste asko ere badira, beste ikuspuntuetatik aztertuz gero nobela). Lehenik, nobelak tragedia bat kontatzen duela, errugabeen tragedia. Bigarren, era ironikoz egina dagoela, haden ipuinei itzulia emanez: klasifikazio mitiko batean maitagarriak giza seme-alabok baino gorago badaude, bi anaiak gu baino beherago daude. Eta hau tragedia ironikoak eskatzen duen araua dugu: pertsonaiek neurritz beherakoak izan behar dute; Danielen kasua, aipagarria da honetan; baina era berean dira aipagarri Atxagaren ipuinetan agertu diren herriko gizaixo guztiak, leloak, marginatuak... Hirugarren, ez dago moralejarik: «El arte irónico no despierta piedad ni temor... La total objetividad y la supresión de cualesquiera juicios morales explícitos son elementos esenciales del método». Laugarren, pertsonaiak gu bezalakoak dira, eta, hortaz, gure gizartearen ispilu bilakatzen dira. Ironiako heroeak ez du hutsik, ez du obsesiorik, bere erru bakarra gizarteak alboratua izatea da, errugabea, baina gizarteak urkatuko duena: «El *pharmacos* no es inocente ni culpable. Es inocente en el sentido de que lo que le acontece es mucho más grave que cualquier cosa que pudiese provocar lo que él haya hecho. Es culpable en el sentido de que es miembro de una sociedad culpable o habitante de un mundo en que tales injusticias son parte inevitable de la existencia». Esaten genuen, gure gizarteak aurrera egiteko behar dituen errugabeen eskaintza egiten dutela Daniel eta Paulok. Esaten genuen, B. Atxaga gure herriko biolentzia kontatzen ari dela.

Errugabeentzat ez dago errukirik.

J. K.

tzatzailea! Carmenen izaera eta portaeraren oinarria, bere zentzu erotikoa dago. Paulo maite du eta ez dio esaten. Zentzu erotikoa pertsonaia antzekoetan agertzen da beti honelako parodietan: «La simboliza, por lo general, una ramera, bruja, sirena... y la relación erótica se convierte en pasión feroz y destructora que obra en contra de la lealtad o deja frustrada a la que lo posee».

Carmenen izaera, hitz laburretan: leialtasun-falta bi, bere adiskide Teresarekin eta berak hain maite duen lehengusuarekin. Eta frustrazioa, bere frustrazio pertsonala, bere mantxa, bere zuzengabetasuna gero eta okerrago bihurtzen duena.

Itzul gaitezen hasierara. Nobela ipuin miresgarrien parodia da, ikuspen ironikoa. Beraz, ez da maitagarrien mundukoa, haien bestaldekoa baizik. Hau da, deabruen munduari buruz ari da. Eta deabrukeriaren ikuspegia onartu nahi izan du Atxagak, Euskal Herriak bere buruaz dituen mitoak apurtzeko: ez da hau paradisuen lurraldea, hemen borrokatu egiten da, eta hil. Eta nobelan Obada oraindik izadi liluragarritz hornitua agertzen bada, ez da ipuin miresgarrietako topikoa jarraitzeko. Baina topikoa, gizartearen krudeltasuna gogorago salatze baina ez da erabiltzen. Ankerkeria gogorragoa, zorionerako aproposagoa den giro batean.

Bi anai nobelak errugabe biren istorioa kontatzen du. Bata bere izaeraz dugu errugabe (Daniel); bestea, heldutasunera iritsi denean, berari ez dagokion agindua jarri zaiolako. Gizarteak behin eta berriro gogoraziko dion agindua: «Zaindu Daniel»; eta Daniel, bere gizaixotasunean, izadiaren indar askatua da. Nola erantzungo zion, ba, desafioari Paulok? Ezin. Eta gizarteak bere neurriak hartuko ditu:

«la maquinaria del destino es administrada por una serie de dioses remotos e invisibles, cuya libertad y placer son irónicos porque excluyen al hombre. Exigen sacrificios, castigan la arrogancia y construyen a obedecer la ley moral natural como un fin en sí mismo... El otro polo está representado por el *pharmacos* o víctima sacrificada, quien debe morir para fortalecer a los demás».

Zita luzesko honetan, nobelaren gaia taxaturik dago. Bakarrik zehazpen bat: bi anaiak ez dira hiltzen edo ez diote beren burua trenari botatzen; antzara bihurtzen ditu idazleak. Azken batean, ipuin miresgarri batean gaude; eta azkenago batean, poesian ez da ezer egia eta dena da egia, poetak egin behar duen gauza bakarra, berak jarritako legeei eustea baino ez bait da.

B. Atxagaren *Bi anai*, hain ipuin eskizofrenikoa, biolentziaz ari da, biolentziari buruzko burutapen batzu eskaini nahi ditu, era

ostera, abadea agertzen denean Pauloren etxera (apaiza, jainkoaren hitzaren eramailea, narratzailea), orduan hasten dira okertzen anaia bien harremanak. Lotura honek badu zeresanik. Eta formalismotik hain urrun dagoen N. Frye-k dioenez, Jainkoa tirano bihurtzen den mundu batean aurkitzen gara honelako ipuinetan. Maitagarrien ipuinaren ironia bat dugu B. Atxagaren *Bi anai*. Eta zertara dator aldaketa hori, hitzaren zentzurik osoenean ironia hori, sinesmen-falta hori? Mundu desegoki bat aztertzer. Betor berriro Frye gure laguntzan (aipu guztiak, N. Frye-ren *Anatomía de la crítica* liburutik hartuak dira):

«El mundo de la pesadilla y del chivo expiatorio, del cautiverio, del dolor, de la confusión... infierno existencial... parodia, la burla del juego exhuberante de la vida al sugerir su imitación en términos de vida real».

Ifernua azaltzen ari zaigu Atxaga. Honelako parodiek badituzte bere arauak ere. Edo, hobeto esateko, gaiak lotzen ari den hari erritualizatu bat, mitikoa. Lehenbiziko gai lotua, aduarena dugu. Pertsonaiengandik at dagoen indar ezezagun eta erabilezin batek adierazten du pertsonaien nondik-norakoa. Paulo eta Danielen bizitza, beren gainetik dagoen gizarte baten pean eta mutil koskor baten sorbaldak eramateko modukoa ez den aitaren aginduaren pean agertzen da. Eta trenak... Trenak! Hasieran lilura-joko zena, askatasun-bide bihurtzen da.

Anaia biek —ahantz ditzakegu oraingoz abereak— inimiziazio erritual bat eramane beharko dute aurrera. Danielek, bere gizaixotasunez jantzia, buru-ahuleziak joa, bere izaerak eskatzen dion gurari bakarria ase nahi du: gurari sexuala, hain zuzen, eta horrek ekarriko du beraren eta bere anaiaren galera. Paulo ere, bere gainetik dagoen agindu bati ezin erantzunez, heroe tragiko bat dugu: «La tragedia de la inocencia, en el sentido de la inexperiencia». Pauloren tragedia beste hau da, oster: ezin diola aginduari erantzun, ez dakiela helduen munduari dagozkion legeei erantzuten. Eta berari helduentzat den legea ezarri zion aitak. Paulo, Frye-k deskribaturiko heroe bezala agertzen zaigu: ezagutzen ez duen mundu baten aurrean harrিতuta. Anaiak nahi duenaren eta gizarteak eskatzen duen eta egitera behartzen duenaren artean harrিতuta, zer egin jakin gabe, edo, hobe, oreka nola lortu jakin gabe.

Eta Carmen? Ai, Carmen! Bai mingotsa Carmenen izaera. Hautzaroz zoriotsu baten ostean, bapatean mantxa bat aurpegian. Bere okerkeriaren sinbolo den mantxa, eta, une berean, mantxa duelako, bere burua oker bihurtzen. Ai Carmen! Tragediaren bul-

«Camilo Lizardi» ipuinean hasi eta «Sugeak txoriari»n jarraitu-tako tratamenduen burutzea, fintzea. *Bi anai*, istorio miresgarria da: Maitagarrien, haden, ipuinetan oinarritutako istorioa, azken batean. Hasiera: ipuin mitikoetan bezala, abereak ere mintzatzen ziren denbora, urre-aroetatik hain hurbil. Bukaera: «Azkenez trenbidera begiratu nuenean bi antzarra ikusi nituen trena pasatako lekuan; bat oso handia bestea arrunta». Bi anaia, antzara bihurturik, antzara nagusiaren atzetik beste erresuma baterantz (agian, zoriotsuagorantz, nork jakin?) abiatzen dira, «Sugeak txoriari» ipuinean aitonarekin gertatzen zen bezala, edo beste poema batean aipatzen den bezalatsu: «Eta antzarrek V bat egin zuten zeruan». Garaipenaren ikurra, V liluragarri hori. Zorionaren erresumarantz abiatuko ote dira antzarak urtero? Ez dakit, baina bai, ostera, bi anaio, edozein ipuin miresgarritan gertatzen den bezala, itxuraldaketa izan dutela. Arrazoi gabeko itxuraldaketa, ipuinetan bakarririk gertatzen ohi dena.

Tratamendua, beraz, horixe da: helburuarentzat oso desegokia zirudien maitagarrien ipuinen tonua eman tragedia bat kontatuko duen ipuinari. Eta hemen hasten da nobela txiki honen handitasuna.

A, bai! Nola ahaztuko ditut, ba, narratzaileen ugaritasuna eta, hori baino gehiago, narratzaile-papera animaliei ematea, urre-aron abereek ere hitza zutelako sinesmenarekin baturik; eta ez bakarririk hori: abere bakoitzak, narratzaile bakoitzak, bere mintzaira propioa eta berezia duela: katagorrien hizkera xamurra, sugaren mintzaira soseguzko eta ironikoa, txoriaren tonu ekilibrista hori... Baina guztiau ezaguna da, logikoa, Atxagaren trebetasuna kontutan hartzen bada.

Azpian, ordea, tragedia dago: anaia biren tragedia. Baina itzul gaitezen berriro teknikara. Oso ezaguna da (eta ez bakarrik «Camilo Lizardi»n, baita *Ipuin bat bost minututuan iskribatzeko ezezagunagoan* ere) Atxagak maite duela narrazio bat beste narrazio baten barnean kontatzea. Bi anaien historia, txorien, katagorrien eta sugaren istorioak zehar kontatzea, oraingoan. Paralelismo honek nobela osoan du eragina. Deigarria dugu anekdota-pare hau: abere guztiak Mintzoaren menpe daude. Hark agintzen duena egiten dute. Oraindik ez dakigu zehatz eta mehatz zer ote den Mintzo hori, eta mereziko luke astiro aztertzeak; baina gainbegiratu batean badirudi, kontzientzia, kontaktaren oinarria, Bibliako hasierako Hitzarekin loturik agertzen zaigula: fikzioa eta ezaguera sortzen duen hitza. Baina ez hori bakarrik: baita ere kode genetiko, adua, patua, Jainkoa eta Diktadorea, batera. Bi anaien mailan,

«Bi anai», errugabearen eskaintza

Jon Kortazar

Ziur asko, nere formalista-fama ez doakit ongiegi. Halaxe uste dut behintzat, eta aspaldiko partez isilik mantendu badut nere luma, nere barrualdeko kezkak ezin askaturik ibili naizelako izan da batez ere. Beste askok bezala, eta beste askori esker, nik ere ez nion nahikoa erizten formalismoari. Handitzean, Hölderlin izan nahiko duen B. Atxagaren *Bi anai* nobelak ematen dit parada, eta patxada, plazan dantza honetan hasteko (bidenabar esan beharko nuke, honelako azterketetan saioaren bat edo beste egina nuela; baina kritikarik ez dagoen herrian, ezin da kritikoen kritikari larregirik eskatu).

Bi anai liburuak ezinbesteko zirrara egin zidan. Zer ote dago liburu honen bestaldean? Ispiluaren hemendiko aldean argi dago zer dagoen: errugabearen eskaintza, herriko tontoaren sakrifizioa, erru guttiz burutua, maitasun-istorio bat, adoleszentzi aroko maitasunaren inguruan sorturiko konplota, eta, azkenik, istorio arrosa bat, ala istorio arrosen gurutze bat? Aspaldiko adiskide batek esaten zidanez, *Bi anai*-k mantentzen duen gaia ez zatekeen mantengarria, tratamenduagatik izan ez balitz. Orduan, zein da tratamendua?

garatu gabe. Berak, batetik, emakumeen egoera eraldatzeko asmorik ez zuela izan *Bigarren sexua* idazterakoan, esan ohi du; eta, bestetik, ez da ahaztu behar Simone de Beauvoir-ek, urte askoz, emakumearen arazoarekiko esperantzak produkzio-sistema kapitalistaren aldakuntzan ezarri zituela.

Azken urteetan

Hala ere, azken urteetan, S. de Beauvoir-ek emakumeen mugimenduan parte hartu zuen. Feminista bihurtu zen eta, 1972an, M.L.F.ko emakumeekin batera, Pariseko kaleetara jaitsi zen, aborto-eskubidea eskatuz. Errusiako eta Txinako iraultzek emakume-arazoez sortutako etsipenaren ondoren eta 68ko Maiatzaz geroztik, emakumearen askatasuna eta sozialismoaren lorpena helburu dituen mugimendu feministaren sorrera izan ziren berarentzat arrazoi nagusienak.

«Feminista naiz —zioen 1972ko *Nouvel Observateur*-eko elkarrizketa batean— konturatu naizelako, denok nahi dugun sozialismoa iritsi aurretik, beharrezkoa dela emakumearen egoera zehatzagotik borrokatzea. Eta, bestalde, konturatu naizelako, baita, herrialde sozialistetan ez dela lortu berdintasuna. Beharrezkoa da, beraz, emakumeek etorkizuna esku artean har dezaten. Horregatik, beraz, aurkitzen naiz egun Emakumeen Askatasun-Mugimenduari lotua».

K.A. - M.L.

Emakumeak, gizonezkoek nahi bezalakoak izan dira beti. Gizonek utzi dieten neurrian eboluzionatu dute, sistema patriarkalaren barruan beti. Gizonek asmatu dituzten mitoek, emakumeen sexua-
rekiko dituzten eta gizon-harrotasunpean dirauten beldur, obsesio eta izuak ageri dituzte. Zapalkuntza guztiek dute justifikatu beharra eta mitoak dira emakumeek betidanik jasan duten bazterketa teorikoki oinarritzen duten ideologia patriarkalaren funtsa.

Biktima eta konplizea

Horrez gainera, emakume izatea egoera baten ondorio da eta ondo mamitutako prozesu ideologikoarena, gainera, honek biktimaren konplizitatea lortzen bait du. Simone de Beauvoir-ek era harrigarrian aztertzen du, nola haurtzaroan eta adoleszentzian garatzen den prozesu hau. Nola ezkontzan eta amatasunean burutzen den. Amorante- eta emazte-funtzioekin batera, zapaltzen duen ideologia bera iraun eraztearen eginkizuna ematen dio gizarteak emakumeari. Era honetan lehen berarekin egin zuten berbera bere alabekin egiten ematen ditu emakumeak bere ahalegin one-
nak. Eta zirkulu gaiztoa finkatzen da. Konplizitatea, sarritan, beste mailatan adierazten da... Bere eskuetan bizitza hartzeko ezintasunez, emakumeak maiz samintasunaren ondorioz sortutako jarrera eta portaera atzerakoiak hartzen ditu. Edo sasiirteerak edo ihesbi-
deak edo aitzakiak. Bere egoeratik ihes egiteko erak, ugariak eta sarritan konplexuak dira. Batzuentzat erlijioa, besteentzat gainez-
kako nartzisismoa edo masokismo estalia... Sekula aseezin, psikiat-
ra eta sendagileen bezero zintzo, merkealditako lekuko leial edo fotonobela erromantikoen irakurle sutsu izango dira.

Aterabiderik eza

Emakumearen etorkizuna, Simone de Beauvoir-entzat, badirudi gizartearen erantzunkizunetan biziki esku hartzean datzala, nagusiki.

Ogibidea, burujabetasun ekonomikoa lortzea da lehenengo eta ezinbestez bete beharreko baldintza, bizitza bestearen begiez ikusten jarraitu nahi ez duen emakumearentzat.

Hala ere, Simone de Beauvoir-i zera leporatu izan zaio: azterketa soilera mugatu izana bere liburuan, emakumeen borroka-taktika

«Beste» sexua

Simone de Beauvoir-ek itxuraz oso soila dirudien galdera bat eginez ematen dio hasiera liburuari: «Zer da emakume bat?». Aski al dira ezaugarri fisiko batzu, soineko bolanteduna edo belarritako batzu, eme bat emakume bilakatzeko? Zein da «emetasun» edo feminitate izendatzen duten errealitate misteriotso eta hauskorra?

Galdera bera nahikoa adierazgarria da. Gizonezko batek ez luke inoiz bere burua sexu berezi bateko indibiduo bezala ikusiko. Inola ere ez litzaioke bururatuko gizartean duen egoera bereziaz liburu bat idaztea. Gizonak beti uste izan bait du, bera dela betidaniko gizakia. Zuzenarekiko okerra definitzen den modura. Gizonak, betidanik, bere buruaz Subjektu, esentzial izatearen ustea eduki badu, emakumea ez-esentzial, objektu, espezifikotasun, hau da, «*beste*» izatearen kategoria mugatuaz lortu du uste hori.

Baina, zergatik ez da altxatu emakumea egoera honen aurka? Zergatik, mendetan zehar, ez du gizonarekiko elkarrekikotasunik lortu?

Emakumea ez da emakume jaiotzen, bilakatzen baizik

Erantzunik errazena, emakumeari izaera «femeninoa» ematea litzateke. Hau da, emakumeari eme-esentzia aldagaitza atxekitzea. Baina, S. de Beauvoir existentzialista denez, aberrazio hutsa da esentzia existentziaren aurretik kokatzen duen edozein ideia. Existentzia beti egoeraren baten ondorioa da, eta begien bistakoa da, emakumeek, beti menpekotasun-egoeran badiraute, gizonekiko egiazko gutxiagotasunean bukatzen dutela.

Garrantzizkoa, hala ere, egoera hau luzatu behar den ala ez jakitea da, sorterazi duten zergatiak ezagutzea, ideologikoki nola justifikatu den eta gaur egun nola dirauen jakitea. «Emakumea ez da emakume jaiotzen, bilakatzen baizik», idazten du Simone de Beauvoir-ek. Biologiak eskaintzen dizkigun datuak garrantzizkoak badira ere emakumearen egoera ulertzeko, ez dira sexu arteko desberdintasuna gizartean justifikatzeko adina. Psikoanalisiari edo materialismo historikoari jasanezinak zaizkie Simone de Beauvoir-ek jaurtitako kritikak. Bestalde, historiak beti etxe-barrutira mugatuak agertzen gaitu, zientzi nahiz kultur korronte eta erabaki garrantzitsuetatik at.

gizonezkoen artean onartu eta onetsitako intelektual tipikoa zen Simone, salbuespentzat bazeukaten ere. Feminismoa, harentzat, esanahi iraultzailerik gabeko errebindikazio burges sorta bat baino ez zen. Liburu hura ustegabekoa izan zen nolabait. Bere buruaz zerbait idatzi nahian, bere emakume-izaeran, emakume izateak beregan zuen eraginaz, J.P. Sartre-k sakontzeko sujeritu zionean sortu zen liburuaren ideia.

Bi urte kosta zitzaion liburua, eta ustegabeko bidetatik eraman zuen: «Bitxia eta pizgarria zen —dio S. de Beauvoir-ek bere memorietan— bapatean, 40 urterekin, ordurarte existentziarik ez zuela zirudien eta begien bistan zegoen munduaren alderdi bat aurkitzea».

Liburua erroskilen antzera salduko zen eta berehala iritsiko ziren erreakzioak. Bai eskuinarenak, bai ezkerrenak.

Liburu eztabaidatua

Batzuentzat liburua moralgabea eta lotsagarria zen: amatasun-sena ukatzeaz gain, sexu-askatasuna aldarrikatzea leporatzen zioten (Ez dezagun ahantz, Elizak urte askoz *Index*-ean edukiko duela). Besteentzat, *Bigarren sexua*-k gaizki planteatzen zuen emakumearen arazoa. Hau sasi-problema bat zen, iraultza ondoren emakumeak arazo guzti hauek konponduta aurkituko bait zituen. Baina gehientsuenetan gertatzen den gisa, kritika gehienak ez ziren liburuari berari zuzenduak, idatzi zuen emakumeari baizik. Simone de Beauvoir-ek era guztietako irainak jaso zituen: frigida, neurotika, errea eta bekaiztiaz gain, lizun, ninfomana, etab. luzea. Eta ez beti ezezagunengandik, ondo ezagunak zirenen aldetik ere bai; esate baterako, Mauriac-engandik.

Bigarren sexua garrasi urratua izan balitz, arima zauritu baten oihua, paternalismoz edo sasibegiramenez onartua zatekeen agian. Liburua, ordea, tankera objektibo, inpartzial, ia lasaian idatzia zegoen, eta honek, gezurra badirudi ere, areagotu egin zuen bere izaera asaldagarria.

Era batera edo bestera, *Bigarren sexua*-k emakume frankorentzat garrantzizko urratsa, mugarrria ipini zuen, eztabaida ugari sorteraiz eta izpirituak astinduz. Gaur egun ere, hau da feminismo modernoaren liburu teoriko handiena, eta oraindik ere sarritan erreferitu beharko gataizkio, ez bait du galdu ez interesik, ez gaurkotasunik. Zoritzarrez.

...HAINBAT ABURU

Simone de Beauvoir

Koro Agote
Mariasun Landa

Joan den hilean, apirilak 14ean, hil zen Parisen Simone de Beauvoir, 78 urte zituelarik. Idazle, borrokalari eta pentsalari frantses honi buruz gauza asko idatz daitezke, mende honetako kulturaren munduko izen handienetarikoa bat izan bait da. Baina guk, bere obraren beste alderdi batzu baztertuz, Simone de Beauvoir-ek feminismoan izan duen eraginari ekingo diogu, eta, horretarako, bere idazlan famatua, *Bigarren sexua*, alegia, komentatzen saiatuko gara, oraindik emakumeen egoera eta izaera aztertzeko inoiz idatzi den obrarik garrantzitsuena iruditzen bait zaigu.

«Bigarren sexua»

Feminismoaren historia egunen batean idazten bada, 1949ko urtea ez ahazteko data izango da. Urte hartan, Simone de Beauvoir-ek, 40 urte, idazlea, nobelagilea, existentzialismo frantsesaren pertsonaia ezaguna, emakume askoren bizitzan garrantzi handikoa izango zen liburua argitaratu bait zuen: *Bigarren sexua*. Eta bitxienean, zera da: emakume hau ez zela feminista inola ere. Garai haietan,

teak zabaltzen, «euskal baratza geroago eta zabalagoa» eginez, geure denbora hauxe bera askoz jarraitzaileago bezala agerteratuz, uste dugun berri eta ezeren asmatzaile edo iraultzaile baino.

Trazo handitan deskribatu dudan denbora eta jendea, ez zen hain simple eta bateratua: gutxiagotasun-komplexu bat, epos nazionala, klasikoen harridura. Bereizkuntza xehe asko egin behar-ko litzateke urteen eta jendeen artean. Ezin bazter genitzake Orixeren diferentziak poesiaren kontzeptuan Lauaxeta edo Lizardirekin, hasieratik bertatik, edo geroago Aitzolenak, esate baterako. Aro aberatsa izan bait zen, aberatsik izan badugu. Olerti-Jaiak ospatzen zituen, baina bertsoaritzaren bikaintasuna berak deskubritu zuen. Poema nazionalaren antsia zuen, baina ez zuen lan apalagoen, beharrezkoagoen kontzientzia galdu: «sabela que la clave maestra de todo nuestro renacimiento es la escuela primaria (...) Hoy por hoy tiene infinitamente más importancia la composición de un silabario que la de un poema heróico» (L. de Eleizalde). Oinarrizko Heziketa Orokorra euskaraz antolatzen ahalegindu zen, beraz. Herri xumearen mintzaira txikikerietaraino maite zuen. «Orixekerietaraino». Baina Platon itzultzen zuen eta *Aitorkizunak*, euskara prestigiatzeko. Bai bait zekien:

(...) El ejemplo de las clases de primera fila, débanla al nacimiento, a la fortuna o a la cultura intelectual, es siempre eficaz en el pueblo. El medio infalible de matar un idioma consiste en hacerlo descender, en el concepto del pueblo que lo habla, de signo principal de la nacionalidad —como realmente es— a signo de inferioridad social (...). Mientras en las familias distinguidas el Euzkera siga siendo la lengua que se habla a los niños hasta los diez años y a las muchachas de servicio, es inútil que pensemos en su restauración y cultura; porque este idioma seguirá siendo cada vez más, en el sentir de nuestras clases populares, un signo de inferioridad social (L. de Eleizalde, *Cuatro Conferencias*, 1919).

Gero eta nabarmenago, tinkoago, gure sustraia han aurkitzen ditugu.

Orain, egutegiak halaxe nahita, omenaldiak eta azterketak eta berrargitarapenak abiatzera omen doaz, gerraurreko jendearenak (Aitzol, Lauaxeta, etab.), ongi mereziak bait dituzte. Ez ziren, ordea, fenomeno isolatuak izan. Elkar eginez, aro bat egin zuten. Eta gu geu egin gaituzte. Belaunaldi guzti horrentzat, aldiz, Andimak aitortzen zuenez, «Orixe izan zen gure jainko tipia» (*Euzko Gogoia*, 1950).

J.A.

-kultura, kat'exokhen egiazko goikulturarekin erkatuko duke» (in: Ithurry, *Grammaire Basque*, 1979, XXV-XXVI).

Komentariorik ez du behar. Grekozale hauek beren artean konparatuz gero —sua eta ura konparatzea da—, antzak eta diferentziak txokagarriak dira. Dena den, aldeak alde, Jesuiten Eskolak badu oraino jarraitunik: grekoa da euskara kultoa lantzeko bidea.

Edozeinek pentsa lezake, ordea, objekzio gisa, kontraesan bat dagoela, nahi omen den helburuaren eta hartaratzeko nahi den moduaren artean: euskara modernotu egin nahi bait da, baina nola eta, antigoalera itzuliz... Nola aurreratu atzerantz joanez?

Objekzio honek suposatzen du, klasiko greko-latinoak izango direla, izan, oso klasiko bikainak, baina «moderno» ez direla. Eredu miresgarri, baina pasatuak direla. Ordea, horixe ez ligukete onartuko berek. Sinestuta bait zeuden, klasiko greko-latinoak, atzoko nahiz biharko zein betikoak zirela. «Oraingoan eta emengoan zurkaizturik, gurea sendotu ta zindotu bear omen dugu (...) Alabaina, oraingoaren eta emengoaren erroak Elade-n barneraturik ageri zaizkigu, nere ustez (...). Elade ezagutuz, euskal-gogoa areago ezagutuko dugu» (*Platon'eneko atarian*). «Guk egungo egunean Europa-n arkitzen dugun gizagi ori aspaldidaniko Elade-k, Erroma-k eta kristautasunak sortuak ditugu. Orrez gero, Sartzaldeko Europa-n Platon-eta etxeko eta oraingo gertatzen dira beti» (*Oturuntza*). Kontraesana, guretzat egon daiteke, haientzat ez zegoen.

Hau izan zen Eskola honen izpiritua: euskaltasuna, kristautasuna eta humanitate klasikoak bat-bat egiten zituen.

25 urte da Orixe hil zela, eta laster, jaio zela 100 urtegarrena egingo digu. Arana Goirik orduantsu ekiten zion bere lanari. Mende bat. Aukera on bat apika, erreposoa emateko mende bat hizkuntz borrokari.

Borroka luze bat izan da, gora eta behera gozo-min askorekin. Bere luzean begiratuta, Pizkundera, gerra, gerraosteko berrastapenak, poesia kultoa eta bertsoa, herri-kultura eta euskara kultoa, hainbat adar eta lore ageri zaigu, hainbat lan eta pena, ekinaldi eta frakaso, lorpen, Lizardi, Lauaxeta, Aitzol, itzulpenak, literatur kreazioa, ikastoletarako testugintza, *Euzko Gogoa*, Eskola honen elkar-laneko emaitza nagusia... Eta aroaren ardatza bezala iruditzen zaigu Orixeren inguruan aipaturiko lagunartea, diferentziei koherentzia ematen, urruntasunak biltzen, horizon-

tratado de una lengua escrita, o lengua literaria (...) Dejando, pues, de lado, lo que fue únicamente un pasatiempo jocoso de un grupo de ignorantes bilbainos, tendríamos que considerar la existencia de diferentes tipos de euskara popular y casi-literarios. Es igualmente falso estar basándose excesivamente en el lenguaje popular, que no lo emplean ni los escritores folkloristas. Quizá la excepción, —y aun aquí hay que andar con pies de plomo—, sean los únicos que escriben en vizcaino popular, algún bertsolari, pero toda esta infra-literatura no tiene ningún valor para la literatura, ni la vida o muerte de la lengua vasca» (*La Nueva Vasconia*, 1979, XXXIV). Eta guzti honen egiazko arrazoia: «Como en todas partes del mundo, y ahora, la cultura la han creado siempre élites creadoras. Euskalherria por haber sido incapaz de haber desarrollado esa élite, tampoco desarrolló, en consecuencia, las culturas que dichas élites, y solamente ellas, podrían haber desarrollado. La perduración por lo tanto de una *cultura popular*, no es algo positivo, sino un hecho muy negativo. Puesto que entre los pueblos que tienen la suerte de tener una élite creadora, cuando existe una cultura superior, la cultura popular que es la base, resulta fructificada y elevada de tal forma, que ya nadie se preocupa de lo que fue la base inferior, que ha sido absorbida por la cultura superior, por la Hochkultur creada por la élite creadora. La persistencia excesiva de una cultura popular es con ello, un signo de SUBDESARROLLO MENTAL. — Quitarse del cerebro todas estas telarañas, debiera servir para crear algo más elevado que chascarrillos de aldeano y VERSOLARIKERIAS. Esta neblina chusmacera que invade, lo hace igualmente en la lengua vasca, que debiera ser el símbolo de la nación vasca. Sin una lengua cultural, producto de las élites cradoras, no hay una nación, ni la posibilidad de crear una auténtica cultura» (Ib., LVIII).

Euskaraz beste batean: «Hortakotz herri kulturari buruz, gutartean gerthatzen den bezala, gehiegi mintzatzen bada, eta hura gorestenezi eta proskynetzen bada, tontoak eta subdesarroila-tuak izateaz harro izaita da... Angloek beren Shakespeare, Walter Scott, Shelley eta abar ditute, espñoiek beren Cervantes, Calderon, Lope de Vega, eta abar, tudeskoek beren Goethe, Novalis, Schiller, Herder... Soilik hunelako geniuen antzeko personak ez dituzten herriek *herriko kultura* goraihatzen eta goraihatzenegi dute, hau gerthatzen da ezen herri batek bere ama-hizkuntzaren bidez irazle genialak bilhakaraztekoz inkapablea izan den guztietan, bai orduan BERTSOLARIAK goraihatzen dira! Eta hau jakin behar dugu!! Eta soilik kretino batek herri-

viejos. Porque tiene depuración, gusto exquisito, cultura» (*Euzkadi*, 25. 1. 1935). Burutu da transfigurazioa.

(Bertsolaritzaren testuinguru —zentzu— aldaketa honen baliok, edo arriskuez, neure mesfidatxoa geratzen zait).

Ongi. Zer gehiago? Honez gero euskal poesia kultoak bertso-laritzan lotsarik batere gabe oin har dezake. Oinarri noblea da. Herri-jeinuaren iturri agortezina. Egin liteke poema nazional bat «euskotar azal ta mami». Lizardiren gogoak sentidu osoa har dezake:

Zertarako erri-ertiarekiko batzarre bat?... Ea esan orren elburua. Onâ. Gaurko erti landuagoa, naasiagoa, guzitikagoa, odol zarrez bizkortzea, asabaen etxeko ats beroaz kutsatzea. Erti-zuaitz berria antzin-ezeaz bazkatzea; leengo errotiko muskillez bear baitu erri bakoitzak bere ertia berritu, naiz inongo txertorik ere edergarrizat artu (*Itz-lauz*, 1972, 117).

«Erri-bertsua egin dut ortaz», esan zezakeen Orixek poemaren hitzaurrean.

Aro baten ardatza bezala

Aro indartsu eta konplexu bat. «Dena prestigioagatik egiten zuten!» batekin, edozein sinplista kapaz da orain aro guztia likidatzeko, denak iluso hutsak izan balira bezala. Besteak, gauzak hain sinple ez direla, are nahasiegiak direla, ikusirik, «populismo hutsa!» esanez gauza bera egiten dizu.

Zalantza gabe, herri-kultura eta elite-kultura nolabait bateratzea ez da lan erraza izango. Baina gutxienez amets hori izan zuten, abertzale eta euskaltzale hain zuzen herri bat maite zutelako izan zirenok. Ez zuten mespretxatu. Altxatu egin nahi izan zuten herria.

Orain, berriro, asmoa bera okerra iruditzen zaio norbaiti. «El aranismos pues, epaitzen du gogor Krutwig-ek, en su mayor parte es una teoría pseudolingüística acerca del vasco, por parte de quienes ni lo hablaban ni conocían, y como base científica tan sólo tenían afirmaciones gratuitas del profeta. Pero estaba [*Altube*: aipatu ez dudán eta aipatu behar izango nuen beste bat] en una falta de realidad, la alabanza en exceso a la lengua hablada frente al *euzkera* o *jelunce*, como si en el caso de este se hubiera

bortizki eragin diotenak, birbaliapenari ateak irekiz 1930 inguruko urteotan:

1. Bertsolaritzaren teknika aberatsa erakustea,
2. teknika eta modu horiek poesia kulturako posibilitate bezala aintzakotzat hartzea (nahiz oso ahapetik izan: «terminaría haciendo un doble llamamiento: primero, a nuestros noveles poetas...»),
3. *de facto* bertsolaritzaren eta poesia kultoaren, prestigiatuaren artean erlazioten batzu sujeritzea («la brusquedad de las transiciones de la poesía hebrea», «no de diferente modo que otra lo hiciera el poeta Virgilio», etab.), horiek ere oso pasadizoko ohartxoak izan arren,
4. bertsolaritza landuago eta kultoago baten posibilitatea seinatzea («la prueba la tenemos en los hermanos Enbeita y en los bertsolaris de allende el Bidasoa»).

Handik hara, hurrengo urteotan, bertsolaritza «noble» batean pentsatzea posible bihurtu da, eta denbora gutxian euskal bertsolaritza arloteari ahaidetik ilustratzen aurkituko zaizkio: ez bakarrik Erdi Aroko dama noble inprobisatzaileak eta Proventzako trobadoreak, baina Erromako Menalka eta Dameta (Virgilio bera, alegia), Greziako rapsodak, Testamentu Zaharreko profetak, David erregea eta Ama Birjina bera (*Magnificat* kantikaren bertsolari!). Ikus orain 1935eko *Literatura oral euskérica*-ren tonu segurua, aldera lehenagoko bi artikulu aipatuekin (1918, 1930), eta begien bistakoa da eboluzioa.

Prestutasunaren bidean, handik aurrera, greko-latinoen eredutasunak bere papera jokatu du bertsolaritzaren prestigiatzeko ere: poesia greko-latinoetan bezala, bertsoa oinetan neurtzen da, ez silabatan, etab., edo: «el bertsolari vasco coincide con el preceptista griego», «Homero trabajó su obra sobre materiales y temas populares de estilo oral», etab. (Lekuona). Urrats bat gehiago eta Homero bera bertsolari bat izan daiteke (S. Onaindia, *Gure Bertsolariak*, 1964, 29).

Gerra aurreko belaunaldiak ez zuen deskubritu bakarrik egin bertsolaritza, baina testuinguru berri batean ulertu ere, eta testuinguru berri batera eraman. Bidezkoa zen, orduan, 1935ean bertsolariak sagardotegi tradizionaletatik Kursaal dotorera eramatea, festa baten luzimendura. Eta bidezkoa zen irabazle Basarri ateratzea: kronistak komentatzen zuenez, «sus maneras [Basarrirenak] contrastan evidentemente con las de los bertsola:

xehekiago aztertu beharko nuke, urtez-urte), ikus genezake, 1918ko Lekuonaren hitzaldian («Métrica vasca»), bertsolaritzaren interesa ia-ia prosodikoa bakarrik dela oraindik. «La desdénada poesía de los *koplaris* o *bertsolaris*, tan injustamente despreciada de muchos de nuestros cultos», esango da, baina besterik ez. «Deskubrimendu» handirik ez.

Bitartean Azkuek, J.K. Gerrak, Aita Donostik, Barandiaranek, etab., kultura herritarraren aberastasun- eta edertasun- altxorak agerian jartzen jarraituko dute, bakoitzak bere arloan; Lekuonak bertsolaritzaren azterketan eta gogoetan jarraitu du. Guztion ikerketa paralelo askoren eta gogoeta askoren ondoren (mentalitateak aldatzen ari dira, «deskubrimendu»ak inposatzen ari dira, literatura zaharrean, etnologian, folkloean, musikan...), hamabi urte handi geroago, Lekuonak azkenean poesia herritarraren bere errebindikapena kaleratzen du, maisuzko obra paragabea, *La poesía popular vasca*, 1930, Bergarako Kongresuan.

Baina hemen ere, oraindik, bertsolaritzaren estimazio inkondizional batetik urrun samar geratzen gara. Bertsolaritzaren defentsa garbia da, ezin garbiagoa; bertsolaritza bera, halere, dagoen horretan, defektoz kargatuta ikusten da oro har («Como entre harapos puede encuadrarse una bella carta. La belleza sustancial de la poesía vasca no se pierde porque aparezca ataviada con léxico erdérico, aunque, eso sí, mejor encuadrada estaría dentro de un léxico puro y castizo», etab.). Bai bait dirudi, bertsolaritzaren beraren apologia baino gehiago, hango teknika harriarrien eta haren posibilitateen panegirikoa dela. Folklore-zaleek, hizkuntzalariek, etnologoek, «herriaren jeinua»ren obrak ikertzen dituzte, Lekuonak poesian ageri den jeinu herritarra aurkitzen du. Baina funtsean kasik folklorea ikertzen den modura hartzen da: fenomeno herritar baliotsu bezala soilki, behar bada baliotsu ere baino kuriosoago, bitxiago, bere kanon eta modu propioekin (poesiaren kanon klasikoekin ez bait du zerikusirik). Saio hau ere oraindik ez dela jomugara heldu (Lekuona bera geroxeago helduko den helmugara, alegia), iruditzen zaio gaurko irakurleari.

Halere, saio honek «iraultza» bat eragin zuen bertsolaritzaren balorapenetan (badakigu, Lekuonaren 35eko obra, mentalitate jadanik aldatu baten erdian agertu zela, garaile, Ibar-en *Genio y Lengua* bezala). Niretzat, saio horretan lau puntu mugarrizko dago (azkeneko hirurak saioan bertan guztiz bigarrendiarrak), bertsolaritzari buruzko gogoetari eta, gero, haren estimazioari

ikasientzako, Unibertsitaterako. Baina «eztaukagu Ikatola Nagusirik, guk opa izan bezalakorik, beinik-bein. Beraz, Ikastola Nagusiaren ordezkotako liburuak egin bear ditugu nai ta nai ez... Ikasi nai duten euskal-ikasleontzat ari naiz lanean, beingoan esateko» (*Protagora*).

Euskara trebe, arteza kulturaren, literatura garaian, Unibertsitatean, jende ikasien ahotan: horra Eskola honen ametsa, klasiko greko-latinoen bidetik beti.

Bertsolaritzaren ohore berriaz

Esaten da, eta zuzen esaten da, abertzaletasunak (aranismoak), bere garbizalekeriaz, bertsolaritza erdeinatu egin zuela. «(...) El bersolarismo no sólo comienza a carecer del aplauso del sector culto, sino que comienza a ser menospreciado. — Ya apenas se llama a los bersolaris a las fiestas euskaras, ya no se les abren los teatros —a no ser en San Sebastián en las fiestas de Santo Tomás—, ya no hay quien haga reseñas de sus sesiones, como lo hicieron Manterola y Otaegui con aquella impresión de admiración y asombro» (Zavala, A., *Bosquejo de historia del bersolarismo*, 1964).

Aitortzen da, bestalde, gerra aurreko belaunaldi horixe bera izan dela (Aitzol, Makazaga Mendiburu, etab.), sekula baino gehiago estimatu eta prestigiatu duena bertsolaritza, Lekuona berezi-bereziki, eta Lekuonaren eraginez beste anitz. Lauaxeta ahozko literaturaren bilketaz biziki interesaturik agertuko zaigu (*Euzkadi*, 1932); Aitzolek biraketa sakon bat jasango du bere planteamenduetan (ik. L. Otegi, oso ongi).

Bi muturraren artean agian ez dago kontraesanik. Agian dagoe-na, prozesu bat da, eta bertsolaritza «berria» deritzoguna, Amurizarekin baino askoz lehenago (edo Amurizarekin fruitu heldua eman baino lehenago), gerra aurre hartan sortu zela. Neke askorekin sortu ere.

Izan ere, bertsolaritzaren «deskubrimendu»aren edo prestigioaren arazo horrek, hurbildik begiratzen zaionean, ez dirudi hain sinplea: Lekuonak hitz egin zuen eta argia egin zen!...

Argia, dirudienez, poliki-poliki egin zen, bururik argienetan bertan ere. Xehetasun gehiagotan sartu gabe oraingoz (prozesua

zeuden gure alorretan ildo berriak urratzen asiak gera (...) Euskaldun ikasiak euskerarenganatu, guziok opa dugun Ikastetxe Nagusirako gure euskera egokitu ta gaitu nai dugu» (*Euzko Gogo*, 1954). Eta are garbiago:

— [*Galdera*] Erriak ulertu ezin dezaken euskera zertarako lantzen ari gera?

— [*Zaitegik*] Etorkizunerako lanean ari gerala derizkiot. Euskal-erria burutik sendatu bearrean gaude, ez oñetatik. Yakin-gizon, lege-gizon ta aundikiek onda digute euskera. Aundiki ta gizon ikasi asko dituzketzu egun euskera ikasi irrikaz. Ez ordea kondairan barrena, ta orain gutxi ere. Odol garbitasunaren ardura aundia zuten gure aintzinako aundiki ta lege-gizonek, etzuten ordea onelako ajolarik azaldu euskeraren garbitasun ta iraupenerako. Aurkako asko sortu zitzaizkion Lizardiri (g.b.) bere aldian, onda-bidetik abia zela esanez... Orduko olerki uler-ezinezko aiek, nork, ikasietan bederen, ez ditu egun aisa ulertzen eta atseginez miakzkatzen? Lege-gizonei, gizon ikasiei, aundikiei, lan-sail guzietariko teknikoei euskera mamitua eman bear diegu, gero bakoitzak bere sailean landu dezan eta zernaitarako gai egin. «Cura cerebrum»: auxen zan Jon Huarte sendagile-philosophilariaren leloa senda-gaietan, «senda lenik burua» (*Jakin*, 1956).

Euskararen prestigioan pentsatzen zuen belaunaldi honek. Beraz, poesia moderno, landu batean, epos nazional handian, Ikastetxe Nagusian; edozer gauza euskara garbian adieraz litekeela erakustean; gauzak latinean bertan baino trinkoago eta laburrago esatean. Beti eredu greko-latinoak buruan zituztela.

Zaitegik, *Platon' eneko atarian* (1962) paratu zuelarik, era honetan agertzen zigun bere asmoa:

Iakin-galea sortarazi nai izango nuke gure artean, euskeraz ikas-naia alegia... Betiko kaikukeriak esaten ari izango bagina, naia-go lukete askok eta askok... Euskal Ikastetxe Nagusia sortuko da noizbait.

Nork lekuskean gure poza. Nolakoa ta zein zoragarria liteken... Euskal Ikastetxe Nagusia etor liteke, baldin, Iaungoikoa lagun, egingo bagenu euskaldunok egin genezakeena. Ezin etor daite, ordea, ekinaren ekinez baizik. Zer egingo dugu euskera ikastetxetan sar dedin? Ikastetxe Nagusiko gaia erabili nai nuke, gure euskera sendo ta zindo, azkar eta bizkor egin ledin.

Behin eta berriro itauntzen dio Zaitegik bere buruari: «Norentzat ari ote naiz idazten?» (*Oturuntza*), «norentzat ari ote naiz lanean?» (*Protagora*), «norentzat ari ote naiz Platonen elkarrizketa auek euskeratzen?» (*Menon*). Erantzuna beti berdintsua da:

Nik uste, mordollozaleak, erdi-merdi-zaleak, eta aurrera-zaleak, guziok bizi gaitezkeela pakean. Zuk darakusazuna baño irizmen zabaltxeagoa bear, «solamente».

(...) Mallak elkarrekin lotuak bear dute, igotzeko malladirik osatuko ba-dute. Gure elertia beste errietakoa ez bezelako eraz azeitzea nai zenuteke, ta oker zoazte ortan. Opilla ez da yaikitzen legamirik gabe.

(...) Gure baratzean mota guzietako landareak bear ditugu. Ez degu zapuztu-arazi bear ez bertsolari mordolloa, ez olerkari garbi-antzekoa, ez-eta ere berrizale biurria (Lizardi, 1932).

Baina badirudi greko-latinoen eredutasunak guztientzat balio zuela, poesia berri- nahiz betiko-zaleentzat.

Klasikoen ereduzko bide altu hori ahaztuxea geneukanean, orain Krutwig hasi zaigu aldarrika, euskara duinago bat grekoaren bidetik eskatuz klase garaientzat. Bestetik, ordea, ondo ala gaizki, baina egin egiten den euskara kultoaren aurkakoak ez dira falta, «herri-euskara»ren izenean. Ikusia dago, euskara kultoaren arazoak ezin duela problemarik ez izan.

Beste modu batean, baina ez bedi pentsa, Jesuiten Eskolak problema hori oso gogoan ez zeukanik. Beren modura, noski, baina «kultistak» ziren, eta ez nolanhikoak. Horregatixe zeuden, ez bestegatik, beren euskara «ez-popular» hura lantzen enpeinatuak; bazekitelako, ez zutela herri xumearentzat egiten beren lana. «Danteren poema ederra erriak irakurtzen dau? Bai zera! Goetheren lanak edonork irakurri ete dagikez? Ezin ba... Erderaz *minorías selectas*. Orren gurtzalle nozu» (Lauaxeta, *Euzkadi*, 1933). «Irakurgaitz omen da nere euskera: ez aaztu gero, irakurle ikasi ta ikasi-naientzat ari naizena» (Zaitegi, *Mennon*, 1975).

Orixek, egia esateko, ez zion (teorian) inola oneritziko, jende xehearentzat eta jaunarentzat euskara desberdinegiak egiteari, baina onartzen zizun diferentzien beharra (adibidez, V.V., *Omenaldi*, 1965, 58). Eskolatuentzat «garbiagoa» nahi zizun. Praxian, halere, bazekien beste edozeinek adinatsu diferentziak markatzen, hortik ematen bazion.

Edonola ere, barnenetik, euskara kultur hizkuntza bezala trebatzeko amorrazioak eragiten ziola Eskola hari, ez da dudarik («Euskerari ele landuen artean toki txukun bat yadestea: orra guretzat egundoko ertilanik ederrena», Lizardi), eta iraun ere hartan iraun zuen azkenerarte. «Gizon ikasiak euskerarenganatu nai ditugu, — idazten du Zaitegik. Ortarako oraindik landu-gabe

ik. Velez de Mendizabal, J., *Iokin Zaitegi*, 1981. Arrazoi sendoa-
goak bazeudela, suposa genezake, barnagoan).

Klasiko-zaleon ahalegin bortitz hori ez zen mugatu itzulpena-
tara. Kreaio librean ere klasikoen erara jokatu nahi izan zuten;
eredutzat klasikoak hartuta, hain zuzen. «Orati'ren lagun nauko-
zu», azaltzen zuen Lauaxetak (*Bide Barrijak*, 1931), eta hurrengo
batean halaber: «Elade edo erromarren arauz egiñak diran olerki
oneikaz idaztiñoa argitaratuko dau egilleak» (*Yakintza*, 1935).
Lauaxetak, neretzat harrigarri, «la danza helénica de los versos»
goratzen zion Lizardiri, eta: «Nuestro poeta vasco es clásico has-
ta los tuétanos (...) Nada tiene de horaciano, como alguno apun-
tó, y sí mucho de Sófocles y Teócrito» (*Euzkadi*, 1932). Ikus
Kortazar halaber in JAKIN 36, 1985, 88.

Orixeri gagozkiola, *Mireio*-ren edo *Euskaldunak* poemaren hi-
tzaurreak ikus daitezke (baina Orixeren lehenengo poesietan ere
nabarmen asko dago). *Euskal-Literaturaren atze edo edesti labu-
rra*-n honela adierazten du: «Zer joera artu bear dugun, garbi
aski oartu gara euskaldunek: ez goaz oker. Alare itz bi eratxikiko
ditut, nongo literaturaren antzera ari bear dugun esateko (...).
Aspaldiko errien literatura, baitipat Greziko artu bear ginuke
ikasbidetako: *vos exemplaria graeca*... Erri aien biziera ta izkera
gurearen antzeko baitziren, eta aiek beren literatura ederra sortu
baitzuten» (*Euskal Esnalea*, 1927).

Horixe zen beste ideia inportante bat euskararen ohorerako:
grekoarekin omen duen antza, franko berandu arte erreplikatu
dena («Gerkerak ba-dau euskeraren antza, itz-eralkera ta joske-
ran beñik-bein», Onaindia, 1964). Euskal Herriaren eta Grezia-
ren arteko antz hori, hizkuntzaren arlotik beste barruti batzutara
ere zabaldu izan da: teatro herritarrera eta bertso-gintzara, adibi-
dez (Lekuona, M., *Aozko Literatura*, 1978, 574, 599. Merezi du
honek parentesi bat bertso-gintzaz eta bertso-solaritzari belaunaldi
honek berak eman dion prestigioaz. Lehen kolpe batean kon-
traesankorra, edo gutxienez bitxia, eman bait dezake, hain zuzen
kulturaren maila grekoa (gorena) lortu nahi zutenak, bertso-gin-
tzako kultura herritarraren apologistak izatea une berean. Eta
euskal poema nazionala bera, greko-latinoen erara bai, baina
nolabait «bertsolaria» nahi izatea. Itzuliko gara geroxeago guzti
honetara.

Diferentziak eta haserreak orduan ere baziren: garbi/mordoi-
lo, zail/erraz, berri/betiko:

Zergatik, ordea, grekoaren eta latinaren inportantzia hori? Ernazimenduaz geroko guztian dagoen problema da. Latin «unibertsala»ren tokian hizkuntza moderno herritarren erabilera hasi zenean (italiera, espainola, frantsesa), horien baliapena justifikatu egin behar izaten zen. Hizkuntza kotsakratu, errespetagarriak hebraiera, grekoa eta latina ziren («Y por esto dicen todos, que las lenguas Hebrea, Griega, y Latina son de más perfección», Villalón-ek). Beraz, hizkuntza herritarrak horiek baino ez zirela gutxiago, demostratu behar zen. Horretan saiatu izan dira hizkuntza guztien apologistak, gure Larramendi eta salbuespen izan gabe. Laburki esateko: «Guztietan hoberena, nobleena, garbiena eta aberatsena norbere hizkuntza dela (batentzat gaztelania izango da, bestearentzat frantsesa) eta, latinarenak ezezik (denak bait dira latinkumeak), grekoaren dohain eta abantaila guztiak ere badituela, frogatzea da kontua. Hau da, kultur hizkuntza bezala ordurarte nagusi zirenen lekuan, norberarena altxatzea nagusi eta erregina. Latin eta grekoarekiko erreferentzia hori obligatua zen, ez dugu ahantziko humanismoaren erdian gabiltzala» (Intxausti, J., *Euskal Herria*, II, 1985).

Zerbait harritzekoa bada ere, horrelaxe planteatu zuten berriro gure XX. mendeko apologista hauek. Formazio klasiko oneko jendea zen, hizkuntza eta literatura greko-latinoen ezagutzaille pijoa, miresle xoratua (txit irakurgarria da, alde honetatik, Zaitegiren «Urkiaga ta biok», in: Lauaxeta, *Olerkiak*, 1974, Sarrera bezala). Humanismoaren eta munduko literaturaren erpina giza historian klasikoei eritzirik, haiekin neurtu nahi izan zuten euskara. Honela zioen Zaitegik: «Badakit Platon itzez-itzez euskeraraztea lan gaitza dena, baina, lan ongarria, nik uste, euskerarentzat (...) Eladera izkera oparoa ta landua baita, ta Elade zaarreko idazleak gorengoena» (*Gorgia*, 1977). Berriro: «Sartzaldeko Europa-ko literaturarik gorengoena Elade zaarrekoa da oraindik ere, neretzat beinik-bein»; «Literatura ikasiaren sustrai eta oinarriak Elade-koak eta Erroma-koak izan dira, gure aldeko errientzat ere» (Ib.). S. Onaindiak orobat: «Grezia dogula, autortu bear, beren-beregiko kultura baten jabe, beste enderri guztien aurretik: mamin ezilkorra barneratu eutson bere izkuntzari, eder ta garbal beste oroen gainez jasorik: giar ta indartsu, lenen erri-arnasaz adoretua ta, gero enparau literaturen ama lez goi-goi jarria» (*Gure Bertsolariak*, 1964).

(Zaitegiren aitoren batzutan, klasiko grekoekin enplegatzearen arrazoiak askoz akzidentalagoa dirudi: «klasikoetan genuen oinarri sendoa aprobeixatu nahian», «bearrak ortaratuta», etab.,

Euskal literaturak azkeneko urte hauetan miragarrizko lana burutu du Orixeren bitartez. Ezin sinetsizkoa da gozogabeko urteotan eman digun euskal bizitzaren irudi garbia. Gure aldiko haize-erauntsiek urriki gabe astindu badute ere, geroak lur gainetik osoro urra badeza ere, hor daukagu ez atzoko, ez gaurko, ez biharko, bai ordea betiko, «sub quadam aeternitatis specie», Jainkoaren begi maitakorretan betidanik egon daitekeen bezalaxe. Eta hor daukagu betiko, batez ere, eusko arima jatorra, sinesmen sendoa, Jaunaren sabel beroan zalantzarik gabe etzana.

Egiteko hori egina dago, beraz. Lehengoan badirau edo haizeak badarama, ezin-urratuzko aztarrena utzi du betiko. Eta oraindik ere, Jauna lagun, agiriagorik utziko du, Orixek bere-bere duen beste poema hori argitara eman dezanean (K. Mitxelena, 1951).

Beste bidea: greko-latinoen goratasuna

Unamunok esandakoaren kontra (Unamuno ez zen, eta ez da, noski, hala-moduzko usteak agertu izan dituen bakarra) erakutsi beharra zegoen praxian, euskarak ez daukala hizkuntza moderno eta kultura izateko inolako eragozpenik. Egiteko hau, literatura greko-latinoak eredutzat hartuz, burutu nahi izan zen.

«Beste» bide bezala berezitu dut, baina laster ikusiko da, epos nazionalaren hain bestelakorik ez dela funtsean: prestigio-arazoa da beti.

Jesuitak izan dira hemen gailendu zaizkigunak: Estefania, Olabide, Orixe, Lauaxeta, Zaitegi, Andima Ibinagabeitia, Frantzisko Etxeberria, Gaizka Barandiaran (jesuitak, edo jesuitetan ikasiak, alegia). Platon, Sofokle, Euripide, Homero, Virgilio, Ovidio, San Agustín-en itzulpenak zor dizkiegu, Biblia aparte. Bultzada hau, ordea, biziki zabaldu zen eta klasiko greko-latinoen hainbat itzulpen gehiago eragin du: Eskilo, Zizeron eta Plinio (Bingen Amezaga), Esopo, Fedro, Martial, San Agustín (Joan Angel Etxebarria), Horati (S. Onaindia), etab. Itzulpenok euskara bera landu, aberastu behar zuten, alde batetik; baina baita euskararen gaitasuna erakutsi ere, edozer gauza edozein hizkuntzak bezain egoki eta txairo, eta «garbi», adierazteko. Olabide edo Gaizka Barandiaran, esaterako, majo ahalegindu baziren, Orixeren *Aitorkizunak* da seguruenik demostraziorik distirantena. «Bestenaz, artzaien eta ikazkiñen mintzaera onek ez ote dio ondo-samarretik iarraitzen, Latium'go nekazarienari ez-ezen latin landuari ere?», harro zitekeen Orixe apal-apalki.

vierte el poeta aldeano en sus versos»), baina eredu poetiko bikainak dira, ezin orijinalagoak (berekiak, esango zukeen Orixek) eta geure-geureak. Euskal poesian «modernismoak» orduantxe biztu nahi zuen mementu justuan, Lekuonak ausardia izan zuen, poesia berriari herri-poesiaren eredia proposatzeko, dei eginez «a nuestros noveles poetas, para que en sus afanes poéticos volvieresen la vista al modelo popular, que quizás sea lo único nuestro capaz de interesar en el mercado poético actual, que hastiado de ciertos moldes gastados, vuelve la vista a las formas primitivas».

Euskararen lotsa eta konplexu ikara hauetan, itxaropen- eta asmo-giro honetan, situatzen da *Euskaldunak*, euskal poema nazionala. 1930/1931 inguru horretan, gogoeta intentso bat egin da nonbait euskaltzaleen artean, euskararen ohoreak behar zizun poesiari buruz, denek amets egiten zuten poema nazionalaz bereziki. Olerki-Jaien arrakastak edo (30ean Lauaxeta irabazle, 31n Lizardi), Lekuonak erakusten zuen «el genio popular» horren presentzia hurbila deskubritzeak edo, zerbaitek behintzat pentsarazi bide zuen, poema nazional handia edukitzeko, ez zegoela geroari («jeinuaren etorrerari») itxaron beharrik, orduantxe eta bertan posible zela. Jeinua bizi zen, herrian zegoen bizi-bizirik. Jadanik posibilitatea ikusten zen, ikusten zen modua ere, «gure erriaren olerki garaia» lortzeko, euskotar azal eta mami. «Esperrando que un gran poema escrito en euskera y de auténticas características nacionales elevaría en la consideración de todos el prestigio de nuestra lengua [Aitzol] confió a Orixe la realización de la obra» (Lekuonaren deklarazioak, in Ibarzabal, E., *50 Años de Nacionalismo Vasco*, 1978). Orixeren «Ikasientzako» hitzaurrea begiratzen baduzu, 1935ekoa, izpiritu honen islada garbia ikusiko duzu.

Sekulako esperantzak ipini ziren poema honetan. «Beteak bete, honek eman behar zigun, aurki jakin genduenez, euskaldun umezurtzok ez gendun poema nagusia»,... «lehen eta oraingo Euskal Herriaren ispilu garbia» (K. Mitxelena, in VV. *Omenaldi*, Atarikoa). Oraindik arras bukatu gabe zegoen, garaitzapen osoa aldarrikatzen zuten, ikusia zutenek. Ibar-ek, adibidez, «quisiera comunicar a otros nuestra persuasión de que, una vez dueño el renacimiento vasco de este resorte, tiene ya en su mano *la clave de nuestra civilización* y, con ella, *la suerte futura de nuestra nacionalidad* (*Genio y Lengua*, 1935-1936).

Poemak, beharbada, ez du hainbeste ematen. Ematen du be-
rea, halere:

bakar soillean azten, gure Aizkorri zelai uts-utsetik bulartu ez-antzo; beti ditute olerkari zeeagoak aitzindari ta laguntzat; beti, bil-aldean, muño ta mendixka sail bat. Txikion giro-berotzea gabe, sortzerik bai al lukete aundiak?

Ta gu, euskoak, ete-gaude olerkari gurena eldu-giroan? Ezetz uste det. Baña bai, etorriko dala, txikien olermenari su eman ezker. Nork daki yaioa eztegun? Nork, gure semetxoan artean ez al dagon buruño maite bat, urteak zear ez-ilkorren dirditz-us-taiak bil-bearra?

Garau eze ori, bada, bear-garaiez goza ta ondu dedin, euskelermenena irakin-araz dezagun, ta oler-zaletu-araz dezagun erria (Lizardi, 1930).

Arrazoi berdintsuak azaltzen ditu Aitzolek urte haietan: «Rapsodak zeritzaitoten bertsolariak, aspaldiko greziera edertu zuten, Homero olerkari ospetsuenari argi egiñaz (...). Sizilia eta Toskanako bertsolariak italiara inork baño len orraztu zuten, Danteri bidea erreztuaz. Prantzi eta Probentza aldeetan, batez ere, trobadore bertsolariak gerozko olerkarien guraso bezela ezagutu bear lirake...»

Testu harrigarri honek (berez luzeagoa da), bertsolariak poesia handiaren atari izan litezkeela, poesia nazional handia noizpait bertsolaritzairen ildotik, bertsolariak prestaturiko bide-tik sortuko zaigula, iradoki nahi ote du? Guztiz esanahitsua, Lekuonaren azalpen bat iruditzen zait, alde honetatik. «Métrica Vasca» Gasteizko hitzaldian jaulki zizun, — eta 1918koa da!

Hoy, gracias a Dios, podemos decir que nos hallamos en pleno período de ebullición. Mucho es todavía lo que nos queda por hacer: nos falta todavía el Dante, el Mistral, el Verdaguer [begira!], nos falta el genio, que con los sillares reunidos vaya levantando y dé gloriosa cima al edificio; pero el genio no se hará esperar, su germen vive y palpita en el seno de esta evolución, que lo va fomentando, porque como dice Balmes, los genios no son los que hacen la evolución, son ellos más bien su fruto, su producto, el verbo que fija su expresión definitiva.

Pero mientras llega el genio, que ha de traer el día esplendoroso, el desarrollo pleno y completo, *etab.*

Lekuonaren bigarren interbentzio publiko garrantzikoan bertsolaritza buruz, Bergaran eta 1930ean, espreski azaltzen digu bere gogo: herri-poesia eta bertsolarien bertsoak egon litezke «plagados de erderismos» («léxico desatinadamente bárbaro en que canta su inspiración» esango du), izan litezke inkulto trauskil hutsak («la ramplonería de la mayor parte de los conceptos que

Euskarari aintza eta ospea poesiak eman behar bazion, erraza zen pentsatzea, ezerk baino gehiago epos nazional handi batek emango ziola. Mistral Nobel Sariaren adibidea zegoen. Ezerk egitekotan, epos nazional batek altxa zezakeen euskara munduko beste literatura handien parera.

(Bestela ere, nazio batek bere handitasun kunpliturako epos nazional bat behar dūela, erraz pentsatu izan dena da nonbait: Milton, Voltaire, etáb., anitz adibide dago, Virgilio bera azken batean).

Epos nazionalen miresmen honek bere fruitua eman du geroa: G. Barandiaranek Homero itzuli du; Frantzisko Etxeberriak, Andimak eta Onaindiak Virgilio; Onaindiak Dante halaber (eta, orain jakin dugunez, Arestik ere bai). Orixek berak Mistral-en *Mireio* itzuli zuen, dirudienez Lauaxetak eraginda («El malgrado Urquiaga —Lauaxeta— me lo puso encima de mi mesa para que lo tradujese», *Prólogo a la versión castellana de Euskaldunak*).

Euskal giroa puri-purian zegoen, laster etorri behar zuen poeta, edo poema, nazionalaren zain, euskararen goragarri. Artxiezagunak dira Lizardiren esperantza beti aipatuak:

Eder aunagu, mintzo joria
eder, benetan, garoz jantzia:
larre-loretik ezta,
basotik euskal mamia,
laster sortzen ál duk, Olerkaria!

Ta, ala Jaunaren gogo baledi
nik gogo dudan bezin gartsuki,
euskotar azal ta mami,
*gure erriaren olerki
garaia, norbaitek lenbait-lên begi!*

(Erdal itzulpenean: «surja cuanto antes quien haga... el poema cumbre de nuestro pueblo»).

1930 aldera ematen du, luzarorako lanean ari direla, geroagorako bezala ikusten dela oraindik poesia zinez handiaren garaia. Bitartean bideak prestatzen edo ari direla. Honelatsu espresatzen dira behintzat bai Aitzol, bai Lizardi.

Batek baño geiagok esan izan du euskera gaizka litzakela, orrelako olerkari [Homero, Virgilio, Dante, Mistral bezalako] bat luken egunetik. Baña, oar bati gatzikion: olerkari guren oiek ez dira

Hamabost urte geroago, gerraostean, belaunaldi bereko beste autore bat, Andima, honelaxe ari zitzaigun oraindik: «Izkuntza oro, berpiztaroan, olerkariz agertzen zaizkigu. Gurearen lañoak ere, olerkariak euren kanta zoragarritz urratu zituzten. Lehen Arana Goiri bera. Ordurarte, bertsolari ugari bai, benetako olerkaririk ordea gutxi, Elizanburu, Arrese-Beitia edo besteren bat izan ezik...» Eta Lizardi, Orixe, etab. goratu ondoren, jarraitzen zuten: «Euskera, olerkariari zor, arranditsu eta nausikiro zioan olerki-bideak barna, mundu zabalean bere burua erakustera. Olerkariak euskera azkartu ziguten eta zenbait gai azaltzeko mintzul zegokigun izkuntza [Unamuno berriro!] gaur egunean zailu eta egalari edonun ibili diteke» (*Euzko Gogoia*, 1950).

Esaten bait zuen Aitzolek, esan, belaunaldi baten pentsamen-dua bilduz:

Olerki oparo ugaritsu gabe euskera ez da ernaituko, iñungo izkerarik poesi-neurtitzik gabe garatu eta sendotu ez dan bezela. Ele apain, bigun, biurri, irudiz errez, adiz sakona, idazle lumetatik arin, aizetsu eta leun ixurtzeko euskerari beste biderik ez dago. Izkera-langile bearrenetakoak, olerkariak dira. Oiek ele gogor eta gordiña, olaetan burni gorria meetzen duten eran, bizkortu eta gozotzen dute; oiek irudi biziz, asmaketa zorrotzez, eta amets-ereduz aberastutzen dute; oiek itz joskera berri-arrigarriak sumatzen dituzte. Idazleak aisago eta errezago ibilli ditezen, olerkariak, erdikaldi nekeak igarota, buru-auste gorriak ikusita, izkeraren bide zabalak idikitzen dituzte. Izkera guzien larraldeetan sasi eta larrak garbitu dituztenak, soroetan azia lendabizi erein dutenak, olerkariak izan dira (*Eusko-Olerkiak*, 1930).

Pizkunde-literatura-poesia: lotu-lotuta ikusten dira, beraz. (Apunte batzu eskaini nahi ditut, ez lan xehe bat egin: ez naiz, ba, aipuz-aipu gehiegi luzatuko).

Epos nazional baten ametsa

Munduko literaturaz gauza handirik jakin gabe ere, izenen batzu edozeinek ezagutzen ditu: literatura grekotik Homero, latinotik Virgilio, italianotik Dante, espainoletik Cervantes, ingelestetik Shakespeare... A, ia! Eta horietako asko ez al dira epopeia nazionalen autoreak? Ez al du nazio bakoitzak, literatura handi bakoitzak, bere epos nazionala izaten? Italiak Dante, Portugalak Camoens, Kataluniak Verdager...

1930, hitzaurrean («Orra or bide bakarra. Euskera piztutzea nai izanik, eusko-olertia zabaldu. Olerkariak goratu, txalotu eta indartu bear, euskera eder-sendoa nai badegu»). Urte bereko Lizardiren Arrasateko hitzaldian, *Euskaltzaleak* erakundeak zer egiten duen, azaltzen zaigu: besteak beste, poesia bultzatzen duela, «euskerazko Poesia edo Euskal-Olertiari egoak luzatuz, *Olerkariak berotu izan baitute erria bizkunde guzietan*» (Itz-Lauz, 1972, 134). Hainbat osokiago, Autore berak eta ideia berberak, Errenteriako «Olerti Jaia» zela eta Aitzoli eskaintzen zion gogoeta batean:

Olerkaria deritzan gizatxoro ori gabetanik, ezta ezagun izan erri-pizkunderik, ez-ta erri-elerti-betetasunik. Aberrialdeko gogo-gudari-sailletan olerkaria beti da leen-oñean. Ta beroni zor zaizka, gogo lurgoien irriek gora-beera, gudate orietarik gurenda ozenak.

Batez ere, eleen apaintze ta gaizkakundeari buruz, olerkariari ez bezakio inork ken oro-aal bezelako bat.

Ezagun (diran, ala izan diran) elerti aipatu askoek bitxirik obereztakotzat olerkari gorenen bat darakuste: David, Homero, Virgili, Dante, Camoëns, e.a. Ele-berbizkunderi buruz, berriz, Mistral'ek ongi (ta gaurki) darakus gizon ale baten esku naraok zer dezaken, asabaen mintzoa eriotzarengandik begiratzeko (aip. lib., 35; ik. 62 or. ere Mistralen aipamena).

(Ohar bekio, testu honetan, Homero, Virgilio, Dante, Camoëns, Mistralen aipamenari, gerotxoago puntu horrek enplegatuko bait gaitu).

Lauaxetaren kasuan ere, neri gauza garbia eta ukaezina iruditzen zait, haren poesigintzaren azpian dagoen oinarri-oinarrizko motibazio abertzalea, hizkuntza landuzalearena. *Bide Barrijak* argitara eman zuelarik (1931), «eztot gixonakaitik egin, aitortzen zuen, Aberrijagaitik baño. Olerkari nazala agertutiari enago, izkuntza onetan be gogai batzuk azaldu daikeguzala erakustiari bai, ostera» (Unamuno!). Eta: «Olerkarija barik Jeltzale benetakua nazala entzutiak, atseginduko nau. Euskeraz idazten dot, Aberrijaren izkuntza dalako». *Arrats-beran*, «Aurre-Itza»n (1935), ostera: «Elerti-zale nazan onek ziarkeri ta pirtxilleritzat daukodaz olerkijok. Maisialarijak esango dabez esatekuak! Baña ele lander baten seme jayo nintzan ezker bertso nîmiño oneik, be, argitara datorz». Eta 35 berean honela ziotsan Jautarkoli *Euzkadi*-n: «Alperkerirako sortua nauzu ta olerkirik eneuke egingo, baña izkuntza gaxo oni lagundu bear yakola barnean sartu yat eta ekiñari nagokio».

vascuence, 1966), etc. Zeharka, berriz, L. de Eleizalde (*Cuatro Conferencias*, 1919), eta bete mila. Lauaxetak euskal poesiari *Bide barridak* urratu izanik, euskara egokitu izana, goratuko dio Lizardik, «a las altas ideas cuya expresión creen monopolizar las lenguas llamadas cultas» (*Euzkadi*, 1931).

Unamunoren *affaire* hau, ba, kontutan hartu beharko da, mendearen lehen parte osoko euskaltzaleen suminak eta enpeinuak, planteamenduak ulertzeko, gure kasuan Orixerenak.

Literaturaren bidetik: poesia

Euskara indarberritu nahi da, eta literatura nahi da landu, eremu guztietara zabaldu. Ikus Lourdes Otegi, aipatu artikulua.

Entre nosotros hay que situar en el último decenio del siglo pasado las primeras señales manifiestas de la aparición de un espíritu nuevo —prefigurado ya en unos cuantos precursores— que habían de transformar en muchos aspectos las características de la literatura. Ya no es la poesía el único género cultivado desinteresadamente; desaparece el antiguo predominio de las obras de edificación y formación religiosa, aunque desde luego el fondo de todo lo que se escribe sigue siendo estrictamente católico; se trata con empeño de buscar a la lengua nuevos campos de manifestación, de cultivar los que estaban sin cultivo y por consiguiente es cada vez mayor el número de traducciones de obras profanas consideradas como modelos (L. Michelena, *Hist. de la LV*, 1960).

Geroago, itzulpenekin euskal literatura eta euskara bera jasotzeko enpeinuari, Mitxelenak izango du zer objektatu: «(...) ez diote itzulpenek ematen literatura bati bere maila, berezko obrek baizik» (*Egan*, 1960). *Pott Banda*-k, aldiz, orainago, berriro itzulpenetan ikusiko du irtenbidea: «itzulpenak, hor dago karkoa»... Berdin, euskara indartzeko hain zuzen literatura indartzeari, Krutwig-ek euskara tekniko eta zientifikoaren beharra kontrajarriko dio: «Okzitaniako hizkuntza kultur modernoaren hizkuntza bat denz iujatzeko Mistralek baino gehiago teknikariek eta natur-iakintzalariek egin dezakete» (*Egan*, 1962). Orain badirudi berriro literaturatik eman diola... Dena behar denean, ez da erraza jakiten zer den beharrago.

Gerra aurreko haiek, literatura eta, literaturaren barruan, batez ere poesia landu nahi zuten (euskara jasotzeko). Hainbat lekuko dago. Ikus, hasteko, Aitzolen hitzak in *Eusko Olerkiak*,

munok, ordea, egiatzko arrazoa euskararen beraren intrintsekoa zela, botako zuen, euskararen ezaintasunaren arrazoiari eta destainari («lengua de aldeanos»), akademiko jakintsuaren eta Errektorearen itzala emanez, ondorengo euskaltzale guztiak larrituko bait zituen erronka horrekin: euskara galtzen ari bada, mundu modernoan bizitzeko gauza ez delako, da; erremedio gabe hil egin beharko du eta euskotarroi, lehenbailehen tresna saster hori abandonatzea, komeni zaigu. Euskararen aberastasuntzat jo ohi zirenak berak —aditza, etab.— egiaz ez dituzu atzerapenaren seinaleak besterik. Hizkuntza moderno «analitiko» zaluen aldean, euskara zaharra, zaharkilo elbarri hutsa da. Berez da mintzaira antigoaleko errebes, moldakaitza, gauzaeztana kontzeptu berriak adierazteko, erkin pobrea bere xahartasunean, bizitza modernoko gorabeherak azaltzeko kirrinkari, zurrundua. Bizi-legez ari da hiltzen, ez sintaxi egokirik eta ez lexiko baliagarriarik bait du gaur egungo kultura prestuki espresatu ahal izateko. Are, «euskal» kultura edo zibilizaziorik egon ere funtsean ez dago, jatorrik: zibilizazioa erromatarrek ekarri zuten hona, haien aurretik hemen ez zegoen piztikeria baino. Euskara, ez bakarrik ez da, baina bilakatu ere inoiz ezingo da bilakatu mintzaira kulto, kultur hizkuntza modernoan sustrai latinoan parterik ez duenez gero. Horrela, beharrezko terminologia teknikoa ez dauka latinetik hartzerik, eta bere baitatik euskal hitz «garbiak» asmatuz («terminachos»), euskara «volapuk artificial» eta «jerga» ulertezin bihurtzen da, heriotza, ebitatu orde, azkartuz. Ez dauka soluziorik.

Ikus daitekeenez, progreso historikoak zoko-bazterrean utzi omen dituen herrien Engels-en teoriaren antzera. (Eta, bidena-bar oharterazteko: «garbizale»ekin kointzidituz, euskararen ezinari buruz terminologia teknikoan greko-latinez baliatzeak). Unamunoren eskandalo handia 1901eko Lore-Jokoetan sortu zen Bilbon (Arana Goirik *Euzkadi*-n protestatuz). Hurrengo urtean kargara itzuli zen berriro, «La Cuestión del Vasquense» artikuluaekin, bere eritziak arrazoituz eta sendotuz. Zartada honek euskaltzaleei eragin zien aztoramendu eta larriaren aztarrenak, handik aurrerako literatura guztian erruz nabaritzen dira, prosan zein poesian, gerraosteko geure belaunaldian ondotxo sartu eta gero arte. Gogora Lizardiren *Eusko-bidaziarena*, eskaintzarekin, «Unamuno'tar Mikel, yaun argiari, gure ausardi gorriaz yabetu dedin». Berdín Urkixo bera, bere modura (*RIEV*, 1920), Goikoetxea eta Arriandiaga (*Euzkera*, 1933), Goti (*Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, 1952), S. Mitxelena (*Unamuno ta Abendats*, 1958), M. de Ugalde (*Unamuno y el*

kantariena, etab. Bultzada guztiok, motibazio eta azken helburu ezagunetako mugimendu baten barruan mugitzen dira (euskara «salbatzeko» izaten da azken finean).

Autore bat posiziona daiteke propio eta espreski mugimendu horretatik aparte; adibidez, horrelako mugimendu batek nahitaez dituen menpekotasunak (beraz, klitxeak, etab.) onartu nahi ez dituelako. Fenomeno hau seguruenik oso berria da gure artean. Edo, tradizionalki gertatzenago zen moduan, posiziona daiteke propio eta espreski mugimendu horren barruan, nahiz eta gero inplikazio guzti-guztiak ez onartu (politikoak, adibidez), Orixeren kasua den bezala. Orixe bere garaiko bultzaden barne-muin muinenean aurkitzen dugu oso-osoki, lankide eta bultzagile, morroi eta Maisu, bere garaiaren egile eta garai-giroaren agertzaille, horregatixe «la figura más representativa de un período de las letras vascas que dura todavía hoy» (L. Michelena, 1960).

Garaiko giro txarraz ez naiz luzatuko. 1915 aldera hasten da Orixe (poesia) idazten: krisi pertsonal gorrian dabil bera. Abertzaletasunaren oldarraz ere ez naiz mintzatuko, aski ezaguna bait da: zer duda, halere, bera dela, garai honetako literatura sozialki kokatzeko, daturik inportanteena. Oraindik oraingoz euskal letra urrietan *Eskualduna* (1887) dago, *Euskal Erria* (1880-1918), *RIEV* (1907), *Euskal Esnalea* (1908-1918), *Euskal Erriaren alde* (1911-1931). Donostiako teatroa. Txomin Agirrereren nobela, Azkueren Hiztegia. Arriandiaga'tar Imanolen antzeko joerak ari dira indartzen, halere, euskaltzaleen (abertzaleen) artean. Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia oraindik ez dira sortu. Mundu-gerra orduantxe bukatu da, sozial-politikoki oso giro nahasia dago Europan. Estatu espainolean 17ko greba orokorra eta Armádaaren interbentzioa, Errepublika eragozteko, jadanik sumatzen dira horizontean; 21ean Dato Presidentearen aseginatoa, Afrikako gerra; 1923-1930 Primo de Riveraren diktadura. Honez gero, jesuitetatik atera eta, Orixe euskal kulturaren munduan murgildu da Bilbon.

Unamuno. Garai honetako euskaltzaleen grina ulertzeko, beste datu inportante bat, orain «el vasco universal» esaten dioten horren erasoak izango dira. Euskararen gainbehera, Salamanca-ko Errektoreak baino lehen, makina bat jende aipatua, kantantua, negartua, salatua, protestatua, bultzatua edo kontrarrestatua zegoen. Franco literatura zuen arazoak. Eta arrazoiak, Foruen galera, maketoen inbasioa, euskaldunen beren axolagabezia, etab. ematen ziren behin eta berriro eta beti. Una-

Heriotzaren 25 urtegarrenean

Orixe-ren inguruko garai-giroaz

Joxe Azurmendi

Abuztuaren 9an hogeitabost urte egitera doa, Orixe Añorgan hil zela. *In memoriam* gogoetatxo bat zor diogu.

Orixek lan asko eta oso diferenteak egin zituen, eta oso giro zail batean egin zuen lan. Giro horretaz egin nahi nuke gaur ohar-pare bat, Maisuaren omenez, haren obrarentzat ere argigarri izan daitekeelakoan.

Literaturari ematen zitzaion inportantzia (1), eta, euskara kultur mailara jasotzeko, autore greko-latinoei aitortzen zitzaien eredutasuna (2), aipatuko ditut. Irakurleak ezaguntzat joko ditut: Kortazar, J., *Gerra aurreko giro literarioa* (JAKIN 29, 1983, 6-15) eta *Lauaxetaren olerkigintzaren ardatzak* (JAKIN 36, 1985, 79-98); Otegi, L., *Aitzolen projektu kulturalaz* (JAKIN 29, 1983, 18-25).

Borroka- eta Pizkunde-giro bat

Ezaguna da, euskararen aldeko borroka, belaunaldi bakoitzean edo, uhin batzuren araberratsu desarroilatzen dela, xede eta bultzada jakinekin: batasunaren bultzada, ikastolen bultzada,

⁶⁶ *Eskual Herriaren alde*, 15 or.

⁶⁷ Hortik dator alabaina Estatuaren subiranotasunaren teoria.

⁶⁸ Hau da Pio XII.ak 1942an, bere Eguberriko mezuan adierazten zuen irakaspena: «Bakearen izarra ager dadin nahi duenak, behar du Estatuaren indarra erakarri gizartearen zerbitzatzera eta giza pertsonaren osoki errespetatzera...» (PIE XII: *Messages des Noël's de guerre, 1939-1944*, Lille, 1945, 48 or.

⁶⁹ MESNARD, P.: *L'Essor de la Philosophie Politique au XVIe siècle*, Vrin, Paris, 1952, 454-472 or.

⁷⁰ *Eskual-Herriaren alde*, 17 or. Urrun gara hemen Charles de Gaulle baten ikuspegitik, «Le Machin» deitzen bait zuen, hartaz trufatzeko, ONU Batasun handia.

⁷¹ «Gizabanakoa gizartearen, gizartea giza pertsonaren», edo frantsesez: «L'individu pour la société, la société pour la personne» hartua zutela lematzat *Aintzina*-kideek oroiterazi zigun beihala gure filosofi irakasleak, Piarres Narbaitz kalonje zenak.

⁷² ALLEG, Henri: *La Question*, Ed. de Minuit, 1957.

⁷³ Berriz ere apezpiku «ez-euskaldun» bat Baionara igortzen digutela jakiten dudan gau honetan —86.01.28— konturatzen naiz beti berak direla entzunak Erroman. Beharrik gure Ezpeletar kardinaleak berriki ukanak bait zituen Anaiartearenganik Euskal Herriko azken berriak!!!

⁷⁴ XARRITTON, P.: «Gizonaren eskubideak eta Herrien eskubideak», in: *Autodeterminación de los Pueblos*, op. cit., T. 2, 75 or.

- ⁴³ *Ibid.*, 9 or.
- ⁴⁴ *Ibid.*, 40 or.
- ⁴⁵ *Ikus Autodeterminación de los pueblos*, Herria-2.000-Eliza, Bilbo 1985, 2 tomo.
- ⁴⁶ *Ikus Von Papen kantziler katolikoaren jokoa*, apud: ALLIX, Christine: *Le Saint-Siège et les nationalismes en Europe (1870-1960)*, Sirey, Paris, 1962, 297 or.
- ⁴⁷ *Ibid.*, 241-251 or.
- ⁴⁸ GOROSTARZU, M. de: «Basque de Nation», in: *Gure Herria*, 1925, 305-312; 381-388 or.
- ⁴⁹ «Enquête sur le nationalisme», *Les Lettres*, 1923, Janvier-Décembre.
- ⁵⁰ *Ikus ALLIX, Christine: op. cit.: nationalismes de libération – nationalismes de défense – nationalismes totalitaires.*
- ⁵¹ *Synode des évêques, 1971*, Centurion, Paris, 1971, 58 or.: «Pour affronter les rapports inégaux de l'enjeu planétaire actuel, un nationalisme responsable leur donne l'élan nécessaire pour accéder à leur identité». Nahiz geroztik entzuten ditugun aita sainduen mintzaldietan «nazionalismoa» berriz ere gaitzetsia den.
- ⁵² CHARRITTON, P.: *Pierre Broussain, sa contribution aux études basques*, C.N.R.S., 1985, 231-241 or.
- ⁵³ MGR. CLEMENT MATHIEU: «Oraison funèbre de Mgr. Saint-Pierre», in: *Gure Herria*, 1951, 323 or.: «Le Basque... Mais l'amour de la grande patrie ne l'a pas empêché d'aimer passionnément la petite patrie... Son régionalisme était pur [sic], sans nul mélange de séparatisme...».
- ⁵⁴ IDIART, Roger: «Piarres Larzabal», in: *Egan*, 5-6, 1985.
- ⁵⁵ ARANZADI, Engracio de: *La nación vasca*, Verdes, Bilbao, 1931.
- ⁵⁶ Emmanuel Mounier, *Esprit*, 1932-1950; ikus 1950eko abenduko zenbaki berezia.
- ⁵⁷ *Ikus*, aldiz, J. Barbier apezak Gerlako hilen eta Frantziaren alde egin 8 kantikak: LAFITTE, P.: *M. l'abbé Jean Barbier*, Baiona, 1933, 40 or.
- ⁵⁸ BECKER, R.: *Pour un ordre nouveau*; ikus «E.H.Z.en xedeak», op. cit., 38 or.
- ⁵⁹ DANDIEU, R. eta ARON, R.: *La Révolution Nécessaire*, Grasset, Paris, 1933.
- ⁶⁰ SYLVESTRE J. (E. MOUNIER): *Temporel et Spirituel*, Aux Davidées, 1931. MOUNIER, E.: *Révolution personnaliste et communautaire*, Montaigne, Paris, 1935.
- ⁶¹ *Eskual Herriaren alde*, 10 or.
- ⁶² *Ibid.*, 11 or.
- ⁶³ BOSSUET: *Politique tirée de l'écriture Sainte* liburu famatua zatekeen askoren katixima.
- ⁶⁴ *Eskual Herriaren alde*, 11 or.
- ⁶⁵ MOUNIER, E.: «La Révolution contre les mythes», in: *Esprit*, mars 1934, 905-915 or.

- ²¹ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.
- ²² Id. *Ibid.*, 5 or.
- ²³ Euskaltzaindiaren idazkariak, J.M. Satrustegik, 1985eko udaldian, Japonian egin duen itzuliaren ondotik, bere euskaltzain lagunei erraiten zien, gaurko egunear oraino, Japoniarrek aipu duten euskaldun bakarretarik dela aita Candau.
- ²⁴ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 10-11 or.
- ²⁵ MGR. CLEMENT MATHIEU, *op. cit.*, 316 or.
- ²⁶ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.
- ²⁷ ARCHAMBAULT, Paul: *Plaidoyer pour l'inquiétude*, Bloud & Gay, Paris.
- ²⁸ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.
- ²⁹ Id. *ibid.*, 7 or.
- ³⁰ Id. *ibid.*, 5 eta 7 or.
- ³¹ ETXEZAHARRETA, L.: «Nor zira Piarres Lafitte?», in: *Maiatz*, 1., Baiona, 1982, 23 or.
- ³² Kezka hori ez ote zen gehiegizkoa, galdetu genion, *Idek eta Zabala* argitara zuelarik: Ik. EHULATEI, P.: «Gazteak eta gu», in: *Enbata*, 377 zk., 75.11.13.
- ³³ Horregatik Aristotelek zioen: «Politika-liburua bait da orozbat gure etika-liburua» (*Nikomakoren Etika* I-3,1).
- ³⁴ Luzezia litzateke hemen gandi, Frantzia nahiz Euskal Herrian Francoren eta gero Hitler-en alde agertu ziren elizgizon eta politikarien zerranda: Pétain Marexala eta Baudrillart kardinala Parisen, Ybarnegaray diputatua eta Arotzarena kalonjea ezagunak ziren, baina ez ahantz bazutela kontrako bezainbat jarraitzaile.
- ³⁵ Aipagarri zaizkigu, gutxiengoa bait ziren, Verdier kardinalaren edo Feltrin eta Mathieu apezpikuen inguruan, François Mauriac, Emmanuel Mounier eta Euskaldunen Adiskideen Nazioarteko Elkartearen lagunak. Hemen berean, Lafitteren inguruan, de Jaureguiberry zuberor anai-arrebak, Haramburu Donibane Garaziko auzapeza eta Ilharreborde Armendaritzekoa eta beste gutxi. Ikus ere: MENDIZABAL, A.: *Aux origines d'une tragédie* (Préface de Jacques Maritain), Desclée de Brouwer, 1937 eta BERNANOS, Georges: *Les Grands Cimetières sous la lune*, Plon, 1938.
- ³⁶ Herria-ren jabego horretaz, ikus C. Arbelbide-k Piarres Lafitteren biziaz, Elkar argitaldarian argitaratzera daraman liburua. Apezpiku euskaldun bat Baionakotzat Erromari eskatzeaz, ikus *Herria*, 688 zk., 63.10.03koa eta beste bizpalau zenbaki jarraian.
- ³⁷ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 8 or.
- ³⁸ *Aintzina*, Baiona, 1934-1937.
- ³⁹ *Eskual-Herriaren alde* (*Pour le Pays Basque*), Baiona, 1933, 7 or.
- ⁴⁰ *Eskual-Herriaren alde* (E.H.Z.en xedeak), Baiona, 1933, 24 or.
- ⁴¹ *Ibid.*, 19-20 or.
- ⁴² *Ibid.*, 34 or.: «Langilen intresak ez dira gutiestekoak eta ez da zuhur sozialisten gain utz dezaten heien begiratzeko arta...».

-jokoak bazter⁷³; politika-gizonei, berriz, gizonen eta herrien eskubideak begira eta bultza ditzaten oroz lehen⁷⁴.

P.X.

¹ ETXEZAHARRETA, L.: «Nor zira Piarres Lafitte», in: *Maiatz*, 1., Baiona, 1982.

² SAINT-JEAN, R.: *Genèse de l'Action. Blondel (1882-1893)*, 1965.

³ MOURRE, M.: *Les religions et les philosophies d'Asie*, Table Ronde, 1961.

⁴ AMARIU, Constantin: *Vérité chrétienne et erreur spirite*, France-Empire, 1961.

⁵ ABRAHAM, J.P.: *Le livre des conjurations et sortilèges*, Robert Morel, 1964.

⁶ LAFITTE, P.: «Mende huntako Euskaldun idazleen pentsabideak», in: *Gure Herria*, 1974.

⁷ ZAITEGI, J.: *Platon-eneko atarian*, Donostia, 1961, XXI-XXII or.

⁸ ITHURRALDE, P.: «Spinoza», in: *Euzko-Gogoa*, Baiona, 1956, 54-60 or.

⁹ LAFITTE, P.: «Biblea Eskual Herrian», in: *Euzko-Gogoa*, 1958, 495-501 or.

¹⁰ LAFITTE, P.: «Mende huntako Euskaldun idazleen pentsabideak», in: *Gure Herria*, 1974.

¹¹ HIRIART-URRUTY, J.: «Eliza Gizona», in: *Herria*, 1796 zk., 85.03.28.

¹² ASKOREN ARTEAN: *Piarres Lafitte-ri omenaldia*, Iker-2, Euskaltzaindia, 1982, 17-24 or.

¹³ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 18 or.

¹⁴ LAFITTE, P.: «Biblea Eskual Herrian», 500-501 or.

¹⁵ MOREAU, R.: *Histoire de l'âme basque*, Bordeaux, 1971.

¹⁶ *Herria*-ren lehen urteetako zenbakiak ikusi behar dira «eztabaidarako gogo» horren ikusteko. Gero eta baketsuago dirudi(?) Lafitteren gogoak.

¹⁷ CHARRITTON, P.: *J. Etchepare mirikuaren idazlanak I*, Elkar, 1984, 102 or.

¹⁸ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.

¹⁹ MGR. CLEMENT MATHIEU: *Vingt-cinq ans d'épiscopat; oeuvres choisies*, Dax, 1946, 307-320 or.

²⁰ Ikus *ibid.*, 313 eta 314 orrialdeetan, Brabanteko Sigerius eta Piarres Damianoaren arteko eztabaidaz dioena Aristotelismoaren inguruan. Ikus ere 315 orrialdean Tolosako Unibertsitateaz —irriño batekin (?)— egiten dukeen oharra: 1229an Unibertsitate hori sortu-berri zelarik, ikasleak bildu beharrez, hitzeman omen zieten hango Irakasleek irakurriko zizkietela Parisen kondenatuak zeuden liburu zenbait.

da, estatuari dagokiola nazioaren mutil edo morroi izatea, eta ez alderantziz⁶⁸.

Azkenean, Berpizkundeko F. de Vitoria eta beste teologo handien irakaspenak gogoratuz⁶⁹, Eskual-Herri-zaleek aipatzen dute «lurreko erresuma guziek elgar hitzarturik osa lezaketen batasun handia». Oroz gaineko batasun berezi horrek⁷⁰ eskubide eta eginbide ber-berak lituzke erresumei buruz, nola erresumak herriari buruz, herriak familiari eta familiak etxeko bakoitzari buruz. Orogen buru erran genezake, laburbilduz; filosofia honen arabera, gizabanakoa gizartearen, gizartea berriz giza pertsonaren alde eragin behar dugula. Ez ditu, ez, formula horrek —baina ez beste edozein formulak ere— korapilo politiko guztiak askatuko, baina Eskual-Herri-zaleen politika *personalismoa*-n oinarriturik zegoela ikusteko aski zaigu⁷¹.

Ez gara, beraz, Eskual-Herri-zaleen programaren xehetasunetan sartzen; baina, mende-erdia bait du, ezbaian, haien idazkia agertu zela, aski epe luzea izan dugu jakiteko nora eraman duten Lafitte apeza, berak gaztetan argitara zituen printzipio nagusiek.

Lehenik eta bat, erlijioa eta politika ez direla nahasi behar, bakoitzak bere heinean baduela bere eremu berezia, bait zekien eta errana bait zuen, ez zuten hainbat durduzatu gure gizona Salamancako, Toledoko edo Erromako teologo, apez, apezpiku edo kardinale batzuek, euskaldunak eta Euskal Herria ehortzi nahi zituztelarik fedearen eta gurutzearen izenean.

Geroxeago, berriz, gure politikari gehienak ukurtzen zizkigularik Vichy-ko edo Pariseko gobernuen larderia pean, «gobernua otso» izan daitekeela errana bait zuen Lafittek, jakin izan zuen gobernuari jazartzen, bai aleman nazien egunetan, bai Algeriako frantses torturazzaileen historietan⁷².

Urteak jin, urteak joan, laster urruntzen ari zaizkigu hemen aipu ditugun gertakariak: 1936ko gerla, 1939-1944eko gerla, Indotxinako eta Algeriako gerlak; baina horien lekuko izan gare-nok ez dezakegu ahantz nork eta nola digun ordu ilunetan bidea argitu. Guk erranen dugu, Piarres Lafittek irakatsiak, beste askorenak ez bezala gaituela lagundu.

Eta geroari buruz, menturaz, gure irakaslearen bidetari jarraikiz eta berak zioen bezala urrats bat aitzina eginez, eska geniezaieke elizgizonei, utz ditzaten, arren, politika-bideak eta estatu-

taldeko gure haurriden ganik nahi gaituzuelakotz urrundu eta berexi. Eta zergatik ote erresumen arteko hoinbeste bilkura eta elkarte egiten den mendea?»⁶¹.

Eta aztapar-ukaldi batez, bidetik baztertu ondoan txakur txar ihausikari guztiak, Uztaritzeko apez gaztea zuzenean lotzen zaie bere gai nagusiei, hots: politikaren eta moralaren, politikaren eta erlijioaren arteko harreman eta erlazioei. Hemen ditu Lafittek —bere aitzinekoek ez bezala— gauzak garbi jartzen: Lafitte, edozein *euskaldun fededun*-zale bezain fededuna da: «Jainkoa bere politikaren asentu eta zimendutzat hartzen ere du eta ez bakarrik arbasoek hala egiten zutelakotz, baina arrazoinez»⁶². Onartzen ere du, batere durduzatu gabe, Elizaren arartekotasuna, baina ez dezake onets —bere irakasle eta ikaskide gehienek egiten zuten arabera⁶³— politika-bide guztiak Liburu Sainduetan edo Elizaren irakaspenetan zedarrizatuak eta zehaztuak direla, hala nola sindikatuen edo emazteen bozkatzeeen alde direlakoan Eskual-Herri-zaleak, ez dituzte puntu horiek, fedearen ize-nean eskakizun egiten. Katoliko suhar izan daiteke xede horiek onartu gabe, eta, alderantziz, xede berak onets ditzakete katoliko ez diren herritar anitzek. Horra zergatik ez duten Eskual-Herri-zaleek «biltzar katoliko bat nahi moldatu»⁶⁴.

Horrelako printzipioen ondorioak ez dituela Lafittek beti aplikatu, nork edo nork erran dezake, eta aitortuko dugu errazki, «Jainkoa eta Lege Zaharra», Alderdi JEL-zaleari mailegatzendion lema ez dugula ongi ikusten filosofia berrian sartzen. Bizkitartean, edozein «alderdi katoliko»ren eskema orduko gure Euskal Herri honetan baztertzea, urrats handia egitea zela uste dugu.

Beste urrats bat aitzina egiten du Lafittek, «estatuaren mitoa»⁶⁵ desegiten duelarik: Zenbat herritar ez ziren ikusten burua apaldurik estatuaren ordena sagaratuaren aitzinean. «Gauzak zein bere tokian behar direla ezarri»⁶⁶, adierazten die gure irakasleak. Gizona jitez jendakina bait da, ez dagoke munduan bakarrik. Hasteko, familia baten haurra da. Gero, familia ez da nehoiz berduraturik egoten, hortik sortzen bait dira auzotegi, herri eta herrialde. Herrialde horiek, elkaturik edo bakarka, beren baitarik edo bestek beharturik, «erresuma» izeneko batasunak eratzen dituzte; baina ohar gaitezen, batasun hauek antolamendu edo konbeniozkoak direla eta ez sagaratuak —askok dioen bezala⁶⁷—; horra zergatik erresumaren gidari den gobernuak behar duen herria zerbitzatu eta gerizatu; erran nahi bait

ehorzketan Mathieu bere apezpiku-lagunak eskaintzen dion mintzaldian⁵³. Baina geroztik urak egin du bide; eta guhaurek ezagutu eta ezagutzen ditugu herritar asko, eskema zahar hori puskatu-rik, «frantses nazionalismoa»ri uko eginik, «euskaldun nazionalismoa»ren alde jarri direnak, edo, Piarres Larzabal-ez adiskide batek idazten zuen bezala, «Aberri Handi»tik *Aberri Tipi* eta *Aberri Bakar*-era iragan direnak⁵⁴.

Aitor dugu ere, ikasle gazte genbiltzalarik *Aintzina*-ren inguruetan, E. Aranzadi-ren *La Nación Vasca* ezagutu genuela, Iratzeder gaztearen eskutik, liburu horren berrirakurketa batek laster adierazten bait digu «nazionalismoa»k berez politika-bide-mota asko zabal ditzakeela, hala nola: «independentzia» bai eiki, baina «autonomi» maila franko ere bai, «nazioa»ren bizi-nahia eta bizi hobea segurtatzen duten ber⁵⁵.

Ez dirudi bizkitartean Eskual-Herri-zaleak ez Piarres Lafitte haien iradokizalea, «nazioa»ren eta «nazionalismoa»ren bidetik ibili direnik. Ez dugu ezen haien idazkietan ez «nazioa»ren ez «aberri» handi nahiz txikiaren aipurik aurkitzen. «Herria», aldiz, asko maite zuela eta asko maitatu duela Eskual-Herri-zaleen aitak, eta *Herria* astekariaren sortzaileak, nork ez ikus. Bazuen, ordea, maitasun horrek beste biderik, E. Mounier-ek sortu-berri *Esprit*-ena⁵⁶.

Ezen beste eskema zahar bat ere badago, gure irakasleak, gure ustez, baztertu diguna, hau da: «Catholique et Français» fama-tuaren eredura gure euskaltzale askok onarterazi nahi zigan *Euskaldun Fededun* delako hura. Oroit gaitezen gure elizetan entzun izan den «Salba zazu Eliza, bai eta Frantzia!...» kantika gartsuaz. Anitz gisatako kantuak kantatu dituelarik Lafittek, zinez ez dugu uste behin ere hori bera edo horrelako besterik bota duen⁵⁷.

Eskual-Herri-zaleen bi liburuska txikiak prestatzen zituen urteetan, badakigu, alderantziz, beste eskola bateko pentsalariekin gurutzatzen zela Piarres Lafitte: Hauek mintzo zitzaizkion batean *Ordena berri batez*⁵⁸, bestean *Baitezpadako Iraultzaz*⁵⁹ edo *Izpiritualaren eta denboralaren bereizketaz* edo *Iraultza amankomun eta pertsonalistaz*⁶⁰. Eta orduan gazte ziren Daniel Rops eta Dandieu, Alexandre Marc eta Emmanuel Mounier bezalako gizon batzuren ildotik zihoan.

«Separatista» edo «berex-zalea» delako salakuntza, hastetik egiten diotenei, berehala, abilki, ematen die lehenik errefera: «Zuek politikeroak, zarete egiazko "separatistak", mendiz bes-

ko borrokaren, sozialismoaren eta sindikalismoaren beraren beldurra ez dutela oraino gainditu⁴².

Eta beldur hori bera sumatzen dugu Eskual Herriarentzat daukaten maitasun berezia agertu nahi duten lehen lerroetan, diotelarik: «Bai Eskual Herriaren alde gara bainan ez dugu nehoren ganik berexi nahi»⁴³.

Funtsean, berek badakite, «jadanik “fascistes”, “séparatistes”, “socialistes”, “hitlériens” eta hola, oro nahas mahas» deitu izan dituztela bazterretik⁴⁴. Alta bada, haien programaren 15 artikuluetan ez dugu aurkitzen nehor izuarazteko hitz edo hizkuntza lanjerosik: gaur egun hain ardura darabiltzagun horietarik, ez «euskal autonomia»rik, are gutxiago «autodeterminazio» eta «independentzia»rik, ezta ere «euskal departamentu»rik⁴⁵. Ez da ahanzi behar zer zen orduko egoera ideologikoa gure eskualdean eta Mendebalde gehiengan: Ez zen, ez, oraino nagusitua ez Hegoaldean Franco-ren «nazional-katolizismoa», ez Iparraldean Pétain-en «nazio-iraultza»; baina Italian, Alemanian eta Portugalen, Mussolini, Hitler ala Salazar beren erresumen jaun eta jabe jarriak ziren, katoliko frankoren lauzkarekin⁴⁶. Eta jauntxo horiek edo Maurras bezalako horiekilako batzuek⁴⁷, *nazio* kontzeptua nola zerabilten ikusita, beldurtzekoa bazitekeen *nazionalismoa*-rekin berarekin. Horra menturaz zergatik 1925eko *Gure Herria*-ren orrialdeetan Migel de Gorostazu, Landes-etako Euskal seme batek, «Basque de nation» izeneko artikulua bipila argitaratua zuelarik, euskaldunen izenean «*naziotasuna*» eskatuz⁴⁸, Eskual-herri-zaleek ez «nazio»rik ez «naziotasun»ik ez zuten aipatzen.

14eko gerlaren ondotik, Pariseko *Les Lettres* aldizkariak bideratu eta argitaratu zuen nazionalismoari buruzko inkesta famatuari so bat egiten badiogu⁴⁹, laster konturatzen gara ez dutela gai hori batere landu oraino ez filosofoek ez teologoek. Anitz urteren buruan dira agertzen baitezpadako bereizketak⁵⁰ eta, ororen buru, 1971ko Sinodoa arte, Erromako buruzagiek «nazionalismo» berri gehienak gaizki ikusi dituztela erran genezake⁵¹.

Gure Ipar Euskal Herrian, bada, mende honen hasieratik, gora mintzatu den «nazionalismo» bakarra —edo ezbaian bakarra, P. Broussain eta A. Constantin batzuren salbuespenak hor bait daude, halere⁵²—*frantses nazionalismoa* izan da. Frantses ideologia horrek die gure herritar gehienei onarterazi «Grande Patrie» / «Petite Patrie» bereizketa, edo nahasketa, ospetsu hura. Ikustekoa da nola dirauen oraino Saint-Pierre apezpikuaren

mugak gogoan hartuta, uste dugu, *etika-gai* batzutan eta *politika*-sailean bereziki —etikaren alderdi berezia izan bait da egundainotik politika³³— bere aitzineko moralista asko baino urrunago eta sakonago joan zaigula. Ez gara hemen ari ez 1936ko edo 1939ko gerletan, elizgizon edo/eta politikari ospetsu askoren aurka³⁴, baina Frantziako eta Euskal Herrietako pentsalari eta abertzale zenbaiten argudioek sustaturik hartu zuen jarreraz³⁵. Are gutxiago, bere ikuspegiaren agertzeko ala bere eskubideen zaintzeko, Erromako nahiz Bionako buruzagien aitzinean erakutsi duen izpiritu ausart eta bipilaz; horrela bait zuen *Herria* kazetaren jabegoa zaindu apezpikuaren aitzinean; horrela ere, apezpiku hori joan zelarik Baionatik, euskaldun bat igor ziezaguten ordain eskaria bideratu Erromara³⁶.

Orain hemen aipatu nahi duguna, 1930/1940ko hamarkadan, «Lapurdikoko gazte zenbaiten bihotzetan», berak dioen bezala³⁷, Lafittek bultzatu duen *personalismoa*-ren eragina da. Hor dauzkagu lekuko, gure irakaslearen beraren aitormen eta idazkiak, baita guhaur bezalako batzuren oroitzapenak.

Behako bat ematen badiogu 1933an, Baionako *La Presse* baitan, euskaraz eta frantsesez, «Eskual-herri-zaleek» argitara zituzten xedean bildumari, ez zaizkigu menturaz batere aitzinatua agertuko. Nahiz *Aintzina* deitu laster argitaratzen duten aldizkaria³⁸.

Lehen orrialdeetan agurtzen dituzte, jauspenekin, zaharragoko euskal elkarte guztiak, bai aspaldian gerlari-ohiek eskuratua duten *Euskalzaileen Biltzarra* —«admirable» deitzen bait dute frantsesez— baita ere Ybarnegaray-k gobernatzen duen pilotako batasuna, *Fédération Française de Pelote Basque* —frantsesez «magnifique» daukatena³⁹— eta urruntxeago eskertzen eta goستن dute *Eskualduna* kazeta, Domingo Soubelet-ek zuzentzen duena, «nahiz haren politika ez den Eskual-herri-zaleena bezain atrebitua»⁴⁰.

Ikusteko da oraino zein nekez onartzen dituzten gure *Eskual-herri-zaleek* eskola txiki eta handien alde gobernuak egiten dituen gastuak: «eskolak lagundu nahi baditu, guziak berkin lagunt ditzala, haur arauka!» Bestalde «jende eskolatu gehiegi atera baledi, nondik lezakete orok lana aurki?»⁴¹.

Lantegiak eta langileak aipu direlarik —ez «langileria», ez behar ere—, berehala uzkur eta herabe sentitu ditugu gure gizon «atrebituak»: Nahiz *Quadragesimo Anno* eta Pio XI.aren irakaspenei jarraituz omen zaizkien, badirudi nagusi-langileen arte-

Atseginekin aipu ditu ere delako «Izaitearen filosofia» ontzat hartu duten bere euskaldun adiskide eta ezagunak: Rémi Hourcade, Tolosan entzuna zuen teologo Donapaleutarra; aita Candau, gaur oraino Japonian goستن duten Garaztar misionest idazlea²³; Karlos Santamaria Donostiako adiskide jakintsua eta, azkenekotz, Juan Zaragueta eta Xabier Zubiri itzal handiko gure bi filosofo ospetsuenak²⁴.

Baina Tomismoari guztiz atxekia izanagatik, ez zuen haren izpiritua urgulua hartzen; besteen kantua entzuten bazekien; Mathieu apezpikuak errepikatzen zion Leon XIII.aren latinezko esaera (*vetera novis augere*, «zaharra berriarekin ontzen»²⁵) ongi ikasia zuen.

Ez zituen, egia erran, berrikeria guztiak berdin gogoko —ez behar ere—, hala nola Unamuno-ren bideetatik zihoazen gure gaurko Camus edo Sartre eta Simone de Beauvoir-en ikasle zenbait: «beti beren zauriei hazka» ari bait zaizkigu²⁶. Oroit gara, bada, aspaldiko denboretan, «existentzialismo»rik ez zelarik oraino nihon aipu, berak zigula ezaguterazi, Paul Archambault delako batek argitaratu-berri zuen liburu bat, *Plaidoyer pour l'inquiétude* zeritzana²⁷. Baina hain bat behar da denetan, eta «beren prediku ala artikulu, ipui ala antzerki, kantu ala olerki, saio ala elaberri, orotan, beren kexu, griña, kezka eta minak ez ote dituzte berek gaizkontzen gure gaurko herritar zenbaitzuk?»²⁸.

Biziaren alde mintzo, eta ari, ziren pentsalariak guztiz begi onez ikusten zituen; bere adiskide Georges Lacombe eta Etienne Sallaberry bezala, Henri Bergson-i jarraikitzen zitzaizkionak hurbiletik, bereziki²⁹.

Gehiago oraino; ohartzen gara, hobeki heltzen zela gure gizona kontrako filosofia zuten lagun zenbaitekin, beste kideko batzurekin baino. Ezin jasanak bait zeuzkan hauetatik batzuren hertsikeria, itxidura eta itsumena. Gogoan ditugu J. Etchepare medikuarekin ukan zituen harreman onak, alde batetik, eta Orixe handiarekin gertatu eztabaidak³⁰, bestetik.

Ororen buru, uste dugu Piarres Lafittek, bide berriak ireki dizkigula euskaldunoi, bere izpiritu argi, zorrotz eta irekiari esker, ez bakarrik gramatika-alorrean, baina ere filosofi eta teologi sailetan. Ez du horrek erran nahi, ez zuela haren nazabideak «bizkarrezurrik»; badakigu nola gogor egin zion nazismoa-ri³¹ eta nola bururaino kezkatzen zuen marxismoa-ren arrakastak³², baina, bakoitzari bere mendeak eta inguramenak jartzen dizkion

bean mihiaren edo lumaren puntara. Gertatu zaioke horrelakorik gure irakasleari, eta menturaz gehienik, beti nabari zitzaion apologetikarako edo polemikarako, hots, eztabaidarako isuria¹⁶.

Dena dela, Baionako Seminarioan zuten oratu Ithorrotzar apezgai gaztearen izpiritua; Saint-Pierre-k zuen, alde batetik, euskaltzaletasunera erakarri; Mathieu-k zizkion, bere aldetik, teologi eta filosofi bideak zabaldu. Handik ateratzean, bere lehen euskarazko lanak igorri zizkiolarik *Euskalzaleen Biltzarra*-ri, Jean Etchepare lehendakariaren begi zorrotzak berehala sumatu zuen «dena zuhurradia eta gertakarien begiztazale» paregabe bezala zetorkiola idazle berria¹⁷.

Bere «zuhurradia» horrek eta bere «gertakarien begiztazale» goseak egin zuketean, Mathieu irakaslearen eskutik, Aristotele eta Tomas Akinokoaren ikasle eta jarraitzaile. Berak zioenez, hazpandar apezpiku zenak zion, alabaina, «pentsatzen erakutsi»¹⁸. Billot kardinalarearen urratsetan ibilirik Erroman, eta Mercier kardinalarearen ikasle egonik Louvainan, Luis XIII. eta Pio X. aita sainduak bultzatu-berri zuten *Tomismoa* ongi ezagutzen zuen Klement Mathieu irakasleak. Irakasle hori ezagutu ez dutenek badute irakurgai, apezpiku zenaren obretan, hitzaldi bat bederen, Tolosako San Cernin-en elizan eman zuena, 1937ko martxoaren 8an, San Tomas-en ohoretan¹⁹. Eta hortik argi nabari da, bere luze, zabal eta sakonean ikertua zuela hizlariak San Tomas-en katixima; ez bait ditu bakarrik aipatzen haren solas porroska zenbait —askok egin ditzakeen bezala—, baina bai zehazten haren xede nagusiak beren sustrai eta helburuekin²⁰.

Lafittek «Izaitearen filosofia»²¹ deitzen duen San Tomas-en Aristotelismo hori *hilemorfismoa*, hau da «materia» eta «ideia» biak batean hartzen dituen teoria dela, gauza jakina da. Horregatik ditu Uztaritzeko irakasleak —Mathieu bere maisuak bezala— filosofia bakun eta bakunegi diren guztiak gaitzesten:

Materialismoa, lehenik, eta gure F. Krutwig, J. Madariaga, Haranburu-Altuna eta beste askok Euskal Herrian modan jarri nahi izan diguten *Marxismoa*, bereziki.

Idealismoa, gero. Bai aspaldiko Platon-en hura, baita Kant eta honen umeen berriagoa.

Alderantziz, nola ez ditu goresten Gotzon Garate eta Jose Azurmendi, alde batetik, eta Auguste Etcheverry, bestetik, ikuspegi oker horien kritikari zorrotz eta zehatz agertzen direlako²².

sailean, Simon Durruty-ren *Elizako liburu tipia*, Julien Heguy-ren *Maiatza*, Léon Lasalle-ren *Gure erlisione frogatua*; bere izkribuen artean, gerla aitzin, Iriart Uztaritzeko apezaren sailari jarraikiz «Jesusen bizia»z, *Eskualduna* astekarian, zenbait urtez idatzi artikulu-mordoa; gero bi argitaraldi izan zituen *Ebanjelio ttipia*, *Hazila edo hilen hilabetea* eta, azkenik, euskaldun gazteei eskainitako *Idek eta Zabal* liburuskako gogoetagarria¹².

Baina erlijiozko euskal idazkiez Lafittek zioena, badirudi bere idazki horietaz ere errepika genezakeela: «Behar dugu aitortu lan horietan ez dela nortasun handirik ikusten; Elizaren erakaspenera arrunta ageri da, bertzerik ez. Liburu arrotzetarik mailegatu eta itzuli gaiak nabarmen dira. Zorigaitzez, edo dira irakur-erreak, eta orduan ardurenik frango axial; edo sakon egiten badituzte, horra non diren idor, zail, trakets, ezin irakurrizkoak»¹³.

Badakigu, ordea, beste amets eta asmorik bazuela Uztaritzeko apezak bere herritar fededunen alde. Olabideren omenezko artikulu bat jada aipatu dugu: «Biblea Euskal Herrian», *Euzko-Gogoan*-n agertu zena, bururatzean, galde hau egiten dio bere buruari: «zertako ote Euskal Herria mutur eta uzkur bezala jarri zaion Bibleari». Eta hau da idazlearen erantzuna: «lehenik apezak beldur zitezkeela girixtinoek beren burutarik ulert zituzten liburu sainduak, Elizaren aburuaz axolatu gabe». Baina, diotse azkenean bere apezlagunei: «Euskaldunak ez dira gehiago haur ttipi. Ordu laiteke utz ditzagun Jainkoaren hitzarekin buruz buru; sinetsiz hitz hori ez dugula ito behar ez eta hertsiki zetabetu behar. Bertzalde gure fededun gehienek guk bezain ongi badakite zuhurtziaren berri; heieri ere graziak egiten diote argi eta emaiten indar»¹⁴.

Eta artikuluaren azken hitz horiek ongi adierazten dute, gure ustez, Lafitte apezaren berezitasunetarik bat, hots: nahi bezain atxekia izanik ere bere apezgoari, ez zuela sekula helpidea helburu ezarri; beti apezkeriak higuin izan zituela; bere kide beldurti, hozpera eta minkorrek ezinjasanak zeuzkala; eta, funtsean, haren pentsabidea ez zela klerikala.

1901ean sortua zen Piarres Lafitte, 1914-1918ko gerla ondoan, hogeitaz bete gabe, Baionako seminario handian sartua zen, Gieure «Kolonela», erraten zen bezala, Baionako apezpiku zelarik¹⁵ eta hemen gaindiko apez eta jauntxoaren artean *Action Française* mugimendua bere lorean genuelarik. Bere mendekoa da gizona, nornahi izan dadin; eta helduaroan, gaztaroko gatatzak batzuren oihartzunak eta oroitzapenak erortzen zaizkio oharka-

iheskor bat baizik ziotenen aurka zukeen asmatu bere *Ideien*, edo Lafittek dioen *Deien* teoria ezaguna.

Eta hona hitzez-hitz gure euskal idazlearen aburua:

«Lehen behakotik bitxi baino bitxiago iduritzen bazaiku ere, Platonen iritzi horrek egiatzko filosofo batentzat badu kanore.

«Alabainan gauzak axial ikusten dituguno, sentsuen meneko izaite oharkizun, haztagarri, iheskor, arruntak, zaizkigu zinezko eta egiatzko; arimakoak, ezin ikusiak, betierekoak, zaizkigu iduri amets, gezur edo lillura huts: gutiziak edo hil beldurrak sortu zorokeriak. Haatik adinarekin, zuhurtziak erakusten dauku bereber ezinikusia gure sentsuen meneko gauzak baino gehiago eta egiatzkoago dela; betierea lehen dela eta ez denbora edo aldia; xedea aitzintzen zaiola heltzeko bideari; hoberena dela hastapen, nahigai, helburu eta lege gisa; guziaren azpiko dela zatia; destinguren ondotik heldu direla gertakariak edo hautua; gorputza baino ezagut-errexago dela arima; eta gorpuzkia baino menago izpiritua edo gogo»⁷.

«Spinoza nor zen eta zer egin zuen» dugu bigarren artikulua, eta 1956ko 1. banakoan argitara zuen *Euzko-Gogo*a-k. Bost bat orrialde ditu doi-doia⁸, baina «jarraikiko da» eratxikitzen dio egileak eta, egia erran, Piarres Lafitte - Ithurraldek hitzeman jarraipen hori ez zaigu nihon agertuko. Zer gertatu den ez jakin. P. Lafitteren lan bat berriz argitaratzen digularik *Euzko-Gogo*a-k, aita Olabideren goratarrez, 1958an, agertzen den banako berezian izanen da eta «Biblea Euskal Herrian» deritzo⁹. Damurik! ezen, Platonekin eta Spinozarekin hasi lanari jarraiki bali-tzaio gure Uztaritzeko irakaslea, gure gaurko Euskal Herriko Unibertsitatean dabilzan ikasle eta irakasle euskaldunek atseginekin irakurriko bait zuketen.

Besterik ezean, badugu, halere, beste «lan xume bat»: Udako Euskal Unibertsitatea Donibane Lohitzunen sortu-berri zitzaigunean, Piarres Lafittek Donostian eman hitzaldiño bat, «Mende huntako Euskaldun idazleen pentsabideak», 1974eko *Gure Herria*-ren 4 eta 5. banakoetan argitaratua¹⁰.

Hitzaldi labur eta «axal» horrek adieraz diezaguke, gure ustez, hizlariaren beraren pentsabidea edo, zehazkiago mintzatzeko, filosofoi eta teologi gaietan zuen joera eta ikuspegia.

Oroz lehen «apeza» izan dela Lafitte, erran eta idatzi bait da¹¹, ez dugu guk hori ukatuko: Guhaurk ez bagenu bera ezagutu ere, hor genituzke haren hitzaldi, izkribu eta argitalpen guztiak leku-ko. Gogoan har ditzagun bakarrik, besteak beste, argitalpenen

nen artean, hor daude gerla aitzineko Spes, Grasset, Plon edo Aubier argitaldarien sailak, baita gerla ondoko Seuil, Cerf, Centurion, Vrin, Seghers edo PUF argitaldarien sortak. Aldizkarien lerroan hautematen dituzu *La Vie Intellectuelle*, *Esprit*, *Etudes*, *Etudes Carmélitaines* ezagunen zerbaki solte franko.

Adierazgarri zaizkigu F. de Laménais eta Marc Sangnier bazuen biografien ondoan, Raymond Saint-Jean Uztaritzeko ikasle-ohiaren tesia, Blondel-*ez idatzia*² eta Maritain, Mounier, Gilson, Teilhard de Chardin, Tresmontant edo Karl Rahner-en obra sakonenak. Eta menturaz gure Luhusoar goarda-semeak egundainotik odolean ukan zukeelako, muga guztien gaineratik ikuska ibiltzeko tirria—Mathieu eta beste irakasle zuhur zenbait lotsatu zituen sukar hura bera—; horra hor seinale, Asiako erlijioen historia³, Espiritismoaren kritika⁴ edo Konjurazioen eta sorginkerien liburua⁵.

Gogoratzen zaigu, bestalde, egundaino unibertsitaterik ezagutu ez zuen gure Lapurdin, eta Uztaritzeko apezgaitegian hain zuzen, udako unibertsitate bat sortzea asmatu zuela, gerla ondoko urteetan, Georges Hahn Tolosako Unibertsitateko irakasleak. Zer parada ez zuen hor aurkitu Piarres Lafittek, filosofo ezagun asko hurbiletik ikusteko! Guhaur oroit gara, horrela entzun geniola, Louis Lavelle handiari, bere azken irakastaldia; hortik egun gutxi barne hil bait zen bapatean. Piarres Lafittek berak, udako unibertsitate horren kariatara zituen ezagutzak egin Euskal Herriak mende honetan izan dituzkeen bi filosofo ospetsuenekin, hots: Juan Zaragueta eta Xabier Zubiri-ekin⁶.

Dena den, Piarres Lafitteren idazlan guztien zerrenda begiztatzeko dugunean, bi artikulua ditugu aurkitzen, soil-soilik, filosofi gaiak darabiltzatenak zuzenean. Biak Zaitegi adiskideak eskaturik idatziak. «Platonen hiru arpegi» izena du lehenak eta *Platon-eneko atarian* deitu bere liburuari jarri zion Zaitegik aitzin-solas. Ez dira, ez, Aitzin-solasaren 10 orrialde apur horiek, ez luzetasunez ez zabaltasunez liburuaren beraren 300 orrialdeekin erkatzeko on; baina, sakontasunaren eta zehaztasunaren aldetik, erran behar da, Lafitteren solasak ez diola Zaitegirenari zorrik. Platonen hiru arpegi bait dira bakarrik aipu (hots: Platonen politika, haren mistika eta haren metafisika), azken puntu hau hartzen dugu adibide: Heidegger-ek Platoni egiten dion kritikari—baizik eta aitzineko jakintsuek ez bezala, elkarretarik osoki bereizten zituela Platonek *izatea* eta *agertzea*— ihardesten dio Lafittek, bere mendeko sofista txoriburuei zitzaie la bakarrik aher filosofo handia eta ez bere aitzineko jakintsuei. Mundua ez dela itxura

Piarres Lafitte zenaren pentsabideak

Piarres Xarritton

Piarres Lafitte zenak berak kontatu digu nola, apeztu orduko Tolosako Unibertsitatera igorri zutelarik, filosofi ikasketak egi-tera abiatu zen behin, bere baitarik. Bere Baionako irakasle-ohi Clément Mathieu apezpiku-gaiak, izaturik, bide horretatik baztertu nahi izan omen zuen berehala. Debaldetan. Beste irakasle-ohi batek, aldiz, Jean Saint-Pierre apezpiku-gaiak, alegia deus ez, sasi horretatik urrundu zuen, letrei buruz bideratuz ikasle gaztea¹.

Eta geroztik, Euskal Herritik at hedatu zitzaion omena bildu bazuen Piarres Lafittek, gramatikalari eta hizkuntzalari bezala, ez dezakegu erran filosofi lanetan hainbat higtu izan dela. Ez du ezen ez Sokratek bezala bere pentsabidearen jarraitzailerik moldatu, ez ere Platonek bezala izkribu gogoetagarriak idatzi. Uzta-ritzeko irakasle argia gutxi edo asko ezagutu dutenek aitortuko dizuete, bada, filosofi nahiz teologi gaietarako lehia bizia erakutsi izan duela bere bizi guztian Piarres Lafittek.

So bat egitea aski zenion, haren bibliotekari: euskal literaturaz eta euskal historiazko beste libururik ikusten zenuen. Orain be-rean, jabearen nahiz, Baionako seminario nagusira daramatzate-

— *by Jingo!* Zer duk hau? — para seguir su campaña antiterrorista, necesita una *inteligencia periódica* (!!) sobre objetivos, intenciones y actividades de los que apoyan y fomentan la violencia». Beraz, Eusko Jaurlaritzak ere ez du inteligentziarik aski? Handitxoa da, gero, gortesietan batera nekatu gabe, nola behin eta berriro garbi uzten duten espertoek, poliziak ez, eta Eusko Jaurlaritzak ere ez daukala hemen inteligentziarik, behar-beharrera lukeela, halere: «La provisión dentro del Gobierno Vasco de una capacidad para *adquirir y evaluar inteligencia* (!) contribuirá...», etab. Ulertzen da, ezta? Ez, ez da ulertzen.

Biziki interesatzen zitzaidan, baina ulertu ezinda geratu behar izan dut, halaber, espertoen eritzian ETAREN ekarpenik positiboena zein izan genezakeen kontuan ere: «(...) A largo plazo, la mayor contribución de ETA a la política vasca y española puede ser la de un enlace crucial que mantiene a los jóvenes vascos por la adolescencia (y posteriormente) formándoles y radicalizándoles, y luego instigándoles a atacar las fuentes de sus quejas por las instituciones de la política convencional [*sic*]». Ulertu ezinez, asmatu egin behar hori ere.

Konklusioa: testu hori zinez ulertzeko modu agian bakarra, irakurketa ez «inteligente», baina intuitibo-divinativo-profetikoren bat egitea izango da. Ez dago bestela ulertzeko modurik.

Hor munduan badabil norbait, alproja galanta, Eusko Jaurlaritzarentzat lan egiten, Hirugarren Munduko xeke diru-jarioren batentzat ari delakoan, edo ezer asko gehiago axola gabe, enkargatzen zaizkion lanak egiteko ezkerreko eskua bakarrik aski eta sobera balu bezala. Halaxe luzitzen da, gero... Beharbada horrela esplikatzeko da, irakasle unibertsitarioren bati informea «para subnormales» iruditzea.

(OHARRA: «Intelligence», informazioa, espioitza, esplorazioa, gudu-alorrean bereziki — *Intelligence Corps/ Officer/ Department/ Service*, etab. Agian, espertoek benetan zer eskatzen duten, irakurlea gehiegi entera ez zedin, edo gehiegi espanta ez zedin, itzuli da ikusi dugun bezalaxe, guztiz pedagogikoki: ETAREN aurka eusko CIA bat sortzea bait da, espertoek aholkatzen dutena! CIA: *Central Intelligence Agency*. «Agency» bera hemen — administrazioko hizkuntzan orokorki — ez da «agencia», noski, baina «ministerio, dirección general, servicio, dependencia, organismo, órgano», besteak beste). ■ *J. Azurmendi*.

tendrá un papel importante y de gran responsabilidad en la campaña»: Inteligentzia (hots, inteligenteenak edo) ekipo batean bilduz gero, horien eginkizuna izango da, behar denari terrorismoaren fenomenoa zer den esplikatzeari: «El grupo de inteligencia debe encargarse de *facilitar* una inteligencia integrada y evaluada sobre organizaciones terroristas y sus partidarios». Ez guri bakarrik —niri edo zuri, alegia, jende arrunt honi—, baina poliziarri eta Armadari ere talde horrek erraztu beharko dio fenomeno terroristaren ulerpena. Bestela ez da burubide onik izaten. «Al principio, al RUC [terrorismo irlandarraren aurkako inteligentziari, hain zuzen] no se le autorizó a facilitar la inteligencia a otras agencias (!!) implicadas, notablemente (!) al Ejército británico. A raíz de esto el Ejército y la policía tomaron medidas independientes las unas de las otras con un efecto negativo en el conducto (?) de operaciones. Lo mismo ocurrió en Francia e Italia».

Terrorismoa gainditzeko proposamen horrek («contramedidas positivas») oso akademiko-intelektualista ematen du, baina espertoen artean Sir aristokratiko bat eta, profesore-pare bat eta, ba omen daudenez, tira. Esperto horiek berak, nolana ere, ez dira nonbait lan horretarako inteligentzia egokien jabe sentitzen, zeren «en la comunidad autónoma, irakurtzen bait dugu, los mismos vascos son los que mejor conseguirán inteligencia sobre vascos». Zergatik derrigor euskaldunak? Jende berdin inteligenterik ez ote dago bazterretan? Egon, agian egongo da, ez da ukatzen, baina ez omen du balio. «Operaciones contra organizaciones terroristas no pueden tener éxito, al [sic] menos que se lleven partiendo de una base de inteligencia fiable y comprensiva. La falta de tal inteligencia arrastró severamente (?) las primeras operaciones de las autoridades del Reino Unido contra PIRA». Beno, ba: britainiarrak irlandarren arazoa ulertzeko aski inteligente izan ez badira, onar daiteke espainolak ere ez izatea euskal arazoa ulertzeko. Adituek hala badiote, hala izango da.

Orduan, poliziek terrorismoa ez ulertu eta ez borrokatu ahal izateko adina inteligentziarik dutela, esan nahi ote zaigu? (espainolak bait dira!). Exakto, halaxe ulertu behar da adituen aholkua. Zeini, bestela, eman beharko lizkioke, izan ere, inteligenteeen ekipoak, bere esplikazioak? Lehen ere adierazi da (Irlandako RUCen kasuan) eta berriro espreski adierazten da: poliziarri, aurren-aurrenik. «En la comunidad autónoma existen dos *consumidores* (kontxo!) principales de esta clase de inteligencia. Por un lado, la policía» (espertoek poliziaren inteligentziaren eta metodoen oso inpresio kaskarra atara dute inola ere: «los métodos normales de la policía judicial para *recoger inteligencia* — arranoa!— no bastan»), — «y por otro, el Gobierno Vasco

apart eta zolientzako bakarrik izango da. Egon ere, ez al dago Eusko erdal Jaurlaritzarentzat egina?

Aldeano baten pazientziak ere azkenean bere mugak ditu, ordea. Zer arraio da itzulpen hau? Hain eskuzabalki ordaindu-tako informe horretan, itzulpenari zenbat tokatu zaio? Zeinek hautatu du itzultzailea, nola, zein kriterioekin, zeinek ordaindu dio txapuza hori? Ezin imajina bait nezake, Komisio internazional serioa batek, majo kobratu ondoren, gainera, Eusko Jaurlaritzari halako lardaskeria presenta ziezaiokeenik eskura, enkargu-emaileak esperto horiei lotsa-izpirik inspirtzen bazien behintzat. Ala horretantxe dudatzen hasi beharko dugu, eta informearen arazo guzti hau espertoek tramite bat bezala arin-arin despatxatu digutela pentsatzen?

BBBko eskolume batek irakasleari aurkeztu eta suspenditu egingo lukeena, Espertoen Komisio internazional batek ez dauka eskubiderik Euskal Herriari eta Eusko Jaurlaritzari horrela presentatzeko, hainbat milioiren truke. Ez da serioa. «Sus militantes son jóvenes, raramente teniendo más de 35 años», edo «Competencia de los tribunales criminales (?) actuando (!) en la Comunidad Autónoma», beste edozein kasutan, astakeria gramatikalak izan litezke; kasu honetan, deskontsiderazioa eta burla ere badira.

Adibideak mila bil daitezke. Muga gaitezen hitz bakar baten erabilerara: «inteligencia» (irakurtzen hasi eta berehala, honela-koxe esaldi bat aurkitzen bait dugu: «Se propone crear un grupo vasco de inteligencia con una alta seguridad protectora (!)»). Gaztelaniaren Akademiaren Hiztegiak honela dio: «1. facultad intelectual. 2. facultad de conocer..., 3. conocimiento, comprensión, acto de entender, 4. sentido en que se puede tomar una sentencia, dicho o expresión, 5. habilidad, destreza y experiencia, 6. trato y correspondencia secreta de dos o más personas o naciones entre sí, 7. substancia puramente espiritual, 8. *Mar.*, véase bandera de inteligencia».

Kontua, zera da: nola amaitu terrorismoaren arazoa? Lehen-lehenik inteligentzia behar da terrorismoaren aurka borrokatzeko. «Se necesita inteligencia sobre organizaciones terroristas no sólo como base de operaciones contra ellas, sino también para prevenir y frustrar sus planes» («inteligencia *sobre*» hori franko bitxia egiten da, baina informeak dagoeneko ohituta gauzka horrelakoetara). Konforme, inteligentzia behar da (alegia, «intelligence»).

Baina inteligentziak euskaldunon artean («en torno a 70% *indígena*») urri samar dabilela ematen bait du, «esto requiere el establecimiento de un grupo vasco de inteligencia. Tal grupo

Zenbat inteligentzia du Eusko Jaurlaritzak?

Inori, oker ez banago, interesatu ez zaion alderdi batetik ere, badu bere interesa Espertoen Komisioaren Informeak. Izan ere, ez dago horren «lectura aldeana» bat egiterik, Ibarzabal Jaunak zorrozki abisatu zigunez. Irakurketa inteligente bat egin behar dugu, irakurketa zehatza.

Arrazoizko arrazoiak, Eusko Jaurlaritzaren bozeramaile argiaren arrazoi horixe. Guk, ba, ondo eseri, prejudizioak burutik erantzi, eta irakurketa zehatz eta inteligente bat egin nahi genuke, ahal baldin badugu behintzat. Zeren eta Descartes-ek esan, esaten bazuen ere, «zentzuna dugula gizartean obekienik ainbanatu gauza», Ametzaga Aresti'tar Bingenen itzulpenean, eta *bon sens* hori «gizon guziengan berdiña dala izatez», ez bait da gauza batere segurua hori, Descartes txantxetan ari zela baino. Ideiak puntuz-puntu garbi eta bereziki ulertzen saiatu beharko dugu, ez huts egiteko bide ziur bakarra hori omen dugunez gero.

Hasi eta berehalaxe: «pero estas medidas no pueden ser implementadas...» Geldi hor. «Implementar»: Casares, María Moliner, etab. alferrik begiratu ditut, gauzak zehazki ulertu nahiz. Inon ez da ageri. Torrents dels Prats-ek alfer-alferrik idatzi zuen, «no comprendemos (...) la poca maña de algunos traductores que se empeñan en traducir *implement* por implementar, verbo inexistente». Gaizki hasi gara. Lerro batzu eta berriro: «También se evitará el error fundamental de implementar medidas concebidas precipitadamente...».

Desanimatu gabe jarraituz, enteratuz noa, istiluak eta biolentziak «recurrente»ak izaten zituztela XIX. mendean, baina hale-re Ipar Irlandakoa «una sociedad que es por naturaleza... *decente*» dela, etab. (indezente samarra beste zerau itzultzeak dirudi: «la motivación *detrás del PIRA* es básicamente nacionalista»). Dena dela, espresioen arantza eta hamaika zalantza artean, testuaren xehetasunak eta nabardurak eta matizak zehazki ulertzen hasi naizela, uste dut, adibidez, «los territorios con “fueros”» esan behar dela, Foruak ongi kakotx artean markatuz, gainera, ez Foralak (bistan bait dago: «las Diputaciones con Fueros» eta «las Diputaciones Forales» arras gauza desberdinak lirateke) eta, batez ere, ohartuz noa, irakurri testu hau gaztelaniaz irakur daitekeela, baina ulertu ingelesez. Ez, seguruenik hau ez da aldeano euskaldun batentzako testua (euskal itzulpenik ez da ikusi), erdaldunarentzako hobea denik ez nuke esango, adimen

unibertsitariena bakarrik izatea (nahi denean bestelako edozein gomiatu ezinik gabe), baina unibertsitari guztiena; h.d., egiaz giza zientzietako Fakultate guztietara hedatzea, lankidegoaren aldetik; Zuzendaritza, halere, ekipotxo finko batekin eta leku jakin batean edukitzea eta handik eramatea (hobekien Deustuan bertan, hor sortu denez gero), proiektuaren koherentzia eta jarraitasuna segurtatzeko. Zaila ez da aldizkariak sortzea; eustea izango da.

Deustuan sortu izana, agian zilegi izango da, problematxo bat izan daitekeela, esatea. Deustuari buruz, ez dakit eritzi ala aurritzi, berdin zait, baina errezelo batzu egon daitezke: Deustukoek berek Deustuko horma-mugak gaintitzen asmatu beharko dute, euskal unibertsitari guztiengana zabaltzeko; besteek, euskaltzaleak Deustuan ere beste edonongoen berdintsuak direla, pentsatu beharko dute, eta lankidetzarako lotsarik ez izan. Euskaltzaleok, inozo izateko eskubiderik ez dugu (ez dugun beste eskubide bat), geure interes partikularren marraskilogan geratzeko ez dugun bezalaxe.

Unibertsitarien aldizkari (orri, paper) mota batzu, nahitaez bezala daude zentru bati lotuagoak, dira partikularragoak, protestatzaile-errebindikatzaile-ezdakitxertzaileagoak izaten dira eta. Zentruko gorabehera espezifikoen ispilu izan beharra dute. Azterketa-ikerketa-saio tankerako aldizkari batek ez dauka zergatik zentru batera mugatu, *Enseiucarrean* den aldizkaria bezalakoak. Interesa eta lanerako gogoia duten guztiena izan beharko luke.

Pentsatzen hasita, edonongo euskal unibertsitariak baluketela beren giza zientzietako aldizkaria, eta lan serio bat egin ere egiten dutela: aldizkari hori, orduan, ez litzateke izango ikasleek lumak non zorroztu edukitzeko bakarrik inportantea, ezpada baita guztiok zer ikus eta non ikas izateko ere, interes arruntekoa. Aldizkari hori *Enseiucarrean* izan daiteke.

Esan nahi dut, natur zientzietako aldizkari bat —*Elhuyar*— dagoen bezala, giza zientzietako beste bat beharko litzatekeela. Eta hori posible dela, Deustuko unibertsitari-multzo batek erakutsi du. Orain beste unibertsitariak elkartzeari falta da, hastapen ez guztiz *debile* honi fortuna hoberenak darraion.

Lehen zenbakiari eman zaion tratamendu grafikoa (letra-masa, orri-konposaketa, aurkibidea bezalatsu) beharbada hobe litzateke zerbait, larritzekoa ere ez bait da, «zeren enseiucarrean bezala egiten diren lehenbiziko obrek eta enseiuek, zenbait huts eta falta izanagatik ere, badirudi ezen (...) barkhakizun direla».

Ea, ba, Unibertsitateak baino unibertsitariak zerbait hobeto funtzionatzen duten, eta ematen diguten giza zientzietako aldizkari bat, euskarak behar duen bezalakoak. ■ *J. Azurmendi.*

kuak. Dena den, gotzainek Eliza zabalean beren nazio minorizatuaren alde inoiz gutxitan egin izan duten bezalako gutun honek, estimagarria izanik ere, izan du salatzailerik: *Convergencia*-tik hurbilegi ote dabilen iradoki da, eta arazoaren alde soziala urrutiegi ez ote zaion gelditu ere bai. ■ *Joanes Goia*.

«Enseiucarrean», unibertsitarien aldizkari bat

Azkenean, berri pozgarri bat ere bai: Deustuko Unibertsitateko Euskal Kultura Mintegiak argitaratua, *Enseiucarrean* aldizkariaren lehen zenbakia heldu zaigu. 64 orrialde, 200 pta. prezioa. Kontzeptu serio batekin egina, ez kaskarin eta ez anbizio-tsuegi, egoki. Eskatzeko, edo harpidedun egiteko, hona jo: Deustuko Unibertsitatea, Euskal Kultura Mintegia.

Ez genuke aldizkari honen sorrera, sortzen ari direnetan beste bat gehiago bezala, pasa nahi. Atentzioa eman nahi genieke irakurleei, berezi-bereziki unibertsitarien, proiektu honetan interesa daitezzen.

Zer da, zer izan nahi du *Enseiucarrean* aldizkaritxo berriak. Izan, aski bariatua da: pare bat poematxo eta ipuin, itzulpenak (Juan Rulforen kontagai bat, Saussure-ren testu-zati bat), literatura azterketak (Juan Ruiz/Etxepare, balada bat); edo literaturaren historia eta hizkuntzaren teoria pixka bat, nahiago bada; elkarrizketak (antropologia, teatroa), komikiaz ohar batzu, ikerketa etimologikoak, etab. Gai desberdinak, alor bakoitzetik pixka bat. Testuak ere laburrak, inoiz ez aspertzeko.

Barietatea eta laburtasuna, halere, ez doaz sakontasunaren kaltetan. Ez naiz ni inor ikerketak epaitzen hasteko, baina artikulu batzu ez dira bromatakoak. Lan handia ikusten da. Bistan dago, aldizkari serio bat egin nahi dela.

Asmoa, berriz, lehen zenbaki honek erakusten duena (erakus zezakeena) baino zabalagoa da, hots, filologia edo literaturakoak bakarrik ez, baina antropologia, soziologia, filosofia, psikologia, historia, pedagogiako gaiak ere biltzea, «giza zientzia» guztiak alegia.

Errealitate honek amets batzutarako legitimatzen gaitu.

Oso interesgarria ikusten dut proiektu hori eta, kondizio batzurekin, inportante eritziko nioke. Funtsean hauek: ikasle

kristauak» gutuna («Arrels cristianes de Catalunya»). Pentsa daitekeenez, norberak bere errotara eramane ohi ditu gehienetan urak, eta dokumentu honen xedeetako bat horixe dateke; hau da, Eliza katalanaren presentzia soziala gizarte hartan indarberritzea. Hala ere, oraingo honetan badute gotzainek Eliza haren historian zurigarri onik beren mintza-eskubidez lotsarik gabe baliatzeko. Oraingo gutun hau ere tradizio horri datxeko: «Nazioaren eta Estatuaren kontzeptuen nahasmendu hain zabalki hedatuek mesfidantza eta errezelozko erreakzioak sortzen dituzte», diote topiko ardatz bat salatuz. «Ezagut eta aitortzeagun Kataluniaren errealitate nazionala (...), eta eska dezagun beronentzat ere eliz irakasleagoaren doktrina aplikatzea».

«Estatuaren eratu baino lehenagoko beren historiaz kontzientzia duten herriek (hau da Kataluniaren kasua ere), eta kontzientzia horrekin batera Estatuaren gehiengoak ez diren beren kultura eta hizkuntza propioak dituztenek bizirik gorde izan dute Estatu-nazioaren banaketa administratibotik sortutakoak ez diren konbentzimendua, baizik eta Estatu nazioaniztun batean pertsonalitate propioa duen osagarria direla hain zuzen», idatzi dute gotzainek.

Baieztape nazional eliztar honek, esan bezala, badu erro historikorik, berrikitan J. Bonet i Baltà-k erakutsi duen bezala (*L'Església catalana. De la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat 1984). Baina gorabehera handikoa izan da Eliza haren historia, eta ez, noski, erabat orbanik gabea.

Ez gara XVIII. mendeko ordezkarietaraino luzatuko (Amat, Climent...), ondoko belaunaldietan Renaixença-ren aurretik jadanik izan zuen Elizak mugimenduarekin zerikusirik. Batzutan gizabanako saiatuekin (Armanyà, Torres i Amat gotzainak, adibidez); bestetan, talde-ekintza sozialekin (Barcelona-ko «Llibreria Religiosa»k, adibidez, 1849-1859etan, 1.711.500 liburuki, 1.055.500 opuskulu eta 1.447.000 orri solte banatu zituen). Eta Renaixença-ren barnean, eliztarrek katalanismoari ildo sakonagoa eman zioten: Torras i Bages edo Morgades-ek, apezpiku bezala, errespetagarritasun hobea eskaini zioten. Apaiz xumeen lumek, egin zuten beren lana (Verdaguer-ek Literaturan, Alcover-ek hiztegi handian, etab.).

Gerrate zibila eta gerrateondoa bereziki zitalak gertatu ziren Katalunian elizgizon abertzale askorentzat. Cardó kalonjearen kasua paradigmatikoa izan daiteke, eta, beste era batean, baita Armengou-rena ere. Hierarkiak gerrate aurretik esandakoak (eta gerrateondoa beste hierarkia moldaerazago hark isildutakoak) beste luma ausart horietan izan zuen segida, eta horiengan topatu bere ahots askatzailea Kataluniako katolizismo liberal abertzaleak. Garai bateko adore haren eta hurbilagoko leialtasun honen babespean mintzatu dira, beraz, Kataluniako apezpi-

Sozialista izateak, zergatik obligatu behar du inor Stalin defendatzera, edo Soviet Batasuneko programa nuklearra, edo is-
tripua egon eta geroko hermetismoa? Nik esango nuke, ezke-
rrak daukana, nola-halako eredu bat izan ohi dela. Absolutue-
tan ibili gabe. Eredu erlatibo bat, orain gauden tokitik hobeago
batera joateko. Eredu hori, gainera, ezkertiarrek bere herriko
eta bere garaiko baldintzetan, mugetan, posibilitateetan, bidera-
tu nahi lukeela; bere inguruko jendearekin, bere eta inguruko
bere jendearen mugapenekin. Beti esan da, ez dagoela Soviet
Batasuneko errealitate soziala Txinara edo Kubara aldatzerik
(hori dogmakeria omen litzateke), Frantziako demokrazi mo-
dua Ertafrikara aldatzerik ez omen dagoen bezalaxe, etab. Gi-
zarte bakoitzak bere errealizazioak asmatu egin behar dituela,
bere ahalbideen arabera.

Eredu ona eta asmo onak izatea ez da aski, eta munduan beti
ez dela zuzen asmatzen, denok dakigu, bulda santurik inork ez
daukalako, beti ondo asmatu behar eta ahal izateko.

Guzti honek ez luke komentario bat mereziko, historia zaha-
rregia ez balitz, zaharxeago gerenontzat behintzat. Stalinismoa-
ren basakeria guztiak lehenengo itsu-itsuki defendatuz (isilduz,
justifikatuz, «esplikatz») eta gero kondenatuz, edo kmer go-
rrien izugarrikeriei lehenengo oneritiz eta gero gaitzeritzi be-
harrez, etab., autoritate moral eta sinesgarritasun guztia galtzen
du azkenean ezkerrek.

Ezker europarraren aje partikular bezala, Merleau-Ponty-k
aspaldi salatua zuen, ezkerren izenean egindako edozein krimi-
menen aurrean beti daukan ahulezia morala, inkapazitatea. Kome-
ntario bat ezezik, zerbait gehiago mereziko bait luke. ■ *Joxe
A. Otaegi.*

Eliza eta nazio katalana

Galiziako prentsak, Xosé Estévez-en hitzaldi baten berri
ematen zuen joan den apirillean: Salbuespen-pare bat kenduta,
Galiziak ez du izan, Euskadik edo Kataluniak izan duten gisako
gotzain abertzalerik, eta apaizeria eta burgesia abertzale horren
faltaz gertatu da, besteak beste, hain ahula nazionalismo gale-
goa, zioen irakasleak. Iruzkina historiko horrek azken hilabetee-
tako albiste bati buruz zertxobait esateko parada ematen digu.

Tradizio ezagun bati jarraikiz, berrikitan eman dute argitara
Kataluniako gotzainek (86.02.05) beren «Kataluniaren erro

Honez gero, atzoko liberal «burges» handiak inbidiaz bakarrik gogora genitzake, beren errespetu kasi sakratuarekin giza eskubideentzat. Liberal iluso batzu izan baziren ere, beti da hobe iluso bat, hipokrita bat baino; nazi bat baino, alegia, demokrata jantzita. Izan ere, ez al zen herriak «nahitakoa» eta guztiz demokratikoa, Hitler-ek egiten zuena ere? ■ G. Noss.

Istripu nuklear larri bat eta ezker baten larritasunak

Oso sinplea. Istripu nuklear batek badirudi, Soviet Batasunean eta edonon, istripu nuklear bat izan beharko lukeela. Ondorio guztiekin. Segun bakoitzak zein jarrera daukan arazo horretan.

Baina nolako penak eta eskrupuluak, ezkertiarren batzurenak! Nolako «objektibitate» estrainoak informazioan, zalantza disimulatuak, defentsa-intento kiribilduak, helburu eta helpideen kasuistikak, metafisikak; eta zein martxa zaila egunetik egunerako informazioan egun horietako *Egin-en*... Hori apenas zen borroka antinuklearretako egunkari hura.

Zer gertatzen zaio ezkerrari horrelakoetan?

Ezkerrarentzat, hala esan ohi da, jokoan dagoena, ereduak omen dira, gizarte-ereduak, ez hango edo hemengo errealitateak (horiek edonon historiko eta sozialki baldinpetuegiak izaki). Baina ikusia dago, badagoela ezkerren bat, ereduak eta errealitateak ezin bereizi izaten dituen.

Manikeo ere inor ez omen gara, ordea. Baina bihotzean gauzak ez dira buruan bezain sinpleak izaten nonbait, ikusia dago, batzurentzat historia ez dela erlatiboa eta, beraz, eredu nahiz errealitate bata (gurea) ez dela bestea baino hobe eta hobesgarria bakarrik, ezpada osoki eta guztiz perfektu-perfektua eta bestea, osoki gaiztoa ez denean, interesik batere gabekoa gehien-gehienez. Gure ereduan eta ametsetan ezerk ez bait dauka gaizki egoterik, errealitatean ere denak ondo egon behar du; eta, beraz, dena ondo dago; eta bestela mundua ulertezinezkoa da; beraz, ez da.

Gero, demokratiko jartzen garen jai-egunetan, «bistan dago edozein sistematian daudela gauza onak eta txarrak!», azpimarratuko dugu. Eta bistan dago, intolerante batzu ez garela.

Demokrazia kontzeptuaren izugarritzko degenerazioa ari gara ikusten. Behialako iraultzaileen esperantzatik eta liberalen idealetatik Estatu batzuren izen propio edo auto-bataio konstituzionala. Demokrazia, orain, Estatu hau eta hori da, ez ideia bat.

Manipulazioaren teknika eta zientzia oso bat, industria oso bat sortu da bitartean, jendeari zer «nahi» izan behar duen inposatzeko, nahi ez duena bera hautarazteko (OTANen erreferendua). XIX. mendeaz gero, gizabanakoari ahalmen gero eta gutxiago geratzen zitzaiola botereari buruz, maiz aipatu, salatu zitzaigun. Halere, tradizionalki aginpide liberala gutxienez eskubide indibidualekiko nahikoa errespetutsu agertu ohi zen, formalki bederen, legitimazioa ere hortik ateratzen zuelakoan. Orain, ordea, badirudi hori ere bost axola zaiola. Botereak ez du jadanik ezeren beharrik sentitzen legitimatzeko, arrakastarena besterik; hots, indarraren legitimatzaile bakarra, indarra bera bihurtu da. Beharbada beti hala izan da (Machiavelli, Nietzsche), baina erreparorik batere gabe erakutsi ere egitea, agintari politikako programatikofizial eta deklaratu bilakatzea (Plan ZEN), oraingoa da, demokrazia deituetan behintzat. Espainian, boterera moraltasun-aureolaz heldu zen sozialismo baten egunetakoa, hain zuzen. Kalumniak, atentatuak, asesinotak, bahiketak, torturak pertsona pribatuen aurka, lasai-lasai eta programatu egiten dira orain mendealde guztian, egiteko politikoaren parte bezala, eta programazio horiek publikoki azaldu egiten dira prentsan eta irratan. Esan nahi du, publiko demokratikoak berak eskubide pertsonalen biolazio horiek onartu egiten dituela (lege antiterroristak), exito izateko beharrezkotzat edo egokitzat hartzen dituenean (GALEk eritzi publiko espainolean aurkitu duen konprentzioa). Demokrazia deritzon Estatu batek horrela egiten duen dena demokratikoa da.

Hori dena horrela, «demokrazia» espainolak eta frantsesak ez dute inolako zailtasunik izan, ez beren publikoetan zailtasunik aurkitu, «presunto» soil batzu, gutxienez formak gordetzearren aurretik epaitegietara jo beharrik sentitu ere gabe, publikoki arras eskubide-gabetzeko, bahitzeko, familiatik eta gizartetik desagertarazteko, beren giza eskubideez baliatu ahal izateko inolako posibilitaterik gabe edozein zokotan botatzeko eta edonoren esku uzteko, hara eta hona trapuzaharrak bezala erabiltzeko. Bizi ala hil, erabat Estatuaren esku.

Eta, giza eskubideen aldetik, zein da diferentzia, edo non hasen da diferentzia, inon baldin badago, eman dezagun gizona modu horretan bahitu eta lehenengo ordubetean edo ordu-laurdenean, bahitzailea Estatu nazi bat izan ala Estatu demokratiko deitu bat izan? Estatu demokratikoek ere beren ordu-laurden, edo ordubete naziak dituztela, esan beharko ote da?...

Errefuxiatuak ez dira pertsonak

1492an Espainiako Errege Katolikoek judu guztiak kanpora iraitzi zituzten, juduak izateagatik. Hori arrazismoa da. 1986an Espainiatik, Italiatik, Portugaldik, Frantziatik, Ingalaterratik... iraitzi libiarrak, libiarrak izateagatixe, eta ez da arrazismoa.

Palestindarren batek aireko bat pasaiari guztiekin bahitu bade, terrorismoa da. Bi hegazkin militarrek hori bera egiten badute, linea zibiletako aireplano bat saihets bietatik inguratuz eta Israel-en lur-hartzera behartuz, ea nor doan kontrolatzeko, hori ez da ekibokazio batetik pasatzen, ez da terrorismoa.

Frantziako zerbitzu sekretuek Zeelanda Berria itsasuntzi bat lehertzea, jabetasun pribatukoa, *Green Peace*-rena, eta argazkilaria bat bertan hilda uztea, ez da terrorismoa. Zergatik ez zuen orduan inork Paris bonbardatu, gero Tripoli bonbardatu den bezala, terrorismoa «venga de donde venga» gaiztoa baldin bada? Oso sinplea: ez delako.

Eta zergatik da demokrazia tirania baino «hobea», hori dena demokraziaren defentsan omen denez gero? Azken finean, demokrazia bera ez omen bait da botere-modu baten legitimazio-modu bat besterik. Orduan, edozein demokrazia aski ote da edozein botere-modu legitimatzeko? Baietz ematen du. Demokraziak legitimatzen du boterea, eta boterea orduan legitimaturik dago edozer gauza egiteko, demokraziaren defentsan dena zilegi da. Ala boterearen defentsan?

ORAIN eta HEMEN

GAIAK

...HAINBAT ABURU

LIBURUAK

Bizitza politikoa

- ALFONSO BOZZO, A.: *Los partidos políticos y la Autonomía de Galicia (1931-1936)*, Akal Editor, Madrid 1976.
- BARREIRO FERNANDEZ, X. R.: *El levantamiento de 1846 y el Nacimiento del Galleguismo*, Ed. Pico Sacro, Santiago de Compostela 1977.
- BARREIRO FERNANDEZ, X. R.: *El Carlismo Gallego*, Ed. Pico Sacro, Santiago de Compostela 1976.
- BARREIRO FERNANDEZ, X. R.: *Historia de Galicia. Edade Contemporánea (IV)*, Ed. Galaxia, Vigo 1984.
- BARREIRO FERNANDEZ eta beste: *Historia de Galicia*, Ed. Frente Cultural de la A.N.P.G., Pontedeume 1979.
- CORES TRASMONTE, B.: *Sociología política de Galicia. Orígenes y desarrollo (1846-1936)*, Ed. Librial, La Coruña 1976.
- CORES TRASMONTE, B.: *La Devolución de Galicia*, Libros Minerva, Santiago de Compostela 1977.
- G. BERAMENDI, J.: *Vicente Risco no Nacionalismo Galego*, 2 tomo, Edicions do Cerne, Santiago de Compostela 1981.
- MAIZ ROMAN: *O Rexionalismo: Organización e ideoloxía (1886-1907)*, Publicacions de Seminario de Estudos Galegos. Cuadernos de área de Ciencias Xurídicas, n.º 1, Edicions do Castro, Sada - A Coruña 1984.
- PORTEIRO, M.X.; PEROZO, J. A.: *¿Quién é quién no Parlamento galego?*, Edicions Xerais de Galicia, Vigo 1982.
- VILAS NOGUEIRA, X.: *Estatuto Galego*, Edicions do Rueiro, A Coruña 1975.
- VILAS NOGUEIRA, X.: «Ideología y Periodización del Diferencialismo Gallego en el Siglo XIX», in: *VII Coloquio de Pau*, 2-35 or. EDICUSA, Madrid 1977.

Euskadirekin harremanak

- ESTEVEZ, X.: «El Nacionalismo vasco en el concierto de los nacionalismos peninsulares», in: *Euskal Herria. I*, Jakin/CLP, Donostia/Arrasate 1985, 536-548.
- ESTEVEZ, X.: «Apuntes para una Historia de las relaciones políticas entre Galicia, Euskadi y Catalunya (1900-1950)», in: *Letras de Deusto*, vol. 13, n.º 27, 5-28, 1983.
- ESTEVEZ, X.: «La solidaridad Galeuzca», in: *Muga*, n.º 14, 54-63, marzo, 1981.
- ESTEVEZ RODRIGUEZ, J.: «Nacionalismos y Estatutos en la II República Española», in: *Cultura Vasca, I*, 231-298, Ed. Erein, Donostia 1977.

Ekonomia

- BEIRAS TORRADO, X. M.: *O Atraso Económico de Galicia*, Ed. Galaxia, Vigo 1972.
- BEIRAS TORRADO, X. M.: *Por unha Galicia liberada*, Edicions Xerais de Galicia, Santiago 1984.
- COLINO, X.; PEREZ TOURIÑO, E.: *Economía Campesina e capital (A evolución da agricultura galega 1960-80)*, Ed. Galaxia, Vigo 1983.
- LOPEZ SUEVOS FERNANDEZ, R.: *Cara unha visión crítica da economía galega*, Edicions do Rueiro, A Coruña 1975.
- LOPEZ SUEVOS FERNANDEZ, R.: *Do Capitalismo Colonial*, Edicions do Cerne, Santiago 1979.
- RODRIGUEZ CASTELAO, A.: *Sempre en Galiza*, Ed. Akal, Madrid 1979.
- ASKOREN ARTEAN: *A Galicia Rural na encrucillada*, Ed. Galaxia, Vigo 1976.
- ASKOREN ARTEAN: *O Poder Industrial en Galicia*, Edicions Xerais de Galicia, Vigo 1980.

Kultura

Hizkuntza

- ARACIL eta beste: *Problemática das linguas sen normalizar. Situación do galego e alternativas*, Ed. Xistral, Santiago 1980.
- BARREIRO FDEZ. eta beste: *Los Gallegos*, Eds. Istmo, 1985 (2. ed.).
- RODRIGUEZ, F.: *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*, Ed. Xistral, Santiago 1980 (2. ed.).

Literatura

- CARBALLO CALERO: *História da literatura galega contemporánea*, Ed. Galaxia, Vigo (edizio bat baino gehiago).
- VAZQUEZ CUESTA: «Literatura gallega», in: *Historia de las literaturas hispánicas no castellanas*, Ed. Taurus, Madrid 1980.

Artea

- ASKOREN ARTEAN: *Historia del Arte Gallego*, Ed. Alhambra.
- ZENBAITEK: Egile artistei eskainitako monografiak, Ediciós do Castro, Ed. Atlántico, eta abarretan.

Bibliografia

Ondoren adierazten dugun bibliografia labur hau, dossierrean lankide izan ditugunek eta Idazkaritzak prestatu dute. Esan gabe doa, hastapenerako lehen lagungarria dela, zenbaki honetan esandakoetan aurrerago jo nahi duenarentzat.

Orokorra

ASKOREN ARTEAN: *Gran Enciclopedia Gallega*. Hainbat arlo, arazo eta puntutarako atariko bezala, erabilgarri gertatuko zaio interesatuari. Halaber, azken aldirako:

ASKOREN ARTEAN: *A Nosa Terra* aldizkariaren bilduma.

ASKOREN ARTEAN: *La Voz de Galicia* egunkariaren urtekariak.

Geografia

PEREZ ALBERTI, A.: *A Xeografía*, Ed. Galaxia, Vigo 1986. Ikuspegi zientifikoa.

LAREDO VERDEJO, X. L.: *Galicia Enteira*, Ed. Xerais, Vigo. Zortzi liburuki; gidaliburu biziki interesgarria.

que de Galice. On assiste en même temps à la consolidation de l'Intersindical Nacional Galega (ING), proche de l'UPG-ANPG, actuellement la troisième force syndicale derrière les CC.OO. et l'UGT.

En 1979 les forces nationalistes obtiennent leur plus haut score obtenu à des élections générales (UCD 47%, PSOE 16%, AP 13%, Bloque 5,78%), score qui sera dépassé aux élections locales. Cependant, dans les années 1981-1982 les controverses internes de l'UPG et AN-PG donneront lieu à des scissions et des expulsions qui se solderont par la disparition du front nationaliste AN-PG. La carte électorale galicienne change en même temps: aux élections autonomiques de 1981 on assiste au triomphe de l'AP (30%) et à la débâcle de l'UCD; Bloque obtient 6% (trois députés), c'est la quatrième force après le PSOE (19%), tandis que l'EG commence la législature avec un parlementaire. Très vite (novembre 1982), une manoeuvre politique réussira même à laisser hors du Parlement les trois députés nationalistes du Bloque, qui refusent de jurer la Constitution. Cette tendance se réaffirme aux élections générales suivantes, au cours desquelles AP monte jusqu'à 37% et les options nationalistes Bloque (3%) et EG (1,70%) tombent pratiquement au niveau de 1977. Ces deux forces nationalistes ont interverti leurs rapports aux élections autonomiques de 1985, dans lesquelles l'EG obtient trois députés face à un du Bloque (maintenant Bloque Nacional Galego), tandis que l'AP, le PSOE et le CD restent majoritaires.

L'article conclut en affirmant que la Galice n'a d'autre avenir politique que celui de ses organisations nationalistes, seules capables d'affronter la néocolonisation.

nacionalista con mayor representación en el Parlamento autonómico gallego. Al mismo tiempo se consolida la Intersindical Nacional Galega (ING), próxima a UPG-ANPG, hoy en día la tercera fuerza sindical tras CCOO y UGT.

1979 marca la cota más alta alcanzada por las fuerzas nacionalistas en unas elecciones generales (UCD 47%, PSOE 16%, AP 13%, Bloque 5,78%), cota que será rebasada en los comicios locales. Sin embargo los años 1981-1982 serán testigos de controversias internas de UPG y AN-PG, que serán saldadas con escisiones y expulsiones y finalmente con la desaparición del frente nacionalista AN-PG. Al mismo tiempo cambia el mapa electoral gallego: en las elecciones autonómicas de 1981 triunfa AP (30%) y se inicia la debacle de UCD; Bloque consigue el 6% (tres diputados), cuarta fuerza tras el PSOE (19%), mientras EG comienza su andadura con un parlamentario. Muy pronto (noviembre de 1982) una maniobra política logrará incluso dejar fuera del Parlamento a los tres diputados nacionalistas del Bloque, que se niegan a jurar la Constitución. Esta tendencia se reafirma en las siguientes elecciones generales, en las que AP sube al 37% y las opciones nacionalistas Bloque (3%) y EG (1,70%) caen prácticamente al nivel de 1977. Estas dos fuerzas nacionalistas han invertido sus proporciones en las autonómicas de 1985, en las que EG consigue tres diputados frente a uno del Bloque (ahora Bloque Nacional Galego), mientras AP, PSOE y CG se mantienen mayoritarios.

El artículo concluye afirmando que Galicia no tiene otro futuro político que el de sus organizaciones nacionalistas, únicas capaces de enfrentarse a la neocolonización.

L'article expose pas à pas l'évolution des organisations politiques et syndicales de Galice, et plus particulièrement des forces nationalistes, après la mort de Franco.

L'U.P.G. (Union do Pobo Galego) est le premier parti nationaliste fondée après la guerre, qui dans la période de transition rendra propice la création de l'Asamblea Nacional-Popular Galega (AN-PG) comme germe d'un futur front national. Un essai plus ambitieux d'unir les diverses organisations en un Consejo de Forzas Políticas Galegas ne parviendra pas à voir le jour comme plate-forme électorale (1976). L'U.P.G. et l'AN-PG constitueront le Bloque Nacional-Popular Galego, qui dirigera diverses luttes à caractère national et social, jusqu'à atteindre son point culminant aux alentours de l'année 1980.

Le processus de légalisation des partis favorisera une puissante dynamique espagnolisante (AN-PG et U.P.G. ne seront légalisées qu'en avril et juillet respectivement), eclipsant ainsi le protagonisme des forces les plus combattives. Après les élections du 15-J (UCD 53%, PSOE 15%, CD 13%, BN-PG 2%) le Partido Obreiro Galego, POG, se sépare du Bloque et certains de ses membres vont former la Esquerda Galega, EG, proche d'Euskadiko Ezkerra, actuellement la force nationaliste ayant la plus grande représentation au Parlement autonomi-

mo galiziarrari sekula falta izan ez zaion ezaugarria azken hau—dira lurralde honetako herriak eta bere ordezkari politikoeak zorroztu behar dituzten erremintak.

EEEk Galizian izango duen presentziari aurpegi ematea (eta ez Galiziak EEEen izango duenari, hori ez bait da egia) suertatuko zaie nazionalista ezkertiarrei; beren merkatuak itxita ikusiko dituzten eta prezio eta kalitate hobeko kontsumagaiez gainezkatuak aurkituko diren produkzio-sektore tradizionaleri (ez da ahaztu behar hauek 625.000 pertsona barne-hartzen dituztela) ezarriko zaizkien herronkei erantzutea; industriarik gabeko eta gazteria langabezian murgildua duen egoerari aurre egitea; ekonomia mailan giro guztiz gogorrean eta politika mailan oso iheskorrean bizitzea... nazionalista ezkertiarrei suertatuko zaie, zeren eta eskuinekorik ez bait dago, eta ez bait da egongo ere sekula.

Euskaratzailea: Gotzon Nazabal

F. C.

GALICIA: PRESENTE Y FUTURO

GALICE: PRESENT ET FUTUR

El artículo expone paso a paso la evolución de las organizaciones políticas y sindicales de Galicia, en especial de las fuerzas nacionalistas, tras la muerte de Franco.

La UPG (Unión do Pobo Galego) es el primer partido nacionalista fundado tras la guerra, que en la transición propiciará la creación de la Asamblea Nacional-Popular Galega (AN-PG) como germen de un futuro frente nacional. Un intento más ambicioso de aunar diversas organizaciones en un Consello de Forzas Políticas Galegas no llegará a cuajar como plataforma electoral (1976). UPG y AN-PG constituirán el Bloque Nacional-Popular Galego, que encabezará diversas luchas de carácter nacional y social, hasta alcanzar su punto culminante alrededor de 1980.

El proceso de legalización de los partidos favorecerá una poderosa dinámica españolizante (AN-PG y UPG no serán legalizados hasta abril y julio de 1978 respectivamente), eclipsando el protagonismo de las fuerzas más combativas. Tras las elecciones 15-J (UCD 53%, PSOE 15%, CD 13%, BN-PG 2%) el Partido Obreiro Galego, POG, se desgaja del Bloque y algunos contingentes del mismo pasan a formar la Esquerda Galega, EG, afin a Euskadiko Ezkerra, actualmente la fuerza

gogorrenaren ordezkariak eraturako gobernu bat hautatzen duen kolektibo batek. Zerraldoa «Galiziar Ospetsuen Panteoi»an sartzea, ondorengo polizi karga eta militante nazionalisten kontrako errepresio zipotza telebistaz eman ziren, zuzenean!, ikuskari bezala bizitzea suertatu zaigun informazio-gertakaririk paradigmaticoenetako batean. Biharamunean, zenbait komunikabide idatzik, «exterminio necesario» (*sic*) bezalako hitzekin editorializatzen zuen. Ez dago zer esanik. Nazionalistez ari ziren, jakina.

1985eko azaroaren 24eko hauteskunde autonomikoetan, berriro gailurra jotzera iritsi ziren indar politiko nazionalistak, 124.000 botu lortuz. Oraingo honetan, emaitzak alderantzizkoak izan ziren: EGk 71.495 boturekin erdietsi zituen bere hiru diputatuak; BNGk, 52.890 boturekin, diputatu bat besterik lortzen ez zuen bitartean. Alianza Popular 513 milatik gora iritsi zen, PSOE 360 milara eta Coalición Galega 162 milara, 11 diputaturekin.

Galizian egin diren azken hauteskunde hauen emaitzetatik, gure herrian iharduten duten agente politiko guztien sarrera sozialetik, OTANi buruzko erreferenduko 318.000 botu negatiboetatik, zer ondorioztatzen da? Zer etorkizun du nazio atlantiar honek?

Galiziak ez du bere organizazio nazionalistenaz bestelako etorkizunik. Eta galiziar organizazio nazionalistek ez dute neokolonizazioari buruz-buruko kontrakarra egiteaz bestelako etorkizunik. Gurea bezalako gizarte batean, produkzio-aparatuen jabe den klase sozialik gabe, enpresalgo nazional bat gabe, Estatu espainoleko batezbestekoa baino askoz ere erritmo biziagoan hazten ari den langabeziarekin eta kultura eta hizkuntza espainolak nonnahi eta betiko presentziarekin galiziarrekiko etengabeko gatazka diglosikoan eta nagusitasun- eta menperatzaile-egoeran daudela, soilik herritarrak eta, beren koadro zuzendarien erabera, gutxi-asko erradikalak besterik ezin dira izan organizazio nazionalistak. Prozesu autonomikoa ez zen gauza izan, eta ez da gauza, nazioaren narriadura geldierazteko. Autogobernurako behar diren mekanismorik gabe, *benetako* botere-kotarik gabe, errealitate sozialean esku hartzeko ahalmenik gabe, ezin balaztatu, geldierazi eta gero alderantzitu ahal izango da nazio galiziar honen amildegiranzko abaila. Bostehun urteko kolonizazioak ez du amaitu Galiziarekin, baina garapena desberdina eta azeleratua da eta ez da beste bostehun urteren beharrik izango dagoena akabatzeke, baldin ez bazaio erremediorik jartzen behintzat.

Zalutasun taktikoaren eta imajinazio politikoaren premia eta enfrentamendu sozialean iraun beharra —hain zuzen ere nazionalis-

ere, azken honek bere burua opaldu egiten bait du operazioan, Castelao-ren alderdiaren sigla distiratsuak suntsieraziz, geru Rocarena deitua izatera pasako zen operazio gutxienez lotsagarri batean. Zentrismo nazionalista baten eraginkortasun politikoaz, Galizian, alderdi «bisagra» honen dantzak erantzuten du, hiru hilabete baino ez duela, Galiziako bigarren Xuntaren eraketan.

1983ko urriaren 23an, Galiziako nekazariak gobernu espainol guztien aurka Nekazal Gizarte-Segurantzako Kuota injustua ezartzeagatiko protesta bezala egin zituzten manifestazioetako bat gehiago burutzen da Lugon. Denok ezagutzen dugun zerga honek, «Kuota» famatuak, nekazal jabe txikien mobilizaziorik ikusgarrienak sorterazi zituen mende honen lehen bi hamarkadetan, «foro»etatik jareiteagatiko azken batailaren ondoren. Nekazariak Comisiós Labregas-etan (CCLLtan) antolatu ondoren, jendetza handiko Batzarreak etorri ziren, zaharrenei berrogeitamar urte lehenago Aita Basilio Alvarez-ek ematen zituen mitin paregabe haiek gogora ekartzen zizkietenak. Ondoren, dotore aski estudiantutako kadentzia batean, Galiziako errepide guztiak blokeatu zituzten 25.000 traktorek 1977ko abenduaren lehen egunetan, feriak eta azokak boikoteatu zituzten, enpresa-kuoten erreziboen kobrantza behaztopatu,... Hamar urte geroago, oraindik ez da ailegatu soluziorik.

Beste nekazal mobilizazio bat, «folga do leite» delakoa dugu, nekazariak zentral komertzializatzaileei saltzen dieten esnearen prezioak igotzearen aldekoa, zeren eta benetako eskari-monopolio bat egikaritzen bait dute hauek, kuotak nahi dituzten bezala finkatuz eta produktua nahi dituzten tarifen arabera ordainduz. Eta Europako Ekonomi Elkartean sartzean, oraindik okerragotu egingo da Galizian nekazaritzaren eta abelazkuntzaren egoera larria.

1984ean, Parlamentu autonomoak, 1950ean hil zenez geroztik Argentinan zeutzan Alfonso Rodríguez Castelao-ren hilkinak herriratzea erabakitzen du. Ekainaren 28ko data aukeratzen da horretarako, hots, 1936ko estatutu-hauteskundearen urteurrena. Galiziar nazionalista handiaren «estradiño»k amorru bizian jartzen ditu beren buruak Castelaok beti defendatu zuen ildo politikoaren oinordeko eta jarraitzaile duintzat zeuzkatenak. Bloque Nacionalista Galegoak dei bat zuzentzen die bere militante guztiei, Castelaori egiten zaion «traizioa» sinbolikoki bederen eragotz dezaten: Galiziarri autodeterminatzeko eskubidea ukatzen diotzen egiten bait dio, autonomi estatutu neokolonial bat kontsagratzen duenak, parlamentari nazionalistak kanpora jaurtikitzen dituenak; hitz batean esateko, Castelao erbesteratzera behartu zuen frankismoak

1982ko urteak ikusten du, baita, AN-PG fronte nazionalistaren suntsipen praktikoa ere, nahiz eta formalki ez gertatu urtebete geroago arte. Uda aldera, alderdi politikoez kanpoko organismo berri bat sortzeko elkarrizketei ekiten zaie: ordurako jadanik suntsitua zegoen AN-PG sortzeko gauza zen dinamika politikoa gaindi zezakeen organismo bat, alegia. Fronte abertzalearen Gestio-Batzordeak «Día da Patria»rako deia egiten du, poliziaren aldetiko jagoletza gogor baten pean eta *Galiza nación frente á Constitución* lemarekin. Eta organismo hori, Bloque Nacionalista Galego (BNG) izenarekin, urrian eratuko da.

Hala eta guztiz ere, Bloque-PSG siglek eta Esquerda Galegak, baina beste orbita batean honek, ordezkaturik aurkeztuko zen nazionalismoa 28ko hauteskundeetara. Berrirero ere APk irabazten du, botuen % 37,07rekin, eta PSOEek eta UCDe jarraitzen diote, % 32,34 eta 17,5 boturekin, hurrenez-hurren (zentristei, beren 12 diputatuetatik 5 Galiziak emango dizkie, eta 4 senadoreetatik 1). Aukera nazionalistak, hauteskunde aldetik begiratuta, ia 1977ko mailara jaisten dira: Bloquea 38.615 botutara eta EG 22.310etara, botuen % 2,92 eta 1,69rekin, hurrenez-hurren. Dinamika espainolizatzaileak benetako sarraskiak egiten ditu; abstentzioa, berriz, etapa honetako baxuena da, bere % 36,58rekin oraindik hamabost puntuz gainditzen baldin badu ere Estatuko batezbestekoa.

1983ko apirilean AN-PGren desegintzako osoko bilkura egiten da eta BNG distiratsua maiatzeko udal-hauteskundeetara aurkeztu, hautagaiak ehun udalerrri baino gehiagotan ipiniz eta 50.511 botu lortuz, hau da, emandakoen % 4,05. Esquerda Galegak oso emaitza eskasak erdiesten ditu: 19.165 botu, apenas % 1,53, 77ko urteaz geroztik egindako kontsulta orotan zeinnahi aukera nazionalistak lortutako baxuena hain zuzen, PG (Partido Galeguista) eta PSG izan ezik, azken hau berriz ere bere kontura «zirkulatzen» hasten bait da BNGren parte egiteko adostasunera iritsi ezin ondoren, guzti horrek bere militantziarik kualifikatuaren aldetik abandonatua izatea suposatzen diolarik, zeren eta hau «Colectivo Socialista» izatera pasatzen bait da BNGren barnean. Hauteskunde lokal hauetan, APk % 35,1 lortzen du, PSOEek % 26,95 eta Coalición Galegak % 10,23.

Galiziako hareetan agertzen den erakunde politiko berri hau, Coalición Galega (CG), UCDe hondarrekin eratua dago, hau da, kazikismoaren hautenarekin —Ourense-n batez ere, non gure herrialdeko nekazal industriaren errege den Eulogio G. Franqueira ahalguztidunaren babesarekin kontaktzen bait du— eta Partido Galegustakoek ekartzen dioten berniz superestruturalarekin; izan

urteetako bidea markatuko du. Blokeko buruzagi batzurer aldetik enfrentamendu sozialerako ahalmenari buruz ematen zirela zalan-tza-balantzek, batez ere areagotu egingo zirelarik 1981eko otsailaren 23an eta ondorengo egunetan, dekantatu egiten dute Blokearen zati erlatiboki garrantzitsu bat, irtendakoen aldetik biziaturako funtzionamendu organikoek lagunduta. UPGren eta AN-PGren familietan eman ziren atxekipen eurokomunista horiek, 1982ko urtarrilean egindako hirugarren kongresuan amaitzen dira lehenaren kasuan, eta 1981eko udan AN-PGrenean. Irten edo irten erazitako militantek Esquerda Galegara pasatzen dira eta, INTGtik barrena —zeinetatik banandu egingo bait dira 1985ean, CXTG eratzeko— EGren eremu politikora, hau berau PCreanean ostendu egiten delarik, nahiz eta Galizian ez iritsi izan Euskadin EE eta EPKren artean eman zen bezalako batasunerara.

1981eko urrian egiten dira Parlamentu autonomorako lehen hauteskundeak, urte bat lehenagoko erreferenduen ondoren, non Galiziako historia hurbilean izan den abstentziorik handiena eman bait zen, hautesleriaren % 71,7 boturik eman gabe geratu zen eta. Eta emandako botuetatik, 121.000 baino gehiago ezezkoak izan ziren, Blokeko, POGko eta PSGko nazionalistek defendatutako postura, alegia.

Hauteskunde autonomikoetan Alianza Popular-ek irabazten du, lehen aldiz, % 30,08 boturekin, UCDren amildegiari hasiera emanez, hurrengo urtean bete-betean berretsiko zen bezala bere suntsipenarekin eta PSOEn 82.10.28ko orokorretako garaipenarekin. Hala eta guztiz ere, zentristak bigarren postuan kokatzen dira % 27,45ekin; PSOEk % 19,36 lortzen du; Blokeak, PSGrekin koalizioan eta % 6,17rekin, berretsi egiten du bere laugarren postua eta hiru aulki lortzen; eta Esquerda Galegak % 3,33 egingo du eta parlamentari bat.

Parlamentua ibiltzen hasten denean, ikusten da jadanik zein izango den benetako oposizioa. Horren ondorioz, artikulu bat sartzen da Ganbararen arautegian, Konstituzio espainolari eta Autonomi Estatutuari men-egitea eta leialtasuna zin egitera edo agintzera obligatzen duena. Horrela, 1982an, Bloque-PSGtik hautesia izandako hiru diputatuak iraitzi egiten dituzte Parlamentu autonomotik eta desjabetu beren eskubide eta hartzeoetatik. Auzitegi Konstituzionalaren aurrean aurkeztutako anparoko errekurtsioak, parlamentari nazionalisten aurka emandako epaitzarekin amaitu zuen, eta orain Strasbourg-eko giza eskubideen auzitegiaren aurrean egindako erreklamazio bat erantzuna jasotzeko dago.

nalak Galizian izan duen porrotari —Estatuaren enparatuan izan duenaren antzekoa, bestalde—, nazionalismoaren faktorea gehitu beharko litzaioke, baina ez da hau aspektu hori aztertzeko unea ez lekua. Kontutan hartzen badugu CCOO dela, eta aldearekin gainera, herrialdeko lehen zentral sindikala, eta ez dagoela Galizian, esate baterako, ELA bezain sindikatu indartsurik, gauza benetan esanguratsua da inolako korrelaziorik ez egotea indar sindikalaren eta alderdiaren oinarri organizatiboaren artean.

1979ko urtea hiltzearekin batera, ajeatzen hasten da «trantsizio»-ko lehen urteetako adore politiko hura. Oraindik ere uztailaren 25ean Galiziaren historian ezagutzen den Aberri-Egunik jendetsuena egin ahal izan zuen Blokeak: 40.000 pertsona inguru, inoiz baino hertsikiago loturiko alderdi abertzaleekin. Telesforo Monzon-ek su eta gar zegoen jendetzaren aurrean jaulkitako hitzek, bere gailurra jo erazten diote herri honen zati baten kontzientzia politikoari.

1980an mobilizazio garrantzitsuak egiten dira galegoa zanpaztearen aurka zenbait irakasleren aldetik. UTEGko (Unión de Trabajadores de Ensino de Galiza) afiliatuak dira horietako gehienak eta hau bere aldetik INGn integratua dago. Aipatu zanpaketa-aren iturria Elebitasun-Dekretuaren aplikazioan datza, zeinak debekatu egiten bait du eskola-planetako gai guztiak hizkuntza nazionalen ematea.

Uztailaren 12an Mesa de Forzas Políticas Galegas (MFPG) eratzen da, berorren parte egiten dutelarik: Bloque Nacional-Popular Galego (AN-PG eta UPG) osatzen duten indarrek eta Partido Socialista Galego-k (PSGk), 1980an behin-betiko suntsitu zen Unidade Galegatik aldendua lehen ere azken hau. Handik berehalaxe, POG eta PCGk lehen ere aipatu dugun Esquerda Galega izenarekin topo egiten dute Barne-ministraritzaren alderdi politikoaren legalizaziorako leihatilan. Hiru urte lehenago Bloketik aldenduak, bost urte geroago hainbesteko errentagarritasuna aterako dieten siglekin geratzen dira.

Indar nazionalistak MFPGn bateratzeari ongietorria egiten dio Aberri-Egunean pertsona-kopuru garrantzitsu batek. Botereak, ordea, abertzaleen artean burututako birformulazio berri honek nazionalistei indar berriak emango dizkien beldurarekin, A Coruña-ko gobernu zibilak debekatu egiten dio manifestazioari Galiziako hiriburua Santiago de Compostelako hirialde monumentalean sartzea. Oztopo horrek, ondorioz etorriko diren poliziarekiko enfrontamenduekin batera, konpartimentu nazionalistaren hurrengo

bere familiak gerra garaian eta egin zituen hazainei buruzko txosten batengatik.

Blokea osatzen duten indar politiko nazionalistak legalizatu ondoren, 1978ko uztailaren 25ean, Galegoen Aberriaren Egunean, indar abertzaleek gerra ondoko manifestazio galegistarik handiena biltzen dute Santiago de Compostelan: 15etik eta 25 mila pertsonara, iturrien arabera. Katedralearen aurrean, alderdi autonomistek biltzen dituzte (Rosón-en aurrean!), 3 milatik 5 milara. Rosón Ganbara autonomoko lehendakari hautatua izan zen aurreko bi legislaturetan, eta halaxe da gaur ere. Urte hartan, alderdi espainol guztiak (erreformistak eta hausturazaleak) gehi PSG, POG eta PG egon ziren Xuntaren egoitzaren aurrean.

Azken hiru formazio horiek Unidate Galega (UG) hauteskunde-koalizioa eratuko dute, 79ko hauteskundeetara begira, abenduaren 6ko Konstituzioari buruzko erreferenduaren ondoren. Kontsulta honetan, Bloke Nacional-Popular Galego izan zen «ezezkoa» benetako eraginarekin aldarrikatu zuen indar politiko bakarra. Beste nazionalistek botu zuria edo abstentzioa eskatu zuten. Azken honi dagokionez, % 51,54eraino iritsi zen, Estatuko batezbestekoa 32,8koa zenean. Ezezko botuak 60.000tik gora izan ziren.

1979ko urteak markatzen du indar politiko nazionalistek hauteskunde orokorretan lortutako kotarik altuena. UCDk irabazi zuen martxoaren 1ean, botuen % 47,49arekin, eta PSOEk jarraitzen zion, % 16,9rekin, eta APk ondoren, % 13,7rekin. Blokea, laugarren hauteskunde-indar politiko bihurtu zen, 63.747 botu eta % 5,78ko portzentaiarekin. Lehenago aipatu dugun UGk 58.078 botu eta % 5,35eko portzentaia lortu zituen.

Apirilaren 3ko hauteskunde lokaletan oraindik gehiago igotzen da listaia: Blokeak 77.775 botu lortzen ditu, % 7,18, eta UGk 68.769, hau da, emandako botuen % 6,35. UCDk irabazten du, % 36,03rekin, eta PSOE eta APk jarraitzen diote honi, % 14,01 eta 13,5ekin, hurrenez-hurren. Ez da hauteskunde-zifretako ezin kasutan aipatu izan Partido Comunista de Galizia (PCG). Hauteskunde aldetik begiratuta, hutsaren hurrengo indar politiko bezala ageri da hau. Bere botu-emaileen kopuruaren eboluzioa, Galizian egundaino egin izan diren hauteskunde-konsultetan, milatan .on-tatuta, hauxe izan da: 34, 44, 49, 29 (autonom.), 20, 32 eta hamar mila botu baino gutxi gehiago iragan azaroko Parlamentu galegorako hauteskundeetan —horiei, noski, Carrilloren alderdiaren 8.000 botu erantsi beharko litzaizkieke—. Eurokomunismo espai-

1977ko abuztuan itxi egiten da *Teima*, galegoz idatzitako informazio orokorreko lehen aldizkaria, Bloketik banandutako sektore nazionalisten hurbilekoa, 35 asteko bizitza egin ondoren. Abenduan *A Nosa Terra* jaiko da, jadanik XIX. mendearen azken hamarkadan kaleratu zen izenburuarekiko astekari nazionalista, eta, «idearium das Irmandades da Fala» eta «portavoz do Partido Galeguista» izan ondoren, Asteroko Aldizkari Galego independente bilakatzen da, nazionalismo erradikaletik hurbileko linea editorialarekin. 300. alea kaleratuko du 86ko urte honetan eta bera da Galizian argitaratzen den aldizkari elebakar bakarra.

1977an sendotzen da, baita, Intersindical Nacional Galega (ING) ere, adar nazionalistetako sindikatu desberdinak bateratzen dituen zentrala, UPG eta AN-PGko militanteek animaturik. 1980an, hirugarren posturaino igo zen hauteskunde sindikaletan, 1.600 delegatu baino gehiagorekin eta ordezkaritza guztiaren % 20arekin. Jadanik desagertua zen PTERen hurbileko CGTrek (CSUT) bat egin ondoren, Intersindical Nacional des Trabajadores Galegos (INTG) izena hartzen du eta herrialdeko hirugarren indar sindikal bihurtu da gaur egun, CCOO eta UGTren ondoren. Posizio hori berretu egin beharko du 1986aren bukaerako hauteskundeetan beste zentral nazionalista batekin konkurrentzian, Confederación Xeral de Trabajadores Galegos-ekin. 1985ean sortu zen sindikatu hau, INTGren beraren baitatik eta antzinako PTEtik etorritakoen eta Blokeko militante ohien gidaritzapean.

1978an, ASCON (Astilleros Construcciones) enpresako langileen lehen mobilizazioak hasten dira, eta oraindik ere jarraitu egiten dute, zortzi urte geroago. Vigoko eskualdean kokatua eta hasierako 1.600 langileko plantila batekin, teknologiaren aldetik munduan aitzindari diren instalazioak dauzka eta denon oroimenetan dago PSOEek 1984-85eko biurtekoan itsasuntzigintzako sektorean burutu zuen «doikuntza gogorra»ren, birmoldaketa basatiaren, urrats iragarlea. Kontutuan hartzen bada sektore honetan kontzentratzen dela gure herrialdeko sektore industrial metalurgikoko alokatuen parterik handiena, bereziki Ferrolen eta Vigon kontzentratua, eta Galiziako alokatu guztiak proletalgoaren sektore guztietan 220.000 zirela 1977an, nahikoa argi ikus daiteke zer-nolako egoeran geratu den gure produkzio-aparatua.

1978ko urtean, autonomiaurrea «fabrikatzen» da Galizian. Xuntako lehen lehendakaria, Antonio Rosón Pérez da, geroago Espainiako barne-ministrari izango den Juan Joséren anaia. «Affaire»a, nahikoa ezaguna da: *Interviú* aldizkariaren bahiketa,

1980 ingururarte alegia, nazionalismoa alderdi bezala organizatuta ezagutzeko bidea eman zuen «Bloke»ak herrialde osoan.

1976ko urtea erreforma politikoaren erreferenduarekin bukatzen da. Oposizio gutzia abstentzioaren alde dago, eta hau, Galizian, % 30eraino iristen da, Estatuko batezbestekoa % 22,6koa den bitartean.

1977a, berriz, Banco Pastor taldearen FENOSAK (Fuerzas Eléctricas del Norte, S.A) As Encrobas-en egindako desjabetzapenen kontrako manifestazio masiboekin hasten da. Nekazariak Goardia Zibilekin dituzten enfrontamenduek eta herriaren haienganako elkartasunak, organizazio politiko desberdinek, batez ere Estudiantes Revolucionarios Galegos (ERGA), Sindicato Obreiro Galego (SOG) eta bereziki Comisiós Labregas (CCLL) organizazio nazionalistek —mugimendu nazional-herritararekin batera— bultzaturik, protagonizatzen dituzte urte honetako lehen hiru hilabeteak. Laster «eklipsatuko» dituzte, ordea, alderdi politiko desberdinen legalizazioek, gero eta dinamika espainolizatazileago batean. AN-PG ez zuten 1978 arte legalizatuko, eta oraindik beranduago UPG, urte bereko ekainean.

Espainiako Gorte konstituziogileetarako hauteskundeak, ekainaren 15ekoak, nahikoa giro eskasean burutzen dira Galizian, zeren eta indar politiko nazionalista konkurrizaitaletako bat, Bloque Nacional-Popular Galego, sinadurak biltzera jo beharrean aurkitzen bait da, hauteskunde-koalizio bezala eratu eta bozketan parte hartu ahal izateko. UCDk botuen % 53,8 lortu zuen, PSOEk % 15,8, CDk % 13, PSGk 27.400 botu eta % 2,4 eta BN-PGk 23.167, hau da, hauteskundeetan parte hartu zutenen % 2. Baina kontu egin behar da Galizian zentsuaren % 59,12 bakarrik izan zirela partehartzaileak, Estatuko batezbestekoa % 77,2koa izan zen bitartean.

Hauteskundeak egin eta berehalaxe, militante-sail bat aldentzen da Bloketik eta Partido Obreiro Galego (POG) eratzen du. Eboluzio eta hauteskunde-koalizio desberdinen ondoren, alderdi honen zati errepresentatiboanak Esquerda Galega (EG) eratu du, hauteskundeetan eta Parlamentuan bere garrantzixoa duen formazio politiko, gaur egun Parlamentu autonomoan indar politiko nazionalisten artean ordezkartzarik handiena duena, hain zuzen ere. Ideologia aldetik, esan daiteke Euskadiko Ezkerraren kidetsukoa dela. Baina 1977an POG bihurtu izana, Euskadin EE sorterazi zuten mugimendu politikoak baino lehenagoko gertakaria da.

1975ean, UPGren Fronte Militarraren sustapenak era benetan dramatiko batean amaitzen du saldo honekin: heriotza bat —Xoxé Ramón Reboiras Noia-rena—, dozenaka atxilotu eta gure herriak 1972az geroztik (Ferrol eta Vigoko langile-grebez geroztik) jasan ez zuen errepresio gogora. ETArekiko harreman labor hauxe izan zen, bada, Galizian garatutako borroka armatu «serio»aren esperimentzia bakarra.

1976an, «Consello de Forzas Políticas Galegas» (CFPG) sortzen da Galizian. Kontseilu honek, hasiera batean, UPG, ANPG, Partido Socialista Galego (PSG) eta Partido Galego Socialdemócrata (PGSD) batzen ditu, eta geroago Movemento Comunista de Galiza (MCG) eta Partido Carlista Galego (PCG) elkartuko zaizkie horiei. Gerora hauteskunde-plataforma bezala zertuko ez bazen ere, ez dago zalantzarik CFPG, Galizian, herri-kontsulta hipotetiko batzutako partaidetza-parametroak definitzeko homogenotasun-apur bat zuen lehen saioa izan zela, nahiz eta, 15 J-tik hilabete askotara, oraindik ere bazeuden halako duda batzu demokrazia burgeserako trantsizioa nola egingo ote zen eta erregimenaren aldaketa zein erradikalismo-mailarekin gertatuko ote zen, etab. bezalako arazoei buruz. Bere suntsipenak, berriz, zera frogatu zuen: benetan gauza zaila dela Galizian paktuak egitea, baldin eta ez bada behintzat premisa teoriko-praktiko oso kontsekuenteetik abiatzen, alderdiarteko elkarbizitzako margina oso estuekin, alegia.

Urte horretan hasten da azaltzen nazionalismo herritarraren indar mugierazlea: izan ere, ANPG eta UPG elkartu egiten bait dira Bloque Nacional-Popular Galego eratzeko, lehen hauteskundeetarako. Herri mailan *Bloque* «logotipo»arekin ezagutua izaki, nazionalismo erradikalak, antolamendu bezala finkapen handi batekin, dozena milaka jende bildu ahal izan zuen jadanik mitiko egiten zaizkigun manifestazio eta herri-borroketan, industrializazio irrazionalaren kontrako protestetan, amnistiaren alde, jadanik goraka zihoan langabeziaren aurka, abusu monopolisten kontra... Xoveko zentral nuklearra, zelulosen hainbat proiektu, elektrizitatea produzitzeko ur-jauziak, lursail edo hondartzen desjabetzapena, zentral termiko baterako lignittoa ateratzeko, edo itsas espezieen hazkuntzak erregimen oligopolikoan, zilegi-basoak ahalik eta gutxien uztea, etab. As Encrobas, Baldaio, As Neves, Ponteceso, Fruime, etab. bezalako beste izen asko beste horrenbeste mailukots izan dira isileko protestara ohitua dagoen herri baten kontzientzia kolektiboan. Jendetzak bilerazteko ahalmenaren perigeorarte,

Galizia: oraina eta geroa

Fernando Carballa

1975ean, Francisco Francoren heriotzaren ondoan, Estatu espainol osoan jarraitzen den dinamika politiko bera ezartzen da Galizian ere: erreforma/haustura dialektika, alegia. Harmoniarik gabe, orde; hau da, Euskadin eta Herrialde Katalanetan bezala, nazionalismoaren osagaiak nahastu egiten ditu gizarte-dinamika guztia Diktadura/demokrazia binomiora murrizten duten azterketa sinplistikak.

Jadanik 1974ean, «Espainiako Junta Demokratikoa» eratzen denean, Unión Do Pobo Galego-k (UPGk), gerra ondoren fundatutako lehen alderdi nazionalistak, gogor kritikatu zuen Junta horren eraketa, «fatxada galegista bat, demokrazia burgesa, Europarako sarrera eta arma neokolonial bezala estatutuaren aldeko politika» esan nahi zuelako.

Eguneroko praktika politikoa nazio mailako alternatiba hausturazale baten alternatiba gorpuztu beharraren urgentziak bultzatuta, «Asamblea Nacional-Popular Galega» (AN-PG) bat sortzea defendatzen du UPGk, alderdi politikoez kanpoko organizazio bat, etorkizunean Galiziaren askapen nazionalaren frontea izan beharko lukeenaren hazia, alegia.

Nationalisme. Celui-ci se réfugie dans l'exil sudaméricain, avec la création du «Consello de Galizia», présidé par Castelao.

Après la mort de ce dernier en 1950 et face aux difficultés du travail clandestin, surgit à nouveau la tendance culturaliste avec la création de l'Editorial Galaxia.

Vers le milieu des années soixante, les nouvelles conditions sociales, politiques et économiques imposent la remise en oeuvre de la politique nationaliste, mais à partir d'une optique de gauche, fondée sur deux options: l'U.P.G. (Unión do Pobo Galego) et le P.S.G. (Partido Socialista Galego).

La mort du dictateur Franco et le passage à la démocratie vers le milieu des années soixante dix recomposeront d'une façon diversifiée le panorama nationaliste galicien.

Con las «Irmandades de Fala», Galicia queda definida como Nación, con las atribuciones que como a tal le competen. En su seno convivieron dos tendencias: culturalista y política. Durante la II República triunfará la vertiente política. Se funda el Partido Galleguista, que supone un paso decisivo en la creciente asunción política popular de la reivindicación nacional. La guerra civil y el Franquismo inicial rompen el éxito ascendente del Nacionalismo. Este se refugia en el exilio Sudamericano, con la creación del «Consello de Galiza», presidido por Castelao.

Muerto éste en 1950 y ante las dificultades del trabajo clandestino, resurge la labor culturalista con la creación de la Editorial Galaxia.

A mediados de los años sesenta, las nuevas condiciones sociales, políticas y económicas imponen el reinicio de la tarea política nacionalista, pero desde un enfoque izquierdista, basado en dos opciones: la U.P.G. (Unión do Pobo Galego) y el P.S.G. (Partido Socialista Galego).

La muerte del dictador Franco y el tránsito a la democracia a mediados de los años setenta recompondrán diversificadamente el panorama nacionalista gallego.

Le pénible acheminement du Nationalisme galicien, comme le remarquait récemment le professeur Maiz, ne doit pas être analysé d'un point de vue mécaniciste comme une «ascension irrésistible», mais comme un processus irrégulier, discontinu et contradictoire. En outre, le Nationalisme galicien ne réussit pas à créer un «projet hégémonique» avec un pouvoir d'agglutination et de création d'une «Communauté Nationale». Par conséquent, les coupures que nous avons établies répondent à un besoin pédagogique et à un intérêt de divulgation.

Le *Provincialisme*, mouvement progressiste mis à profit par un secteur minoritaire pré-galiciste, constitua le premier avertissement anticentraliste qui caractérisa à l'avenir la Galice comme Pays avec une personnalité propre. Le *Rexurdimento* culturel fomenta la récupération culturelle et la dignification de la langue. Le *Fédéralisme* insistera sur les prémisses cantonalistes classiques, et plus particulièrement sur une articulation politique et économique autoctone du Pouvoir. Le *Régionalisme*, point de convergence des secteurs libéraux et conservateurs, créa l'appui idéologique du Nationalisme, en définissant le concept de nation. L'*Agrarianisme* introduira les revendications paysannes dans le terrain politique: l'injuste distribution tributaire, les monts communaux, l'élimination du caciquisme et la solution du «problème foral».

Avec les «Irmandades da Fala», la Galice est définie comme Nation, avec les attributions qui lui reviennent en tant que telle. On y distingue deux tendances: l'une culturaliste et l'autre politique. Pendant la IIe République c'est le courant politique qui triomphera. A cette époque est fondé le Partido Galleguista ce qui suppose un pas décisif dans la poussée populaire croissante de la revendication nationale. La guerre civile et le Franquisme initial rompent le succès ascendant du

militante erori zen eta bat, Moncho Reboiras, polizia frankistarekiko tiroketa batean hil zuten.

Beraz, Frankismoa erortzean, nazionalismo galegoa hiru korrontetan zatitua zegoen:

- 50-60. urteetako joera kulturalista zaharra, «Galaxios» deituek osatua.
- UPGren adar ezkertiar eta nazionalista erradikala, indarraldi-prozesu nabarmenean ari dena.
- PSGko joera nazionalista eta sozializatzailea, sare sozio-politiko galegoan hain txertatua ez dagoena.

Postfrankismoko trantsizio-urteek birmoldatu egin dute panorama politikoa nazionalista hori eta konplikatua bere giltzadura operatiboa.

Euskaratzailea: Xanti Iurrettagoiena

X. E.

HISTORIA DEL NACIONALISMO GALLEGO (1840-1974)

HISTOIRE DU NATIONALISME GALICIEN (1840-1974)

El sudoroso caminar del Nacionalismo gallego, como advertía recientemente el profesor Maíz, no debe analizarse desde una perspectiva mecanicista a manera de «irresistible ascensión», sino como un proceso desigual, discontinuo y contradictorio. El Nacionalismo gallego, además, no logró crear un «proyecto hegemónico» con capacidad de aglutinación y creación de una «Comunidad Nacional». Las cesuras, por tanto, que hemos establecido, han sido realizadas en aras del afán pedagógico y del interés divulgativo.

El Provincialismo, movimiento progresista aprovechado por un minoritario sector pre-gallegista, supuso el primer aldabonazo anticentralista, que caracterizará a Galicia como País con personalidad propia. El Rexurdimento cultural fomentará la recuperación cultural y la dignificación de la lengua. El Federalismo insistirá en las clásicas premisas cantonalistas, insistiendo en una articulación política y económica autóctona del Poder. El Regionalismo, donde confluyeron sectores liberales y conservadores, creará la sustentación ideológica del Nacionalismo, definiendo el concepto de nación. El Agrarismo introducirá las reivindicaciones campesinas en el terreno político: injusta distribución tributaria, los montes comunales, la eliminación del caciquismo y la solución del «problema foral».

- 5) Enpresa txikia eta artisautza goimailagoko unitate produktibotan bilduko dira.
- 6) Enpresa kapitalista handia sozializatu egingo da bapatean.
- 7) Nekazal lur galegoaren antolakuntza administratiboak parroikia izango du nukleoa, eta berau «bisbarra»n (eskualdean) integratuko da. Hiri-lurra «Concello»ka (kontzeju edo Udalerrika) administratuko da, horiek barrutiez osatuak egonik.
- 8) Hezkuntza Herriaren zerbitzuan egongo da.
- 9) Hizkuntza ofiziala galegoa izango da eta obligaziozkoa izango da hori irakastea.
- 10) Askatasun nazionalaren aldeko borroka ez da oztopo, Penintsulako beste Herriekin lotura federatiboa ezartzeko.

Halako programa batek, ezker nabarmenki iraultzailearen ikuspuntutik begiratutako nazionalismo bat berreskuratzea suposatzen zuen.

Egun beretsuetan beste talde batek PSG (Partido Socialista Galego) izenekoa eraiki zuen, bertako izanik X.M. Beiras (gaur egun Parlamentu Galegoko diputatu BNGren aldetik), Caamaño eta García Bodaño poeta. «Galizia gizarte sozialista bihurtzarren, hau da, Herri galegoak berak eta berarentzat eraikitako gizarte sozialista baten aldeko borrokan ari zen erakunde politiko»tzat hartzen zuen bere burua. Gizarte sozialista hartzen zuen, berriz, «klaserik gabeko gizarte demokratiko huts bezala, produkzio-bideen benetako jabetza kolektiboa izango lukeen gizarte bezala, erabaki ekonomikoak benetan langileen eskutan utziko lituzkeen gizarte autogestioaren eta planifikazio deszentralizatuaren bidez, kultura sorketa bezala eta ondare kultural bezala hartuko lituzkeen gizarte, eta botere politikoa gehiengoaren borondate kontzientea adierazteko eta guztien askatasuna garantizatzeke izango lukeen gizarte bezala».

Erakunde nazionalista ezkertiarren lana geldia izan zen eta errepresioaren menpean egon zen (batez ere 1968ko salbuespen-egoera bitartean), eta kontzientziazio-gabeziaren, kulturaezaren eta emigrazioaren traumaren oztopo logikoen menpean. Hala ere, Castrelo do Miño-ko urtegiaren aurkako protesta, Ferroleko gertakari odolezkoak edo Aberri Galegoaren Eguneko errebindikazio eta panfleto-banaketa bezalako gertakariak txertatuz joan ziren Finisterreko nazioaren egitura sozio-politikoaren muinean.

Diktadorea desagertu aurre-aurreko egunetan, UPGk bide armatua saiatu zuen, ETAren laguntza logistiko eta guzti; hainbat

Dena den, 60. urteetako koiuntura ideologiko, politiko eta sozialak biraketa eskatzen zuenez, haustura gertatu zen. Nazionalismo erradikal ezkertiarra azaldu zen.

Nazionalismo ezkertiarra (1964-1975)

60. urteen bueltan biraketa nabarmena gertatu zen egoera sozio-politikoan. Egoera horretan, osagai itxura-emaile berriek parte hartu zuten:

- Kontzepzio filosofiko-politiko berrizaleak sartzea: existentzialismoa, marxismoa, tertzermundismoa.
- Askatasun-borroka nazionalistak, eta Algeriakoa bezalako batzuren arrakasta eredu-emailea.
- Elizaren krisia, Vatikanoren irekitasuna ekarriko zuena.
- Borroka nazionala gordintzea Estatuko beste nazio batzutan, ETA bezalako erakunde erradikalizatu eta operatzaileak azalduz.
- Desarroilismo ekonomikoa eta ondoriozko eraldaketa sozialak, langileriaren gehikuntza bereziki.
- Erregimenaren aurkako indarren berrosaketa eta, bidenabar, erregimenaren beraren halako liberalizazioa.

Osagai guzti horiek egiten zuten hausturaren egoste-salda, nahiz eta prozesua bera aurreragotik zetorren. 1964eko uztailaren 25ean UPG (Union do Pobo Galego) eratu zen Santiagon. Horren fundatzaileen artean nabarmenak ziren: Méndez Ferrín, gaurko idazlerik onenetakoa galegoz; Bautista Alvarez, UPGren lehendakaria; Celso Emilio Ferreiro, *Longa noite de pedra* poema-bilduma eza-gunaren egilea, eta Raimundo Patiño, pintorea, 1985ean hila. Honako hauek ziren UPGren hamar printzipio programatikoak:

- 1) Galizia nazio bat da, eta, beraz, autodeterminazio-eskubidea du.
- 2) Herri Galegoak egikaritu du boterea Galizian.
- 3) Produkzio, banaketa eta kredituzko baliabideak Herri Galegoak bereak ditu.
- 4) Lurraren kolektibizazioa epe kooperatibista batekin hasiko da, aurrerago sozializazio-era garatuagoetara heltzeko.

Galegismo kulturalista (1950-1964)

Erregimen frankistak izan zuen apoio internazionala oharmen serioa izan zen, oposizioaren aldetik estrategi aldaketa bat pentsatzen hasteko. Borroka politiko klandestinoa, zaila, alferra eta arriskutsua zela pentsatu zuten galegismoaren aldeko pertsonalitate batzuk eta erabaki zuten Alderdi Galegista desegitea eta taktika berri bati ekitea: kulturaren aldeko lanari, alegia. Lan horrek, segurutik, kontzientziak bizteko giro orokor bat sortuko luke eta ekintza politikoari berriro heltzeko plataforma-tranpolin izango litzateke, erregimen frankistaren hasierako beroaldi errepresiboa baretu eta askatasun-haize leunak ateratzen uzten hastean.

Epe luzerako kultur helburu honen ikuspegiari, Galaxia Argitaletxea sortu zen eta mezena ospetsu batek, Fermín Peuzol-ek, izen bereko Fundazioa eratu zuen, Galiziaren eta galegismoaren oroiaren historikoa berreskuratzeko xedearekin. Batean zein bestean, hazi-ereite ederra egin zuen Fernández del Riego galegistikak.

Herria «galegizatzeko» borroka kulturalen, hiru belaunaldi ibili ziren elkarrekin: galegista historiko zaharrak, Otero Pedrayo, Cuevillas, Ramón Cabanillas eta Risco birkonbertitua bezalakoak; gerrako belaunaldia: Domingo García Sabell, Xaime Illa, Alvarez Blázquez, Marino Dónega eta, batez ere, Ramón Piñeiro, gako-gizona; eta gerraosteko katekumenoak, Piñeiro eta García Sabell-en higadura-lan ideologiko nekaezin eta lehiatiaren berotasunetik sortutakoak, orain berriki Franco Grandek esan duen bezala.

Langintza kolektibo eta zehazki definitu honen ondoan, beste intelektual batzuren lan pertsonal ez beti aitortua aipatzea komeniko litzateke, etorkizunarekiko zubi-eginkizun ordezkaezina bete bait zuten: Brouza Brey aipatu behar da Historia eta Etnografiaren arloan, Maside Artean, eta beste poeta-talde hasi-berri bat ere bai, bizkunde kulturalaren hasikinak kimotu zituztenena: Manuel María, Novoneyra edo Cuña Novás, adibidez.

Azkenik, Castelaoren aglutinatzaile-lan handi hura galtzeak ekarri zuen kolpe gaiztoa gorabehera, ezin inola isildu Buenos Aires-ko kolonia galegoaren lan eraginkorra, laguntza ekonomikoa ematen eta mota guztietako iharduera progalegistikak sustatzen ahalegindu zena. Amerikan bertan argitaratzen ziren *Loita* eta, aurrerago, Mexikoko *Vieiros* bezalako aldizkariak; eta gazteria galegistikak antolatzen ziren (Neira Vilas, Moreda, Carlos Abaira semea, etab.), borroka politikoari eutsi eta berari kutsu erradikal eta ezkertiarra goa ezarriz.

2. *Baikortasunaren aldia (1945-1950)*

Aliatuek gerran lortutako garaipenak perspektiba baikorrak sortu zituen. Hainbat fronte desberdinetan ihardun zuen galegismoak:

a) Agirre Lehendakariak iradokita, 1944eko azaroan «Consello de Galizia» izeneko eratu zen Castelaok presidituta. Erbesteko Gobernu galego baten antzekoa izan zen hura; euskaldunarekin eta katalanarekin batera, aliantza hiruparteko eta errebindikatzaileratu nahi izan zen, Errepublika berrezarriko zen esperantzan.

b) Estatutu Galegoa berriro aurkeztu zen Gorteetan, 1945ean Mexikon izan zirenetan. Galeuzkako diputatuek blokean apoiatu zuten eta sozialista batzu, aldiz, Prieto tartean, kontrako azaldu ziren.

c) Galeuzka Ituna berritu egin zen itxaropen handiz eta, galego, euskaldun eta katalanek parte harturik, izen horretako aldizkari baten argitarapenean mamitu zen.

d) Galegismoak parte hartu zuen Gobernu Errepublikanoan, 1946an Giral-ek presiditzen zuen hartan, Castelao ere ministrari bezala sartuz.

d) Galegozaletasunaren aldeko lana jarraitu egin zen emigranteen artean, horretarako literatura idatzi eta ahozkoaren mota desberdinak erabiliz eta, aldi berean, konpenetrazio solidarioa bilatu zen euskaldun eta katalanekin, hauek ere gerrak sakabanaturik bait zeuden.

1947 aldera, etsipen-zantzu arinak azaldu ziren zeruan: aliatuen jarrera-aldaketa erregimen frankistarekiko, dibergentziak errepublikanoen artean eta Galeuzkaren aldeko jarreraren etena gertatu ziren, galegismoaren barneko beste faktore batzuekin batera: alderdiaren barruko aparatuen erorketa Piñeioren gartzelatzearrekin, eta Castelaoren gaixotasuna. 1950 inguruan, nabarmena izan zen aliatuek frankismoaren aldera egindako biraketa; frankismoa, berriz, sendotu egin zen; errepresioak isildurik zeuzkan aurkako ahotsak Galizia barruan; eta zoritzarreko gertakari konponezin batek galegisten negarra ekarri zuen: Castelao, leader nekaezin eta ordezkaezin hura, hil egin zen 1950eko urtarrilean. Eta aldi berri bat hasi zen.

Erbesteko Nazionalismoa (1936-1950)

Bi epe bereiziko genituzke: Katalana bata eta Argentinarra bestea.

Kataluniako aldia (1936-38)

Kolpe militarrekoan Galizian aurkitzen ez ziren galegistik Herri Katalanetan babestu ziren, Valencian lehenengo eta Barcelonan aurrerago. Haien lana, solidaritatezko esparruak sustatzean zertu zen: argitarapenak egitea, Galizian egindako izugarrikeria faxistak salatzeke, errepublikanoen kausa apoiatzeko eta demokraziaren lurretan zeuden borrokalari galegoen moralala altxatzeko; katalanen eta euskaldunen aldeko ekintzetan parte hartzea, ezinbesteko ordain logikoa gertatzen bait zen hori, katalanen abegi anaikorra kontutan harturik; estatutuaren aldeko borrokari jarraitzea, polemika hori bizitu egin bait zen, 1938ko otsailaren hasieran Montserratren ospatutako Gorte Errepublikanoetan Castelaok Autonomi Estatutua berriro aurkeztu zuenean.

Gerraren koiunturak eta armada frankistaren aurrerakadak ez zuten bestelako asmotarako aukerarik eman, bitartean Galizia barruko bide-bazterrak hilotzez beterik azaltzen bait ziren behin berriro.

Argentinako aldia (1938-1950)

Arrazoizkotasunaren onetan, komeni da bi epealdi bereiztea hemen ere: iguripenezkoa eta baikortasunezkoa.

1. Iguripenezko aldia (1938-1945)

Nazionalismo galegoaren alderdirik hoberentsuenak abegi ezin hobeia izan zuen emigrante galegoen aldetik, nagusiki Buenos Airesko kolonia ugariaren aldetik; han bukatu zuen, azkenean, Castelaok leader diskutietzinak ere. Munduko gerra-egoerak, ordea, liburuak, liburuskak, prentsa eta honelakoak argitaratzera mugatu zituen galegismoaren aldeko ekintzak, edo, bestela, efemeride abertzaleak ospatzera, ideal galegista zabaltzeko eta bizkortzeko ahaleginetan. Galizian bertan, bitartean, gerrila-nukleo galegista batek eraman ahal izan zuen nazionalismoaren garra, baina laster izan zen desegina.

tserbadoreak ezkerrekoekiko aliantzaren aurka azaltzen ziren, Risco-ren leaerigoaren inguruan biltzen ziren, eta 1935ean zatibarnatu egin ziren, «Dereita Galeguista» sortuz; *progresistek*, ezkerrekoak izanik gutxi edo gehiago, 1935ean inposatuko zuten beren linea eta Castelaok eta Suárez Picallok errepresentatzen zituzten; *independentistek* edo *Arredistek* Alvaro das Casas zuten funtsezko irudi; *apartidistak*, alderdirik gabeak, joera kulturalistak azaltzen zituztenak, Cuevillas edo Cunqueiro-k bezala; *agraristak*, progresiboki alderdira hurbilduz joango zirenak, emigrazio amerikarren koloniek subentzionaturik zeuden eta diputatu bat lortu zuten, Alonso Rios jarritz.

Programa galegistaren oinarrizko helburuak, honako hauek ziren: autodeterminazio politikoa (beraz, autonomi estatutua fase taktiko hutsa litzateke) eta kooperatibismoa, Sozialismoaren eta Kapitalismoaren tarteko bidea markatzen zuena, daniarren ereduari jarraiki.

Estatutuaren aldeko borroka (1931-1936)

Galegismoaren borroka, II. Errepublika bitartean, Autonomi Estatutua lortzen saiatu zen lehiatuki. Errepublikaren Erregimen berria hasi orduko, talde eta indar politiko desberdinek landutako lau aurreproiektu aurkeztu ziren. Ikasketa Galegoen Mintegiaren aurreproiektua, galegista nabarmenek idatzia, izan zen nazionalista erradikalena.

1932an sortutako batzorde batek idatzi zuen behin-betiko testua, galegisten partaidetza garrantzitsuarekin eta horien artean A. Bóveda nabarmenduz. Aldaketa arin batzu gorabehera, 1932ko azaroan Santiagon ospatutako Udalen Batzarrean onetsi zen. Hala ere, botere zentralaren ahanzkortasunak, eskuindarren garaipenak 1933ko azaroan eta galegisten porrotak urte eta hil bereko hauteskunde nagusietan, geldierazi egin zuten estatutuaren prozesua. Gero berriro ekin zitzaion, Fronte Popularraren garaipenarekin, 1936ko otsailean. Ekainaren 28ko plebiszitu estatutarioa haren aldeko garaipen bipila izan zuen. Uztailaren 15ean Gorteetan aurkeztu zen eta, berehala, ilunpetako erreinura pasa zen, altxamendu frankistaren eraginez. Hilaren 21ean altxatutako tropen menpean geratu zen Galizia; eta errepresioa hasi zen, A. Bóvedaren eta besteren fusilamenduarekin edo erbestera derrigorrez irten beharrearekin, posible gertatzen zenean.

-kupoaren finkaketan, politika ekonomikoaren kontrolean (ban-kuak barne), Zuzenbide Foral galegoaren berezitasunean, herri-basoak herrirentzako berreskuratzean eta Galiziaren subiranotasun estetikoan.

Botereak honela artikulatuko lirateke: Legislatiboa, herriak zuzenean hautatuko lukeen Parlamentu Galegoarena izango litzateke; Exekutiboa, Lehendakari batek eta sei idazkarik osatutako Xunta batek hartuko luke; eta Judiziala Galizia barruan geratuko litzateke azken instantzian, eta funtzionari galegoek egikaritutako lukete eskusiboki.

1918ko hauteskundeetako porrotak, Porteiro Garea-ren heriotzak eta *Nos* aldizkari kulturalaren sorketak, azkenean barne-enfrentamendua eta korrante kulturalistaren garaipena ekarri zuten 1922. urtean.

Fase Kulturalista (1922-1931)

Monforte de Lemos-eko Batzarrean, 1922an, bi korrante jarri ziren aurrez-aurre: *politikoa*, batetik, A Coruña-ko taldeak osatua, Peña Novo-k gidatua, Estatu Espainolaren aurrean Nazionalismoak parte hartzearen aldekoa; eta *kulturalista*, bestetik, nagusiki Ourense-ko taldeak osatua eta ideologo bezala V. Risco zuena. Honek defendatzen zuen, kultura galegoa zabaltzeak izan behar zuela Nazionalismoaren funtsezko eginkizuna. Bigarren joeraren garaipenak ateak ireki zizkion kulturalismoari eta Nazionalismoari oinarri teoriko garrantzitsua eman zion. 1923tik aurrera, Diktadurak ere berretsi egin zuen hautapen hori, kutsu nazionalistako edozein iharduera politikoki erradikalki debekatzean. *Nos* aldizkaria bera ere, kulturalismoaren agerkari behinena, etenda egon zen gobernuaren aginduz 1923tik 1925a bitartean.

Galegismo Errepublikanoa (1931-1936)

1931ko abenduan Partido Galegista fundatzearekin batera, Nazionalismo errepublikanoarako bidea hasi zen, bide batez itxaropeneko aldi bat irekiz.

Partido galegista (1931)

Partido Galegistan talde intelektualak, profesionalak eta burgesia txikikoak biltzen ziren, joera desberdinak batera emanez: *Kon-*

ka bat. 1918an hedapen nabarmena izan zuen, A. Nevares-en bisitarekin; Diktadurak bere probetxurako erabili zuen eta Errepublikak garaian CEDAREkin bat egingo zuen. Nekazari-giroan lan egin zuen, kooperatiben bidez nagusiki.

Galegismoa (1916-1950)

Hiru epealdi nagusi ditu: «Irmandades de Fala» (intelektual eta herritarren hizkuntz elkarteak) eta «Xeneración Nós», Galegismo Errepublikanoa eta Erbesteko Nazionalismoa.

«Irmandades de Fala» eta «Xeneración Nós» (1916-1931)

Hizkuntza galegoaren defentsa hartuz helburutzat, 1916ko maiatzean ireki zen A Coruña lehengo Irmandadea, Antón Villar Ponte-k sustatua eta A Coruñaiko intelektual-jendearen arteko hoberentsuenek osatua, ideologiaz heterogenoa. Hori eredutzat hartuz sortu ziren gero, pixkana-pixkana, beste Irmandade batzu Galiziako hiri eta herrietan. Hasieran hizkuntzaren defentsan eta ekonomia galegoaren azterketan zentratu baziren ere, gero eta gehiago eboluzionatu zuten aktibismo politikora. Beraz, bi fase bereizi behar dira: politikoa bata eta kulturalista bestea, 1922tik aurrera nagusituko zena.

Fase politikoa (1916-1922)

Fase honen gailurra Irmandadeen Kongresuak markatzen du, Lugo-n 1918an ospatu zenak. Kongresu horretan, Irmandadeek programa politiko bat taxutu zuten eta etorkizuneko Gobernu galegoa artikulatu. Lau helburu behinen aldarrikatu zituzten: Galiziaren Autonomia erabatekoa, autonomia Munizipala, Galizia Nazioen Ligan sartzea eta Portugalekiko Federalismo bat bilatzea.

Galiziari dagozkion besteak galdatuz borobildu zuten programa hori: zerga-Erregimen propioa; galegoaren eta gazteleraren koofizialtasuna; emakumearen eskubide-parekotasuna; Diputazio Probintzialen deuseztapena; konpetentzia garrantzitsuak legegintza sozialean; konpetentzia eskusiboa irakaskuntzan, ferrokarrilen administrazioan, barneko ordena garantizatzeke adinako indar-

Agrarismoa (1900-1916): «Foro»ak eta kazikeak

Fenomeno hau, nekazarien errebindikazioen aldeko borrokan zentratua, XX. mendea jaio aurretik sortu zen eta 1915az geroraino luzatuko zen. Dena den, mendearen hasierako bosturtekoa izan zen, izan, goranzko epealdia. Formulazio bat baino gehiago ditu, guztiak zentzu pregalegistaz eta erreformista nekazaldarrez kutsatuak.

1. **«Solidaritate Galegoa»:** 1907. urtean hasi zen, katalanen esperimentzian oinarriturik. 1912. urtean porrot egin eta 14erarte iraun zuen bizirik nolabait ere. Hauek osatu zuten: Vicenti bezalako errepublikanoek, Vázquez de Mella-ren zuzendaritzapeko karlistak eta, Murguía buru, erregionalista tradizionalak nahiz Lugrís bezalako beste berriagoek eta erradikalagoek. Eta honako hauetan zentratu zuten beren borroka: fronte batu bat osatuz, benetan galegoa litzatekeen ordezkari batzaria parlamentario bat lortzean; kazikismoa ezabatzean; Galiziako nekazaritzaren problemei arreta berezia jarritz egingo litzatekeen ekonomia galegoaren estudioan.

2. **«Nekazarien Batasuna»:** A Coruñaren inguruetan garatu zen 1907-1910 bitartean. Inspirazioz anarkista izanik, zuzenkako ekinbideak erabili zituen «fiedegi»en aurka eta «kontsumo»en banaketa ez-zuzenaren aurka. Azkar desegin bazen ere, Monarkiaren garaian, batez ere Primo de Riveraren garaian, eta II. Errepublikan sortutako nekazari-elkarteen inspiratzaile izan zen. Zuzendari nabarmenenak Martínez López eta Moreno Bello izan zituen.

3. **«Teis-eko Direktorioa»** (Lavadores – Vigon). Honen eragina Pontevedrako probintziaren hegoaldean lekutu zen; antiforista porrokatua zen (Forua kontratu landatar tipikoki galegoa da, feudalen garaitik datorrena). Chinto Crespo, Lago edo Prieto bezalako zuzendariak desterrua jasan behar izan zuten. Herri-basoak errebindikatu zituzten eta prentsaren boterea erabili nekazariak mobilizatzeko. 1914 inguruan hil zen.

4. **«Ekintza Galegoa»:** 1910 inguruan sortu eta Basilio Alvarez elizgizonaren inguruan gorputz hartu zuen. Indar handiz ihardun zuen Nekazarien Batzarreetan eta, programa definiturik ez izan arren, Basilio Alvarezek nekazarien bilketa masiboak lortu zituen, ordurartekoan ez bezalako hitzezko bortxa errebindikatiboz ekin eta protesta kolektiboko giroa sustatu zuen Galizian, jabegoaren eskualdaketa eta nekazarien batasunerako gauzak erraztuz horrela.

5. **Kristau kutsuko agrarismoa** ere eman zen Galizian 1900ez geroztik. 1906ko lege sindikala probetxatuz, zabaldu egin zen pix-

mailok egikaritzuz Galizian: Botere legislatiboa, herriak zuzenean eta demokratikoki hautatutako Kongresu Galegoan legoke; Botere exekutiboa, Batzordeak hautatutako bost kideko Kontseilu batek osatuko luke; Botere judizial galegoa, kanpoko auzitegietatik erabat independentea izango litzateke, era guztietako kausa eta instantziez bera arduratuz.

Federalismoaren barnean, hauek izan ziren eragin handieneko pertsonalitateak: Paz Novoa, Sánchez Villamarín, Eduardo Chao eta Pérez Costales.

Erregionalismoa (1890-1910): ideologia ugariak

Intelektual-talde txiki bat izan zen Erregionalismoaren teorizatzaile, horien artean Alfredo Brañas izanik ideologorik nabarmenena. Erregionalismoak Autogobernuaren kontzeptu katolikoa hartzen du oinarri: Estatuaren barnean klase sozialei eta taldekapen naturalei errepresentazio legitimoak onartzen dizkien kontzeptua.

Eskualdea honela definitzen zuten: «lokarri naturalez lotuak dauden eta Estatu independenteen barnean existentzia sozial autonomoa izan dezaketen familia eta udalerrri nahiz komunitateen taldekapena».

Filosofia horretan oinarrituz, erregionalistek honako era honean giltzatzen zuten eskualde mailako boterea: Botere legislatiboa, Gorte Erregionaletan legoke, gremio eta klase nahiz bestelako forma tradizionalen errepresentazio-sistema batez osaturik. Botere exekutibo edo heterazlea, Gorteek izendatutako Dieta baten eskutan utziko litzateke. Botere judiziala, auzitegi kolegiatuek egikaritzuko lukete, instantzia guztietako kompetentzia izanik eta Galiziaz kanpoko batere eskusartzerik gabe.

Azken finean, mugimendu deszentralizatzailea izan zen, nagusitasun ideologiko tradizionalista zuena, nahiz eta bere barnean batera etorri ziren tradizionalistak, karlistak eta, gainera, Murguía bezalako progresista eta demokratak ere. Mugimendu honen aberastasuna, berriz, beste honetan datza: soluziobide administratioben ekarpenean eta erakunde pregalegistak sortzean, hala nola: «Elkarte Erregionalista Galegoa» (1891), «Ekintza-Liga Galegoa» (1897) eta «Solidaritate Galegoa» (1907), Agrarismoarekin ere lotzen dena.

«Rexurdimento»a (1850-1860): Pizkunde kulturala

Probintzialismoaren derrotak intelektualok literaturaren arloan babestera bultzatu zituen. Idazle-multzoo handia sortu zen, guztiek hizkuntza galegoa errebindikatuz kultura galegoaren espresabide eta protestabide bezala. Horien artean, berez nabarmendu ziren Rosalía de Castro, Curros Enríquez eta Eduardo Pondal. Literaturaren eta hizkuntzaren arloan galegozaletasunaren alde egin zuten lana astitsua izan zen, itxuraz oharkaitza, baina XX. mendeko enreketa nazionalistan proiektatuko zen politikoki.

Federalismoa (1860-1890):

Deszentralizazioa eta zergen kontrako borroka

Mugimendu honek oinarri estrategiko-politiko dezente ezarri zituen, eta horien uretatik edan zuen etorkizuneko galegismoak. Bestalde, proselitismo-ekintza herritarrak aldarrikatu zituen, masa-mugimendu bihurtzeko. Horregatik sortu ziren nekazariei eta erdimailako klaseari zuzendutako liburuskun edizioak eta zabalpena. Federalistek esatera, honako hauek beharko lukete izan botere galegoaren egiturazko presupostu:

1) Galiziak unitate kantonal bat osatuko luke, kantoibatasun espainolaren barruan.

2) Konstituzio kantonal batek zuzenduko luke Galizia, eta Konstituzio horrek finkatuko lituzke bai egikaritu beharreko botereak, eta bai, «zuzenean egikaritzeko ezintasunagatik», botere zentralera transferitzekoak lirakeenak.

3) Botere ekonomikoan intsistituko luke: kantoib galegoak legistatuko lituzke galegoen aberastasunaren eta ongizatearen garapenari dagozkion guztiak; zehazkiago, nekazaritzaren erreformaren beharra baieztatzen zuen, Nekazal Bankuak sortu beharra, trenbi-deak egin beharra eta industrializazioaren premia.

4) Kantonamendu Galegoak jasoko lituzke oso-osorik zerga guztiak, eta zergok % 40an jaitsiko lituzke gutxi gorabehera. Zergengatik presioa (herrian hain laidoak izan ziren «Trabukoak») estatu-burokrazia zentralista baten beharrei erantzunez sortua zen.

5) Galegoek bakarrik gobernatu beharko lukete Galizia, berek bakarrik ezagutzen bait dituzte herriaren premiak. Boterearen artikulazioak, hiruparteko eskema klasikoari jarraituko lioke, hiru

ko hori berreskuratu egin behar dela eta galegoei beren Herria gobernatzeko aukera utziko dien autonomia administratiboa eman behar zaiela, esaten du.

Intelektual-belaunaldi bat izan zen mugimendu honen protagonista. Ondoren laburtuko ditut horien ezaugarri tipifikatzaileak: jende gaztea izan zen oro har, unibertsitaria gehienbat, nagusiki Santiagon bizi zena; garaiko elkarte kulturaletan, elkarte biziki politizatuetan, parte hartzen zuten; literaturarako joera nabarmena azaltzen zuten eta guztiak hasi ziren mundu horretan probatzen, arrakasta handiago edo txikiagoarekin; talde politiko desberdinetan militatzen zuten: kopuru handi bat, alderdi progresistan adskribatua zen; alderdi moderatuan, beste multzo bat; beste batzu kontserbadoreak izan ziren eta ez zen falta exaltaturik ere; hala ere, guztiak bat etorri ziren funtsezko puntu honetan: Galizia errealitate politiko bezala defendatzean.

Kontzientzia horrekin lotuta, honako lau ardatz hauen inguruan mugitu zen horien planteamendu politikoa: a) nortasun propioa duen Herria dela Galizia, bere singularitasunaren kontzientzia bete-betea duena, baina, historiak demostratu bezala, mendetako zapalkuntzaren menpe jarria egon dena eta horretatik atera beharrean dagoena. b) Galizia, hala ere, oparoa dela, galegoak langinak, lurpea aberatsa eta, beraz, galegoek zoriontsu bizi beharko luketela beren lurrian. Benetan, ordea, subdesarroiloko egoera dute: komunikabiderik ez, fabrika eta untziolak ia lurjota daude, produktua merkaturako biderik gabe eta merkaturik ez. c) Zentralismoa eta zentralismoaren errepresentatzaile eta babesle den Gobernu dira halako egoera horren errudun. d) Ruralismoari heltzen diote behin eta berriro, nahiz eta sektoreen batek —leader ideologiko errepresentatzaileena eta pregalegista petoena, Antolin Faraldo izan zuen sektoreak— esaten zuen, Galiziaren atzerapen ekonomiko eta politikoa Barcelona bezalako metropoli aglutinatzaile bat ez izateari zor zitzaiola, neurri handi batean, eta horrek esplikaturiko lukeela herri galegoaren gehiengoaren portaera politiko kontserbadorea.

1846ko altxamendua izan zen Probintzialismoaren gailur politiko eta errebindikatiboa. Alderdi Progresistak protagonizatu zuen eta komunitatea kontzientzia prenatalaz hornitzen saiatzen ari zen «intelligentsia galegoa»k probetxatu zuen. Beraz, intelektual horiek har ditzakegu lehen galegizatza. Pronuntziamentu horren emaitza odoletan bukatu zen: hain zuzen, protagonista batzuren, «Carral-eko Martiriak» bezala ezagutzen direnen, fusilamenduarekin.

Nazionalismo galegoa (1840-1975)

Xosé Estévez

Nazionalismo galegoak ereiaro bat izan zuen, pregalegismoa, gero nazionalismoa berez deituan, galegismoan, mamitu eta umatuko zena.

Pregalegismoa (1840-1916)

Denboraldi luze honetan, bost korrante ideologiko-politiko eman ziren, tematikoki eta kronologikoki ondo bereziak: Probintzialismoa, «Rexurdimento»a, Federalismoa, Erregionalismoa eta Agrarismoa.

Probintzialismoa (1840-50) eta Carral-eko Martiriak

Galizia batasun politiko-administratibo bezala ulertzetik abiatzen den erantzun politikoa da Probintzialismoa. Batasun galduta-

De la préhistoire nous pouvons remarquer, en premier lieu, les champs de monticules mégalithiques, dispersés dans tout le pays. Dans une période ultérieure nous voyons la Culture des Castros, étape fondamentale qui avec ses motifs et ses techniques continue d'exercer son influence jusqu'à nos jours; de même que la peinture rupestre, frappante par son abondance et par les dessins énigmatiques, et les pétroglyphes de difficile datation.

L'art Roman se développe avec vigueur en Galice, et parvient à s'identifier pleinement avec la sensibilité autochtone. Le Chemin de Saint Jacques et la ville du même nom qui constitue le centre de rayonnement culturel, joueront un rôle fondamental dans ce développement. L'Art Gothique s'épanouit principalement dans les villes où résident les Ordres Mendiants et dans celles où à partir de ce moment la nouvelle bourgeoisie prend de l'importance.

Après deux siècles où le centralisme impose ses modèles, apparaît ce que l'on considère la plus grande expression de l'art galicien: le Baroque. D'une part l'Eglise, riche et puissante, avec ses oeuvres grandioses, tant urbaines que rurales, cathédrales, monastères, couvents, églises, qui mettent en évidence le pouvoir du clergé, d'autre part la noblesse et une certaine bourgeoisie, qui construisent les «pazos» à la finalité et au caractère ruraux, mais également d'une grande richesse, ont élevé le Baroque galicien à sa plus haute splendeur. Nous pouvons citer comme exemples les plus remarquables la Cathédrale de Saint Jacques de Compostelle, les monastères de Celanova, Oseira, Sobrado dos Monxes, Monfero, etc. De cette époque sont aussi les «cruceiros» et «petos das ánimas» si caractéristiques et populaires, expressions certes populaires de gens traditionnellement croyants auxquels l'Eglise sut imposer, non sans difficultés, son idéologie.

Le XXe siècle peut se diviser en trois périodes marquées par la guerre civile et la «longa noite de pedra». Les premières décennies du siècle connaissent un mouvement de renouveau artistique qui dépasse le romantisme et le réalisme, parfois non exempt de folklorisme, du XIXe siècle. Mais ce nouvel art d'avant-garde sera surpris par la guerre. Ainsi la seconde période sera celle de l'art galicien dans l'émigration. A partir des années 70 commence un nouveau (second) mouvement de renouveau, qui essaie d'exprimer et de revitaliser l'identité galicienne sans se soumettre à des clichés et des stéréotypes qui impliquent des assujettissements. L'article met spécialement en évidence le développement des arts plastiques ces dernières années et conclut en soulignant les difficultés auxquelles doit faire face, par contre, l'art populaire.